
УКРАЇНСЬКА ДУХОВНА БІБЛІОТЕКА

Ч. 51.

ЗБІРКА
НА ХРИСТОВІЙ НИВІ

СПОМИНИ

ВИДАВНИЦТВО ОО. ВАСИЛІЯН

НЬЮ-ЙОРК - 1978 - З.С.А.

diasporiana.org.ua

УКРАЇНСЬКА ДУХОВНА БІБЛІОТЕКА
ОО. ВАСИЛІЯН

Рим - Нью Йорк - Торонто - Прудентопіль
Апостолес

1. Назарко І., *Великі Люди*. Бібліографічні силуетки історії й сучасности, Рим 1964, ст. 156. \$ 3.00
2. Том I: *Діяння Ватиканського Собору*, Рим 1966, ст. 320. \$ 4.00
3. Том II: *Св. Літургія. Засоби Повідомляння*, Рим 1965, ст. 194. \$ 2.00
4. Том III: *Церква. Східні Церкви. Екуменіам*. Рим 1965, ст. 216. \$ 2.50
5. Том IV: *Божє Об'явлення. Духовенство. Миряни. Виховання*. Рим 1966, ст. 286. \$ 3.00
6. Том V: *Церква в світі. Релігійна Свобода. Місії. Не-Християни*. Рим 1966, ст. 266 \$ 3.00
7. Назарко І., *Ми Божі Діти*, Торонто 1963, ст. 196 \$ 3.00
8. *Вибрані Листи Св. Василія В.* в гр. пер. о. С. Фединяк, Н. Йорк 1964, ст. 216. \$ 3.50
9. Бурко В., *Історія Біблійна Ст. і Н. Завіту*, Прудентопіль 1965, ст. 240 \$ 2.00
10. *Євангелські й Апостольські Читання на Неділі і Свята*, Прудентопіль 1966, ст. 200. \$ 5.50
11. Семчук С., *Митрополит Рутський*, Торонто 1967, ст. 104. \$ 2.00
12. Соловій М. - Великий А., *Св. Йосафат Кунцевич*. Його життя і доба. Торонто 1967, ст. 464. \$ 5.00
13. *Великодні Дзвони*. Збірка Укр. Великодньої Поезії. Зібрав о. Г. Кінах. Рим 1968, ст. 240. \$ 2.00
14. *Різдвяна Містерія*. Укр. Різдвяна Поезія. Зібрав о. Г. Кінах. Рим, 1968, ст. 234. \$ 2.00
15. *Слова Св. Письма* — під розвагу всім і для проповідника. Подав о. Гнесько М., Торонто 1968, ст. 136. \$ 2.00

ЗБІРКА

«НА ХРИСТОВІЙ НИВІ»

Спомини

UKRAINIAN SPIRITUAL LIBRARY

N. 51.

A COLLECTION

IN THE VINEYARD OF CHRIST

MEMOIRS

BASILIAN FATHERS PUBLICATION

New York - 1978 - U.S.A.

УКРАЇНСЬКА ДУХОВНА БІБЛІОТЕКА

Ч. 51.

ЗБІРКА
НА ХРИСТОВІЙ НИВІ
СПОМИНИ

ВИДАВНИЦТВО ОО. ВАСИЛІЯН

НЬЮ-ЙОРК - 1978 - З.С.А.

— *За дозволом церковної влади* —

о. МАРКО М. ДИРДА, ЧСВВ

ШЛЯХОМ СВЯЩЕНИКА: 1933-1946

ЗМІСТ

Передмова	7
На євангельські жнива	8
На соняшнім Поділлі	13
Над рікою Сяном	19
На Ясній Горі	23
На Покутті	34
На Підгір'ї	37
Мої аустрічі	44
У Львові – Жовкві – Крехові	49
В Карпатах Бойківщини	57
Зудар двох потуг	59
Поворот на Поділля	62
Під німецькою займанщиною	66
На мосму роздоріжжі	73
У жахливому бою	76
На подільській Дністрянщині	83
На душпастирській стійці	86
Удари по нашій Церкві	91
Вигад до комуністичної Польщі	95
В Чехо-Словаччині	98
У вільному світі	101

ПЕРЕДМОВА

Друга світова війна, яка 1-го вересня 1939 почала своїми нищівними посівами засівати руїну в усій Європі, остаточно привела не тільки до змін кордонів у багатьох державах Європи, але, що найважливіше, пожерла мільйонові жертви в людях, а поодинокі народи середущої Європи віддала під кормигу й на поталу комуністичній Москві, або, як вона сама себе називає: Союзові Советських Соціалістичних Республік. Цієї недолі зазнав теж український народ у Східній Галичині, який до того часу був 20 років під пануванням польської держави. Як розвивалося життя українського народу у Східній Галичині під Польщею і що настало під большевицькою жорстокою займанщиною СССР в її початках, розповім у цих споминах про те, що сам я пережив і спостеріг у моїй душпастирській праці, від мого висвячення аж до переселення у З'єднані Стейти Америки.

Всі події і дати з того часу подаю на основі мого денника — записок, що їх маю із собою від початку мого священства аж до виїзду за океан.

З уваги на довгий проміжок часу та інтенсивність його змісту, ми мусили в багато чому обмежитися до загальних характеристик, не в спроможі входити в подробиці що їх приносить життя, і які можуть бути і не цікаві для сторонніх людей. Всеж таки навіть і такі загальні спостереження зайнятої в душпастирстві людини кидають багато світла на ці часи і можуть бути корисні для тих, які збирають елементи для життя народної цілості.

Автор

НА ЄВАНГЕЛЬСЬКІ ЖНИВА

До душпастирської та місіонерської праці я підготувався у Василянському Чині 9 років. Уже в кінцевому шкільному році 1933-4 богословських вивчань у Жовкві ігумен о. Віталій Градюк, ЧСВВ, зобов'язав мене навчати основ релігії в початкових школах села Висоцької Волі та присілка Оплітної, до якої приходила теж дітвора зо сусіднього присілка Чорного Лісу. Всі три місцевості знаходяться в близькому віддаленні від повітового міста Жовкви. Управителем початкової школи у Висоцькій Волі був колишній Тріска, мабуть учасник Визвольних Змагань, а тоді, коли я навчав релігії, його прізвище вже звучало Тжаска. Оплітна майже межувала з містом Жовквою і була під цілковитим впливом василянської праці. Чорний Ліс належав до парохіяльного осередку в селі Туринці, яка під впливом місцевого пароха була досить москвофільська; не інший погляд той парох засіяв межі своїми парохіянами у згаданому присілку. Загально беручи до уваги, то деякі села Жовківщини довгий час, аж до 20-тих років цього сторіччя, були під сильним впливом москвофільства. Молодь же тих сіл і присілків у 30-тих роках цього сторіччя вже прихилилася до українства. З другого боку, з настанням загарбницької польської влади у Східній Галичині, постав натиск польонізації в усіх ділянках обрядово-релігійного, культурного, економічного й політичного життя. Отож, щоб пригорнути нашу молодь і дітвору до своєї Церкви й рідного народу, я з о. Матеем Шипіткою, ЧСВВ, розпочали організувати й відновляти так молодечі, як і дитячі церковні товариства: Апостольство Молитви, аматорсько-театральні гуртки й

церковні хори. В Апостольстві Молитви для молоді й дітей ми впоювали, крім основної справи — діяльної любови Христа Чоловіколюбця, також чинну любов до своєї Церкви й рідного обряду. Щоб цю любов засвоїти в молодечих і дитячих серцях, ми обидва виясняли їм у доповідях і гутірках потребу й konieczність бути собою з погляду церковного й національного. В нашій душпастирській праці мали поважний успіх аматорсько-театральні гуртки; до них горнулися не тільки молодь і дітвора, але й загал селян радо сприймав їхні виступи. Театральні вистави були релігійного змісту й ми їх улаштовували двічі на рік. Концерти влаштовували в самому місті Жовкві, — як Марійський у травні, в честь Пресвятої Богородиці, в червні з нагоди празника Христа Чоловіколюбця, при кінці листопада в честь святого священномученика Йосафата Кунцевича, ЧСВВ, і з приводу рокового празника Христового Різдва — коляди.

До нашої виховної праці багато причинився мистець Юліян Бущманюк. Він у малюванні василіянської церкви в Жовкві, імени Христового Різдва, добирав до історичних осіб також відповідні лица з-поміж української молоді й дітвори. Каплицю в цій церкві він розмалював у 1912-3 роках, а саму церкву почав розмальовувати 1926 року, за вказівками тодішнього ігумена жовківського монастиря о. Віталія Градюка, ЧСВВ. Малюнки були переважно великих розмірів і мали величний вигляд. На запрестольній стіні мистець умістив осередню постать Ісуса Христа — Володаря на троні, Якому з двох боків два архангели складають поклін; у стіп Його стоїть баранець на горбку, з верху якого спливають сім ручаїв — святі Тайни; дещо нижче Небесного Володаря, обабіч, стоять у відповідній поставі з притаманними знаками дванадцять апостолів. На всьому вищому склепінні сяють золотом ангельські хори. В середній церковній бані на стельовій стіні пишасться іконопис велетенського розміру — Бога Творця, а дов-

кола Нього, на доземній стіні, чотири старозавітні великі пророки з питоменими своїми знаменами. В трикутних углах, що в'яжуть осередню баню з бічними раменами церкви, впадають ув очі глядача чотири євангелісти. В правому рамені церкви мистець розписав на стельовій стіні історичний іконопис опіки Божої Матері над українським народом. У ньому змалював усю нашу єрархію та чільні історичні постаті з Визвольних Змагань. Нижче цього іконопису розмістив поодинокі події із життя Пресвятої Богородиці, включно з Її Успінням. У лівому же рамені церкви мистець прегарно ромалював Берестейську Унію і важливіші події з життєпису святого священномученика Йосафата Кунцевича, ЧСВВ, а на стельовій стіні завершив цей твір небесною славою оцього подвижника. В долішньому продовженні церкви він розмалював події з життя і діяльності Христа-Господа, як Його Різдво, Його чудеса й дещо з Його наук. Ті мистецькі праці мистець виконав уже по йому від'їзді із Жовкви; вони тривали до вибуху другої світової війни, у вересні 1939 року. Тоді в бойових діях між німецькими військами й недобитками польських збройних відділів німецькі бомби й гарматні стрільна розбили чолову стіну церкви з цінною мозаїкою Христа Чоловіколюбця і сильно ушкодили в самій церкві нові стінописи. Із приходом московсько-комуністичних наїзників до Східньої Галичини, в другій половині вересня 1939, мистець Ю. Буцманюк подався на захід у німецьку займанщину; в розмалюванні жовківської церкви настала перерва на протязі 23 місяців. У той час на наказ большевицького режиму основно забілили звичайним вапном усі ті картини, на яких були зображені творці Берестейської Унії та церковні й народні діячі українського відродження. Якже ж вибухла війна між Німеччиною і ССРСР 22-го червня 1941 й настала у Східній Галичині німецька влада, мистець Ю. Буцманюк повернувся до Жовкви, відчистив замазані стінописи і про-

довжував розмалювання церкви аж до відвороту німецьких військ із Східньої Галичини, в половині 1944 року.

Іконописна праця мистця Ю. Буцманюка у василіянській церкві в Жовкві звертала на себе особливу увагу всіх, що її оглядали, а тим більше тих, що мешкали в цьому місті та близьких його околицях. Цю перлину мистецької творчости відвідували знавці — чужинці, навіть з інших країн — держав і не могли надивуватися її красі. Вони всі знали вартість цієї праці, її значення, а перш усього вона своїм змістом прив'язувала нашу молодь, дітвору і старших українських громадян до рідного обряду і своєї Церкви.

Помітне є ще те, що в жовківській церкві Христового Різдва були моці св. мученика Партенія. Що з ними сталося після другого приходу большевицького режиму, мені невідомо. Треба ж відзначити, що миряни всієї Жовківщини зберігали у своїх серцях — душах велику пошану до цих моцей.

Крім церкви Христового Різдва стояла ще в Жовкві на Широкій вулиці старенька дерев'яна церква імени Пресвятої Трійці. Її збудували з модрина на початку 17-го сторіччя, а розмалював у ній мистецькі іконописи при кінці того сторіччя мистець Іван Руткович. Із Жовквою також межувало підміське село Винники; в цьому селі була церква імени Різдва Божої Матері. До цих двох церков я заходив із молоддю та дітворою, щоб показати їм нашу культурну стародавність.

Українське громадянство, так освічена частина суспільства й міщанство із самої Жовкви, як і селянство з її околиць, ставилися навіть дуже прихильно до нашої праці; як і в чому тільки вони могли, допомагали нам порадою чи потрібними засобами. Особливий празник Христа Чоловіколюбця — Пресвятого Серця Христового відзначала вся українська спільнота з міста й околиці врочистим процесійним походом довкола ринку, на чолі з Пресвященним Владикою Йосафатом Коци-

ловським, ЧСВВ; це був масовий вияв не тільки віддання чести Пресвятій Євхаристії, але й церковно-національної однодушности. В загальних церковно-національних виступах завжди брала діяльну участь духовна оркестра робітників із василіянської друкарні. Новий « Народний Дім » у Жовкві був постійно відкритий на наші вистави й концерти чи збори. У спільних змаганнях для добра української дітвори в Жовкві гарно співпрацювала з нами захоронка Сестер Служебниць. Ту виховну працю вони всі продовжували щораз обширніше по моєму від'їзді із Жовкви.

НА СОНЯШНІМ ПОДІЛІ

В липні 1934 я виїхав із Жовкви на вчительську працю до Бучача у василіянському «Місійному Інституті імені святого священномученика Йосафата». Цей Інститут заснував о. Платонід Філяс, ЧСВВ, 1911 року. Як я приїхав сюди, ігуменом бучацького монастиря був о. Інокентій Баган, ЧСВВ, а управителем і префектом Інституту о. Климент Керницький, ЧСВВ. Після вчительської наради правління Інституту доручило мені викладати українську мову й літературу та вести інститутську оркестру. Тоді в Інституті було приблизно 60 учнів у чотирьох гімназійних нижчих класах; вчителями були 6 ченців-священиків; навчання в тиждень тривало 6 днів. Крім приписаних наук правління Інституту дозволяло на розваги, — спортові гри й виїзди, так на весні та восени, як і в зимі; особливо ж вибранці вправляли гри у струнній оркестрі, яку привезли з Хорватії зараз по закінченні першої світової війни. Ця оркестра давала концерти при кінці листопада, в день Заступника Інституту — св. Йосафата, і в травні, в честь Пречистої Богоматері; вона грала в церкві під час недільних читаних Служб Божих та звеличувала травневі Богослужби кожного дня вранці. А й театральні вистави приготувляли учні, на яких залюбки вітали гостей.

Простора і стильова василіянська церква імені Воздвиження Чесного Хреста, врочисті відправи Богослужб у ній, глибокі змістом і добре виголошені проповіді та вишколений церковний хор притягали до себе кожної неділі і свята тисячні маси мирян, так із самого міста, як і з поблизьких сіл. У більш урочисті свята й особливі святкування церковний хор виступав під час співаної

Служби Божої і на концертах під моїм проводом. В цьому хорі співали міщани і з вищої освіченої верстви бучацької суспільности. Концерти його з нагод церковних і національних роковин підносили на душі зібране громадянство й заохочували до дальшої праці на рідній ниві релігійного й культурного життя.

В половині шкільного року 1935-6 шкільна установа звільнила з навчання релігії в державних семиклясних, хлоп'ячій і дівочій, школах у Бучачі старших віком о. Ліщинського та в підміській селі Нагір'янці о. Бурчицького. Їхні місця в навчанні тимчасово доручив мені зайняти Станиславівський владика Григорій Хомишин, у порозумінні з чернеchoю владою. Ця нова праця, хоча була для мене обтяжлива, але давала вдовolenня і була успішна. Всіх годин навчання релігії в цих трьох школах я мав 42 щотижнево. Незабаром додали мені ще вечірнє навчання релігії в промисловій школі. В ній були цікаві учні, з особливими рисами характеру й поглядами; але відповідний підхід до них давав добрі висліди. Крім навчання релігії я теж проводив у Великому Пості духовні вправи у вище згаданих школах і на запрошення гімназійного катехита о. І. Терешкуна — в гімназії. Відрадний об'яв був із душпастирської праці у школах і церкві: учні та студентство правильно вчащали в неділі і свята на Богослужби, а навіть у будні відвідували нашу церкву перед початком науки, часто приступали до сповіді і св. Причастя; з початкових шкіл дітвора у великому числі була вписана в товаристві Апостольства Молитви, що його передніше заснував о. М. Шипітка, ЧСВВ, а з середньої школи — гімназії поважне число належало до студентської Марійської Дружини. До цих організаційних справ управителі згаданих шкіл ставилися добре.

Відношення української суспільности із самого Бучача і його околиць до монастиря та Інституту було надзвичайно прихильне. Зміни ченців — священиків не

мали впливу на якісь негодування. В червні 1937 прибув до монастиря новий ігумен о. Макарій Каровець, ЧСВВ; з початком же науки т.р. управителем Інституту став о. Іриней Готра, ЧСВВ. З настанням нового проводу в бучацькій обителі співжиття з місцевим громадянством не тільки продовжувало свою обопільну працю, але та взаємна співпраця кріпшала. З монастирем щиро співпрацював правник д-р Роман Слюзар; він оборонив у суді земельну власність нашого монастиря перед насильним поділом між чужими — польськими поселенцями. Добродієм наших учнів із Інституту явився лікар д-р Остап Воронка. А й від українського торговельного підприємства його управитель Микола Хархаліс виявив нераз прихильну руку, так монастиреві, як також Інституту. Час від часу вітав у монастирі нащадок засновника цього монастиря і церкви граф Артур Потоцький. В часі мого проживання в Бучачі монастир вітав також у себе наших Владик із Станиславова, Григорія Хомишина та Івана Лятишевського. Вони приїздили сюди, щоб перевести кілька днів на духовних вправах. Їхнє перебування в цьому монастирі впливало на всіх ченців прикладом глибокого благочестя.

В травні 1937 року я одержав від єпископської влади повідомлення, що на моє місце у школах прийде новий вже постійний катехит о. Винничук. Якраз тоді я почав організувати велику прощу до чудотворної ікони Пресвятої Богородиці, з нагоди двосотрічної її появи на Ясній Горі в Гошеві. Єпископське повідомлення дало мені змогу присвятити більше часу до zorganizування наміченої прощі. Реклямні оголошення з відповідним закликком повідомили по містах і селах Борцівщини, Бучаччини, Теревовельщини й Чортківщини, що 21-го серпня 1937 виїжджає поїздом проща до Гошева; кошт подорожі в обидва боки за особу становить 7 злотих (1 американ. доляр і 30 центів). Мої роз'їзди щодо прощі та прихильні становища священиків-парохів у цій справі

дали надсподівані висліди. До участі в цій проці зголосилися охотники — старші і молодь — з оцих місцевостей: з Борщівщини — місто Борщів, села — Ланівці, Озер'яни; з Бучаччини — міста Бучач і Манастириська, села — Верб'ятин, Григорів, Жизномир, Звенигород, Зелена, Зубрець, Ліщинці, Медведівці, Нагір'янка, Ново-ставці, Озер'яни, Переволока, Петликівці Нові, Петликівці Старі, Пишківці, Помірці, Порхова, Ріпинці, Рукмиш, Скоморохи, Сороки, Трибухівці, Цвітова; з Тербовельщини — село Ласківці зо своєю духовою оркестрою, — членам цієї оркестри заплатили подорож кілька заможних ласковецьких господарів; з Чортківщини — місто Чортків, села — Базар, Біла, Білобожниця, Джурин, Паушівка, Полівці та Ромашівка. Всіх разом зголосилося до участі в проці 1.600 осіб; між ними було 16 священиків.

21-го серпня т.р. в годині 5:00 вранці у василіянській церкві в Бучачі відправили соборно читану Службу Божу в намірі щасливої подорожі, під час якої духова оркестра з Ласковець грала уривки богослужбових мелодій. В той час молитовний настрої в усіх присутніх був надзвичайно врочистий. Після Служби Божої учасники проці уклалися до походу на чолі з хоругвами, прапорами й духовою оркестрою, щоб так під звуки маршових мелодій послішити до залізничної станції. В годині 7:00 рано довжелезний поїзд, який привіз прочан із Борщівщини й Чортківщини, рушив із бучачької станції та помчав через Станиславів, Калуш, Долину до підгірного міста Болехова. Під час їзди поїздом співи та гри релігійних пісень не вмовкали. Сполудня заїхали до Болехова, а звідсіля старші віком їхали 4 кілометри (дві і пів американ. милі) візками, всі ж інші помандрували рівномірною ходою до Гошева. З короткими передишками прочани добилися до дороги на горі недалеко манастирської церкви, де стали рядами, а духова оркестра заграла пісню в честь гошівської Бого-

матері — «Гора Ясна, де прекрасна Діва сіяє»... Ігумен гошівського монастиря, о. Матей Шипітка, ЧСВВ, тепло привітав прощу подолян. По сердечному привіті прочани ввійшли до церкви, впали на коліна перед осяяною чудотворною іконою Божої Матері й полинула до небес із щирих прочанських грудей благальна пісня — «За всіх молишися, благая»... Тоді з душевного зворушення не одна сльоза канула по лицях богомольця чи богомолки. Після цього поклону прочани розійшлися до сповідальниць, щоб очистити свої душі. Надворі вже вечоріло, як у каплиці почалися відправи: Хресна Дорога, Вечірня, Молебень викликали в присутніх прочан молитовний настрій. Ще довгий час, до пізньої ночі, подоляни гуторили між собою про небуденні вражіння з перебування на Ясній Горі. Багатьом ніч проминула на щирій молитві — благанні в тому намірі, з яким прибули сюди. Вже від зарання другого дня, в неділю, прочани з різних околиць щораз більше ставали на коліна з поклоном перед чудотворною іконою Володарки Підкарпаття. Ті, що зночі висповідалися, на ранніх Службах Божих причащалися, а новоприбулі чекали біля сповідальниць на свою чергу.

Під час читаної Служби Божої, яку почав відправляти ігумен бучацького монастиря о. М. Каровець у 8:00 годині рано, в дерев'яній каплиці надворі, трапився прикрий випадок: сивоголовий 77-літній старець, член бучацької прощі, Федір Паньків, занедужав. Лікар, д-р Остап Воронка, устійнив у нього недугу серця. Був то старець із Переволоки, що наполегливо впросився до участі в прощі, щоб за його словами «на Ясній Горі спочили мої старі кості». Він до такого відходу з цього світу приготувався включно з усіма коштами на похорон. І дійсно, ще того самого дня цей старець віддав душу Богові; після двох днів його тлінні останки місцеві ченці похоронили, з участю родини покійника, на монастирським цвинтарі на Ясній Горі. Про таке його бажання,

тобто про смерть і похорон, опісля люди переповідали одні одним по всьому краю.

Завершенням усіх урочистих відправ у ту неділю була співана Служба Божа в годині 10:00 рано, що її соборно відправили декан із Білобожниці о. Лев Воробкевич із іншими священиками та двома дияконами, надворі в дерев'яній каплиці. Під час неї співав хор із василіянської бучацької церкви. Цю Богослужбу закінчили відслоною чудотворної ікони, перед якою зібрані прочани бучацької прощі востаннє склали свої благання і подяки. На відході відбулося ще при криниці водосвяття, де прочани набрали собі свяченої води в плящини, щоб принести її додому. Після всіх відправ настав час короткого відпочинку. Врешті прийшла хвилина відходу на залізничну стацію. З Ясної Гори прочани зійшли вільною ходою на гостинець, а звідтіля під звуки оркестри рушили маршовим походом до Болехова; тих, що знемагали, відвезли возами. В поворотній дорозі поїздом прочани переважно розповідали собі про свої переживання на Ясній Горі. Згадування про цю прощу збереглося до сьогоднішнього часу в серцях її учасників.

Моє перебування в Бучачі після прощі вже не було довге. На розпорядження протоігуменату, по кількох днях, я виїхав на постійну працю до Перемишля — Засяння, де став намісником тамошнього монастиря.

НАД РІКОЮ СЯНОМ

До перемиського монастиря в Засянні я приїхав при кінці серпня 1937, перед святом Успіння Божої Матері. Тут застав двох ченців — священників і двох братів. Працю треба було розгортати у двох місяцях: у новій василіянській церкві Сострадання Пресвятої Богородиці на Засянні, хоча вона не була парохіяльна, і в підміському селі Острові, де існувала парохія. В засянській церкві відправляли в неділі і свята три читані Служби Божі й одну співану, в Острові тільки одну співану. Проповіді же виголошували під час читаної Служби Божої в годині 9:00 та співаної Богослужби. У відправах Служб Божих у засянській церкві допомагали епархіяльні священники — о. Кормош, о. Євген Мягкий і о. д-р Микола Денько. В цій церкві гарно розвинув свою працю мішаний хор; він співав велику Службу Божу щонеділі та в більш урочисті свята, а й улаштував також концерти в просторій церковній залі. Керівником хору був правник Олександр Чубинський. При цій церкві теж існувала струнна оркестра, яку заснував о. Юліян Манько, ЧСВВ; вона грала під час читаних Літургій в урочисті свята й давала концерти.

В засянській церкві діяли такі релігійні товариства: Апостольство Молитви, Марійська Дружина освічених жінок і товариство св. Йосипа, до якого належали українські служниці. До Апостольства Молитви вписалися миряни із самого міста Перемишля, Засяння та підміських сіл. У Марійській Дружині членками були професорки з дівочої гімназії при Дівочім Інституті, професіоналки та вчительки з початкових шкіл. В товаристві св. Йосипа гуртувалися наші дівчата, які прийшли до

міста на заробітну працю. Їхнє завдання було — вдержати членок при своїй церкві та організаційно допомагати членкиням у потребі. Тут треба підкреслити, що ці три товариства були надзвичайно жертвенні на прикрасу нової церкви на Засянні. В Острові теж процвітало Апостольство Молитви. В цьому селі двічі на тиждень було навчання релігії в початковій школі.

Одного дня восени 1937 покликав мене до себе Преосвященний Владика Йосафат Коциловський, ЧСВВ, і висловив бажання, щоб у церкві Сострадання Пресвятої Богородиці в неділі і свята під час читаних Літургій в годині 12:00 полудня виголошувати теж короткі проповіді для освіченої верстви українського суспільства. Це бажання Владики я погодився здійснити, але зразу прийшла думка, що і як до цієї верстви говорити? На ці питання Владика відповів:

— Починайте основно пояснити катехизм! Адже в ньому маєте зібрані всі об'явлені Богом правди, які кожний християнин повинен знати.

Ця відповідь дала мені поштовх опрацювати пов'язані між собою теми в проповідях, що давали певну цілість. У скорому часі я запримітив, що оті виголошені проповіді припали до серця слухачам. Цю мою думку підтвердила одна заява правника д-ра В. Загайкевича, яку виявив мені в одній розмові:

— Отак треба до нас промовляти. Так нам, освіченим людям, треба знати катехизм!

З Преосв. Владикою Йосафатом Коциловським я зустрічався час від часу, щоб полагодити поточні справи відносно потреб засяньської церкви, як також парохіяльних питань ув Острові. Владика був людиною видатною з походження, шляхетного характеру, в постановках рішучою, непохитної волі, ніщо його не залякало, в розпорядженнях вимогливою, а над усе Божого духа.

Відношення єпархіального духовенства в перемиській окрузі до засяньського монастиря і церкви було гідне

й добросусідське. Миряни Засяння і довоколишніх сіл ставилися до місцевих Василіян із надзвичайною доброчливістю. Під час будови засяньської церкви й перебудови дому допомагали довозами будівельних матеріялів, безплатною працею при будові та подиву гідними пожертвами. По закінченні будови церкви й перебудови монастиря вони не перестали спомагати цю церковну твердиню всім тим, що потрібне було до прожитку ченців і влаштування богослужбової утварі. З-поміж мирян справжнім добродієм церкви явився сивоволосий міщанин Василь Чайка. Його пожертви на будову церкви, закуп дзвона, справлення головного престола, лавок і сповідальниць були заохотливим прикладом для всіх мирян Засяння, як треба бути щедрим у пожертві для Божої слави й добра церковної громади. Подібних добродіїв для цієї справи було більше в засяньській громаді, але через брак місцевого літопису не можу їх подати до загального відома. Варто ще зазначити те, що так старші миряни, як і молоді та діти любили засяньську церкву; навіть у будні ранком забігали до неї, щоб принаймні, хоч би коротко, помолитися в ній; цього звичаю точно придержувалася шкільна молодь із наших двох гімназій та дівчора із школи св. о. Миколая на Засянні. Над усе радувалася моя душа, як глядла на масову участь старших мирян, молоді та дітей в травневих Молебнях у честь Пречистої Діви Марії.

В половині травня 1938, на закінчення двосотрічного ювілею появи чудотворної ікони Божої Матері на Яській Горі в Гошеві, я почав організувати велику прощу з Перемиської Землі. Реклямні оголошення і заклики в них заохочували до участі мирян і священиків та повідомили княжий город Перемишль, його околиці, Добромильщину, Ліський повіт у Лемківщині, Самбірщину і Ярославщину, що 9-го й 10-го липня т.р. прочани з вище названих земель віддадуть поклін гошівській чудотворній іконі на Яській Горі. Пояснювальні летючки

подали достатні відомості про весь хід прощі; вона їхатиме особливим поїздом, поворотний квиток їзди за одну особу становить 7 злотих. Які були висліди з поширювання цієї вістки? Миряни склали надсподівані заяви: на прощу зголосилося 1.250 учасників – старші, молодь і діти, два мішані хори і дві духові оркестри. Зголошення подали оці місцевості: Перемищина – місто Перемишль із духовою оркестрою та церковним хором із Засяння, села – Бушковичі, Бушковички, Вишатичі, Вовче, Германовичі, Гуречко, Дрогоїв, Журавиця, Коровники, Малковичі, Мацьковичі, Медика, Накло, Негрибка, Нижанковичі, Острів, Перекопань, Пикуличі, Поздяч, Пралківці, Стібно, Торки, Яксманичі; Добромильщина – міста Добромиль і Хирів, села – Військо, Княжпіль, Кропивник, Ляцько з церковним хором, Нове Місто, Папортно; Ліський повіт – місто Устріки Долішні, села – Береги Долішні, Коростенко, Устіянова; Самбірщина – село Кульчиці; Ярославщина – міста Ярослав, Лежайськ і Радимно з духовою оркестрою, села – Порохник, Розбір, Святе і Сосниця. В числі тих прочан було також 10 священників – парохів. Сам перебіг від'їзду прощі з Перемишля, її перебування на Ясній Горі і відхід із неї пройшли як у буцацькій прощі. Тут слід натякнути, що перед від'їздом поїзду з Перемишля начальник стації просив мене, щоб оркестри в дорозі не грали пісні «Ми гайдамаки». Незабутні вражіння з цієї прощі записані глибоко в душі кожного учасника. Вже тут, на американській землі, я стрічав людей з Перемищини — колишніх учасників цієї прощі, які в розмові зо мною мило її згадували.

Крім душпастирської праці в засянській церкві я виїжджав на місії з о. Осипом Чепілем, ЧСВВ і о. Якимом Сеньківським, ЧСВВ. Закнені духовні вправи для студентів державної гімназії і для студенток дівочої гімназії в Перемишлі та й для студенток гімназії Сестер Василіянок у Яворові давали заохоту до дальшої праці.

НА ЯСНІЙ ГОРІ

До гошівського монастиря я приїхав на постійне проживання перед урочистим святом Успіння Пресвятої Богородиці 27-го серпня 1938. Саме тоді почали сходитися прочани на найбільший відпуст у році та на закінчення двосотрічного ювілею з нагоди появи чудотворної ікони Пречистої Богоматері на Ясній Горі. Того дня, що якийсь часок, перебувала більша громада прочан і чекала перед головними дверми церкви на привітання і благословення свяченою водою. Після такого обряду прочанські гуртки часто з'являлися перед царськими вратами й щирими молитвами складали перед чудотворною іконою свої подяки і благання. Під вечір того дня завітав із Львова на Ясну Гору Преосвященний Іван Бучко, тодішній Львівський єпископ-помічник; архиєрейською Службою Божою він мав закінчити ювілейний рік. Прочани перебували на Ясну Гору до пізнього вечора. В саме свято Успіння, від заранньої години 5:00, священники відправляли Служби Божі та причащали богомільців. Скільки мусіло бути прочан у той празник, як запричащалося в ньому поверх 21.000 осіб; певно в той час було кількадесят тисяч богомільців; а й з ними прийшли майже сотня парохів і гарні хори та оркестри, що своїми співами і грою релігійних пісень наклонювали всіх до молитовного настрою. Всі священники, так місцеві, як і гості, сповідали прочан увесь час. Після архиєрейської Богослужби Владика поблагословив ювілейний прапор, на якому саяв гаптований золотом образ чудотворної ікони гошівської Богоматері, що його справив монастирській церкві в Гошеві 80-літній гуцул зо села Яблолиці, Кирило Яковецький. На це благословення притьо-

пав згаданий старець Кирило з Гуцульщини і під час нього тримав цей прапор у своїх руках. Водосвяття при криниці остаточно закінчило ювілейний рік; воду до цієї криниці постачав водопровід із річки Лужанки. Поважна громада прочан із Перегінська, найбільшого села в Бойківщині, за своїм звичаєм ще залишилася на один ранок після празника, щоб вислухати Служби Божі й акафисти в їхніх намірах та заупокійні парастаси й панахиди.

Відпустовий час на Ясній Горі тривав від урочистого свята Благовіщення Пречистої Діви Марії, якщо були погідні й теплі тижні; звичайно відпусти починалися від св. великомученика Юрія, 6-го травня, а кінчалися на Воздвиження Чесного Хреста, 27-го вересня; в погідний же і теплий час на Покрову, 14-го жовтня. На протязі того часу прочани приходили кожної неділі, деякі громади здалека прибували вже в суботи, а найбільше в урочисті свята чи на їх передодні. Тоді я сповідав 8, а то й 14 годин на добу, — в переддень свята, в саме свято й після нього, або в суботу, неділю і понеділок, — та виголошував у тих днях одну чи дві проповіді. В будні сповіді прочан тривали 2-3 години; крім того я відправляв майже кожного будня співану Службу Божу, 2-3 парастаси і 4-6 акафистів. До цих обов'язків треба ще додати мій провід у Марійському Союзі місцевих старших хлопців і дівчат та в Апостольстві Молитви. Збори в них проводив я кожного місяця. Дні можливого відпочинку в тижні й час приготування проповідей були вівторки, середи, четверги і п'ятниці, якщо в ці дні не припали врочисті свята. В ці дні теж кипіла будівельна робота біля церкви; тоді прибудували до неї дві нові захристії, до запрестольної стіни муровану півкруглу каплицю, а в тих місцях, де в округлу будівлю входили рамена церкви, домуровали чотири трикутні прибудівлі.

Хоча ювілейний рік проминув, прочани напливали

далі на Ясну Гору з усіх сторін Галичини; були навіть із таких далеких закутин, з яких ніхто не сподівався, як із Блідщини, Радехівщини, Скалатщини, Снятинщини й Сокальщини. Сюди, перед матурою приїжджала студентська молодь — із Дрогобича, Львова, Станиславова і Стрия, щоб у стіп чудотворної ікони Божої Матері випросити собі благословення на час іспитів зрілості; загощували також Марійські Дружини освічених жінок зо Львова і Стрия. Одна така студентська проща прибула на Ясну Гору зо Станиславова 3-го травня 1939. Ту молодь угощали в монастирській гостинниці, а її вчительський збір у гостинній кімнаті монастиря; тоді ми всі дізналися з вісток радіопрограми, що польський уряд почав побренькувати зброєю проти нахабности гітлерівської Німеччини. Від того часу щораз більше й частіше писали щоденні часописи й говорили повідомлення радіопрограм про можливості близької війни: «nie damy guzika»! — «не дамо ґузика»! — виписували оголошення, викрикували на всяких зборах і з'їздах.

З початком липня т.р. мистець Василь Дядинок зо своєю дружиною Ольгою почали розмальовувати нову муровану каплицю.

Того літа прочани громадно приходили на Ясну Гору з тих сіл, у яких польська влада переводила паціфікації. Так однієї неділі прибула на Ясну Гору з приграничного села в Карпатах — Волосянки, віддалік Лавочного, більша громада прочан; із собою привезла кілька чоловіків, що їх поранила польська поліція. Як поглянув я на їхні рани, в проповіді натякнув на ту Божу кару, яка впаде на польський уряд і народ, що збиткується над українським безборонним народом. За цю проповідь староство в Долині притягнуло мене до судової відповідальности; загрозило мені небажаними наслідками.

1-го вересня 1939 ще зночі прийшло на Ясну Гору велике число прочан, найбільше зо Стрийщини. Аж тут удосвіта ми всі почули вибухи бомб. Німеччина пішла

війною на Польщу. Між прочанами настало збентеження, постав переполох. По вислуханні ранньої Служби Божої кожний прочанин старався якнайскоріше добратися додому. Швидкохідні бойові дії німецьких військ розстрожили войовничі сили польських армій до 6-ох днів; опісля тільки прочищали терени, в яких були скупчення розбитих військових рештків із польських армій. Попри гошівську гору втікали недобитки польського війська, поліція і всякі урядовці, як могли — автами, на двірських возах, пішки, — всі прямували в сторону Закарпаття до Мадярщини. 16-го вересня т.р. так пішки втікали 4 сотні вояків перед німецькими бомбардуваннями, яких зазнали під Горлицями і в Самборі; всіх могло бути приблизно 900 чоловіків; із них два старшини і капелян були поляки, а решта самі українці, — кухар із Манастириськ та уроженці Коломийщини, Косівщини і Снятинщини. Всі вони були дуже перелякані, тож просили о. ігумена, щоб їх висповідали місцеві ченці-священники. Ми сповідали їх майже цілу ніч. Такої щирої сповіді — дай Господи всім тим, — що каються! Вони вранці, по Господній трапезі — св. Причастю, поєднані з Богом, подались на втікача, шукаючи для себе рятунку.

17-го вересня 1939 р. в ранніх годинах комуністична Москва подала вістку, що «доблесні» її війська йдуть визволяти «єдинокровних братів» із польського ярма. Ця вістка прошила всіх українців у Галичині смертною стрілою, вона завдала таку ж рану ченцям на Ясній Горі. Німецькі бойові відділи доїхали того дня до лівого берега річки Стрия і тут чекали на прихід большевицьких військових загонів. Та поки ці прибули, німецьке командування звільнило з стрийської в'язниці приблизно 100 українських католицьких священників, що їх ув'язнила польська влада; між ними був теж гошівський парох о. Богдан Соколовський. На вістку большевицького радія дехто з Болехова таки зараз подався

в німецьку займанщину, щоб не попасти в руки комуністичного режиму. Минув один, другий і третій день, а німецьке військо не просувалося із Стрия дальше на схід. Ці дні пробули всі в монастирі у великому напруженні нервів і неспокої. Різні тривожні чутки долітали до нас. Я не знав, що діяти? Чи дождати кращих обставин, чи зараз пускатися в дорогу на захід? По нараді з місцевими ченцями рішився виждати в монастирі. Найближчого ранку, у свято Різдва Пресвятої Богородиці, я відслужив Службу Божу перед чудотворною іконою, благаючи сердечно матерньої опіки для себе і всіх тих, що проживали в цьому монастирі. Після довшої молитви в церкві тривога покинула мене. Заспокоївся... Вийшов на монастирське подвір'я, шукаючи затишного місця, де міг би продовжати священницькі молитви — часослов. Зайшов у густу ліщину, що розрослася над урвиськом гошівської гори. З цього місця вид у східньому напрямі дуже мальовничий. Я не стямився, що так пересидів у цьому затишку до полудня. В ньому ще може був би залишився, але ненадійна поява старого ченця, широкозвісного місіонера о. Софрона Соколовського, ЧСВВ, мене очуняла з глибокої задуми.

— Що ви тут робите? — спитав цей чернець. — Всі домашні шукають вас і не знають, де ви поділися? Вже обідня пора! Перед годиною повідомили нас, що большевицькі війська вже є в місті Долині, а це від нас 10 кілометрів (6 амер. миль); незабаром прийдуть до нашого Гошева.

Ця вістка потрясла всією мовою істотою. Затишне місце хотів уже залишити, але далековид у руках старця — місіонера зупинив мене.

— Чи через ваш далековид можу побачити місто Долину?

— Навіть добре!

— Дозвольте, погляну.

Обережно прикладаю далековид до очей і дивлюся в тому напрямі, що його мені вказує старець. Якраз запримічую військові танки, що вже виїхали з Долини, на них попереду лопотять червоні хоруговки. В'їжджають до німецької колонії Дебелівки... проїхали її... зближаються до села Тяпча... доїхали до дерев'яного моста на річці Свічі... станули. Миттю вискочили з танків кілька вояків і з великою обережністю підходили до моста; на ньому все перевірили й дали знак, що танки й вантажні авта можуть переїжджати через нього. Ота панцерна колона їхала без упину три години. Большевицькі війська в'їхали до Гошева 21-го вересня 1939 в годині 12:30 полудня. Вони, їдучи гостинцем, як тільки помітили когонебудь із місцевих людей, старших чи дітей, підносили долоні вгору і сильним голосом здоровили всіх — «здравствуйте»!

Ця жива картина розстроїла мене, я відвернувся від неї та хильцем із о. С. Соколовським попленталися до монастиря. Хоча йшов я до нього, то не бачив перед собою ні лісової стежинки, ні кущів ліщини, ні великих кріслатих буків... У моїй голові просувалися густою лавою сумні думки та їхній пересув відбивався в моїй зраненій душі гомоном: яка доля тепер зустріне нашу Церкву, наше духовенство і весь наш народ у Галичині? Настирливо шукаю відповіді у глибині моєї душі... а її нема... не чую... Прийшло те, чого ніхто не сподівався... не бажав собі... чого так дуже лякався... Йдучи попри монастирську церкву, ми обидва поглянули на неї, перехристилися, а мої уста прошепотіли: — Всемогутній Боже, у Твоїх Руках усесвіт і найменша порожина. Твоя Опіка над усім... і надо мною. Нехай діється Твоя Воля!

З подібними думками ми обидва ввійшли до монастиря, щоб у затишній кімнаті знайти сяке-такє заспокоєння. Перед моїми очима висить на стіні хрест із Розп'ятим Спасителем. Звертаюся молитвою до Нього... До

моїх же вух постійно долітає безперервний гуркіт большевицьких танків та інших моторизованих возів, що їдуть на західні границі Східньої Галичини, щоб « визволити » покищо « єдинокровних братів », а опісля прийде черга на інші народи... може і на весь вільний світ?!

В монастирській їдальні ми, ченці, сиділи в мовчанці, мов зачаровані; на лицах відбивалася схвильованість, на чолах повисли невідрадни риси смутку, очі задивились у щось далеке, інші безнадійно шукали чогось... Деколи один на одного поглянув і питав пронизливим зором, що діятимемо?... Що робитимуть із нами нові наїздники?... Ні від одного не міг я почути якоїсь відрадної відповіді... Добачив тільки переляк, що продирався з глибини душі... віщував лихо...

Після скромненької перекуски всі ченці пішли до монастирської каплиці, в якій відспівали Молебень у честь Божої Матері, щоб ублагати Її опіки над нами й сили витримати в часі тяжкої проби. З полегшенням на душі всі вийшли на монастирське подвір'я, щоб відсвіжитися на чистому лісовому повітрі. Саме була година 3:30 пополудні, як за нашими плечима ми почули важку ходу якогось гурту людей. Я оглянувся, щоб побачити хто йде? До нас наближувалися большевицькі вояки з крісами — автоматами в руках, готовими до пострілу; всіх їх могло бути 20. Різно були вбрані: одні в яносірих одностроях, інші в темніших, на головах мали кашкети цієї ж краски, а кілька синьої краски з червоною обвідкою; 4 з них мали інший однострій. Почали вони розмову з нами по-московськи:

— Здорові були! — озався один із них. — Що тут робите?

— Проживаємо в монастирі й тут працюємо, — відповів о. ігумен.

— Чи є у вас польські вояки? — продовжував той сам вояк.

— Були тому три дні, але позавчора відійшли в незнаному нам напрямі, — заявив о. ігумен.

— Ідіть молитися Богові! Ми тут подивимося.

Вся чернеча братія ввійшла до монастиря, а вояки розійшлися по монастирській площі: одні до гостинниці, інші до саду, ще інші до господарських будинків, а кілька станули на поготовлі на тому місці, де нас зустріли. Як вони там шукали? Кого і що знайшли? Ніхто з домашніх не бачив. Кожний чернець зайшов до своєї кімнати і чекав... сам не знав, чого... В монастирі на коридорі тиша.

Так я просидів у моїй кімнаті може 15 хвилин. Узяв часослов із наміром піти до монастирської каплиці, щоб відмовляти священницькі молитви. Як тільки відчинив двері моєї кімнати, на порозі остовпів; перед моїми очима заблиснув большевицький багнет і доторкнувся до моїх грудей.

— Руки вгору! — вояк просичав.

Негайно прискочив до мене інший «герой» і почав обмацувати мій одяг. З моєї кишені добув калитку і знайшов у ній польські дрібні гроші.

— Чи є в тебе часи? — спитався вояк.

В цьому запиті я зрозумів, чи маю вільний час, тож відповів: — так.

— Давай! — проговорив утішений.

— Куди підемо? — спитав я.

Вояк розміркував, що я не зрозумів його питання, тож наказав мені непорушно стояти з піднесеними руками вгору й далі шукав; та крім хусточки не знайшов нічого.

— Йди сюди! — дав наказ мені заходити до кімнати о. С. Соколовського. Я ввійшов і побачив у ній таку картину: старий чернець стоїть із піднесеними руками

вгору при стіні, за ним вояк із зверненим крісом до його плечей, а побіч стола стоїть інший «подвижник» та й дивиться на «вовну» здобич, — бритву, годинник, електричну лампочку і кишеньковий ніжик. Аж тепер я зрозумів питання: — Чи є в тебе часи? — За хвилину привели до цієї же кімнати ще двох ченців-священиків і трьох братів. Звідсіля повели нас усіх до кімнати о. ігумена. Тут уже порозкидали хатню обстанову: з вогнетривалої каси повикидали офіційні папери на підлогу, із шафи все білля, а о. ігумен стояв із піднесеними руками в углі кімнати, звернений лицем до стіни. Нам наказали стати в протилежному куті кімнати. Незабаром увійшли до цієї кімнати ще 6 вояків; між ними був один із червоною перев'язкою на правому рукаві. Ми між собою поглянули один на одного... Приглядаюся ліпше тому типові з перев'язкою на правому рукаві... Та ж це болехівський жид — купець, що через 4 роки продавав гошівському монастиреві потрібний цемент до будови; це був той, що його гошівські Василіяни тепло приймали у своїй гостинниці, як свого постачальника. Тепер його очі бігають мишкою, не можуть знайти собі місця, на якому спочили б. Чи це довго вовтузилися б із нами, ми не знали, але цьому перешкодив високий військовий старшина. На ковнірці блюзи з двох боків він мав по дві червоні прямокутні відзнаки; лице його було спокійне й погідне, при рубці кашкета ясніло русяве волосся. Він звернувся до нас по-українськи:

— Ви йдіть до своїх келій спокійно проживати.

Ченці одинцем виходили з ігуменської кімнати, що була побіч каплиці і я спрямував мої кроки до неї. Коли ввійшов туди, побачив, як два вояки вешталися в ній: один при престолі, другий же при проскомидійнику. Запримітили мене. Одному з-під блюзи білів шматок полотна, взяв бо стихар чи обрус; другий же тримав у руці золоту ложечку, що нею священик причащає вір-

них. Тож я зараз завернув із каплиці і звернувся із скаргою до командира, щоб віддали вкрадені речі.

— Пробачте, — сказав командир, — вони не розуміють, що це святиня — церква. Може вперше побачили таке!...

Вояки на наказ командира віддали вкрадені речі з каплиці.

Досить минуло часу, поки ми, домашні, очутилися від невиданої гостини. Одні одним розповідали, що робили «визвольники» в їх кімнатах. З бесіди дізналися, що кожному забрали подібні речі, які я бачив на столі в кімнаті о. С. Соколовського; між іншими речами забрали всім кишенькові годинники. Мені одному вдалося заховати годинник і бритву; годинник я перевісив на ланцюжку під своєю рясою на плечі, а бритву сховав у халяву чобота, що його мав на нозі. Думка, — сховати негайно ці речі, — майнула мені зараз після зустрічі з цими вояками на монастирському подвір'ї.

Отак виглядала моя перша зустріч із большевицькими «визвольниками»; так вони привіталися з ченцями на Ясній Горі в першому дні визволення села Гошева.

Та на цих оглядах не закінчилися їхні відвідини. Їх переводили вони що кілька днів аж до наступного літа з тим самим вислідом. 14-го жовтня т.р. розташувалося військо в монастирській гостинниці. Проте їхнє перебування не перешкодило відважним прочанам прибувати на Ясну Гору, хоча вже була осінь, але тепла й погідна. Вважаю, що це був особливий відділ війська, якого завдання було намовляти прочан до відступства від релігійних практик. За свою підмову ці вояки нерозділили облизня, так від старших, як і молодих прочан. У другій половині жовтня т.р. большевицький наїздник відограв свою першу «комедію»: ото він зігнав усіх ченців з Ясної Гори в годині 6:00 ранку, щоб у будинку сільради (сільської ради) віддали свої голоси за приєднанням Східної Галичини до УРСР (Ук-

раїнської Радянської Соціалістичної Республіки). Тоді теж відібрали від монастиря турбінний млин, поле й ліс.

Щоб охоронити чудотворну ікону Пречистої Богоматері в монастирській церкві від безчестя, заряд монастиря зняв її по кількох днях прибуття большевицького війська на Ясну Гору, а на її місце поставив точний відбиток оригіналу. Саму чудотворну ікону дав переховати в забезпеченому місці.

НА ПОКУТТІ

Безперервне докучання районного виконавчого комітету, районного партійного комітету і НКВД вплинуло на мене та о. Доротєя Сироїда, ЧСВВ, що ми обидва рішилися залишити Східню Галичину й перейти большевицько-німецький кордон в околицях Кристинополя. Але поки вибралися туди, устійнили звернутися до протоігумена о. Віталія Градюка, ЧСВВ, у Львові за порадою і спитати про його думку в цій справі. Тож 20-го листопада 1939 ми всіли до поїзду на стації Тяпче, ледве пропхалися до вагону. В Стрию протиснулися до львівського поїзду; їхали на відкритому коридорі, а надворі студінь була дошкульна. Перемерзли доїхали до Львова. Добилися до монастиря на вулиці Жовківській. Яка ж тут зайшла насильна зміна. Большевицький наїздник зайняв монастир, а тільки кілька кімнат відпустив ченцям. У той час мешкали в монастирі василіянські ченці-священники: о. Віталій Градюк – протоігумен, о. Євфимій Бобрецький – секретар, о. Іринеї Назарко – ігумен, о. Йосафат Скрутень – редактор Записок ЧСВВ, о. Роман Лукань – архівар і бібліотекар у цьому ж монастирі та о. Теодосій Коструба – історик (хворий). Всі вони були під бачним наглядом большевицького режиму.

В розмові з о. В. Градюком ми обидва з'ясували справу гошівського монастиря і виявили наш остаточний плян. Отець протоігумен, вислухавши наші міркування щодо втечі за кордон, настоював на тому, щоб залишитися в Рідному Краю і працювати далі в міру спроможности для добра своєї Церкви й рідного народу. Цю саму думку висловили в розмові з нами Митрополит Андрій Шептицький, ЧСВВ, і Владика Микола

Чарнецький, ЧНІ. У випадку якоїсь небезпеки о. протоігумен порадив нам переїхати до інших монастирів: я до Станиславова, а о. Д. Сироїд до Дрогобича.

Думки Владик і протоігумена переконали нас. Ми пішли за їхніми порадами й повернулися до Гошева. Звідсіля я зараз узяв речі, що були конечні до вжитку і виїхав до Станиславова, на його передмістя Майзлі, де 1936 року закінчили будову церкви Христа Царя, а перед самим вибухом другої світової війни збудували монастир і простору парохіяльну залю. Сюди я прибув 1-го грудня т.р. Ігуменом і парохом цього монастиря і церкви в той час був о. Йосип Лучинський, ЧСВВ. Тут большевицький міський уряд умістив нас 4-ох ченців у двох малих кімнатах, а всі інші й парохіяльну залю зайняли міліція та НКВД. При місцевій міліції служили поляки й жиди. Я, їдучи сюди, бажав пробути принаймні якийсь часок у спокійному затишку, але не знайшов того, чого шукав. У день безперервної лоскоти, метушні «урядових людей», а з приходом вечора аж до світанку зойки і крики від побоїв незнайомих людей, що їх міліція приводила на допити до опричників НКВД. До цих бо приводили людей різного віку і стану, міських громадян і селян, чоловіків і жінок; бували ночі, в яких від жахливих криків і зойків ми домашні не знали, куди подітися, де сховатися, щоб не чути відгмону тих знущань над безборонними жертвами. Сьогодні не тільки пригадую собі, але й ще бачу ту зціпенілу кров на дверях, що її закримітив я вранці, як ішов до церкви. За весь час мого перебування в цьому монастирі такі об'яви повторялися кільканадцять разів.

В самому місті при вулиці Голухівського, побіч міського парку, отці Редemptористи мали гарний монастир і простору каплицю. Перед вибухом другої світової війни вони підготовляли все потрібне до будови церкви. Але не довелося здійснити боговгодні пляни. Большевицькі

« визвольники » цю справу перекреслили й вирішили викинути з монастиря правних власників, а всі будинки передати на потреби « трудящого народу ». Та очайдушний і голосний протест вірних цієї дільниці міста спинив те нахабне рішення. Коли зайшла небезпека у справі не тільки Божій, але й народній, справжні трудящі станули, як один чоловік, в обороні своїх прав.

В тому часі я тужив за кожною неділею. Вона зменшувала біль моєї душі й добавляла сили терпіти разом із поневоленим народом. В неділі від самого ранку до пізнього пополудня я перебував у нашій василіянській церкві. Служби Божі, акафисти, сповіді і св. Причастя були тими бальзамами, що рятували вірних від відчаю в небезпечних хвилинах. Заскочений народ жахливими умовами життя був свідомий того, що сам не може допомогти собі, тому в неділі хвилями плив до Божого храму, щоб у стіп Євхаристійного Христа виблагати весільної опіки й допомоги. В той час священики служили в цій церкві кожної неділі і свята три Служби Божі; в кожній з них миряни громадно брали участь; приходили парохіяни передмістя Майзлів, як також із поблизьких сіл — Угорник, Микитинців, Підлужа, Підпечар, із містечка Тисьмениці, а й з дальших місцевостей. До св. Тайни покаяння миряни приступали часто, бо кожний — старший віком, молодий, навіть дитина, сподівалися наглого наскоку невблаганного НКВД.

В цій церкві я мав нагоду приглянутися із сповідальниці, як сердечно з слізьми в очах молилися перед іконами Христа й Богоматері старенька бабуся, сивоволосий дідусь, переляканий батько, засмучена мати, юнак, дівчина і школярі: вони всі з глибини стривоженої душі благали ласки, допомоги в Господа... Після довгої та щирої молитви на їхніх лицях відбився душевний спокій... тож тихенько вставали, поклонялися Всемогутньому Богові і з полегшою на душі виходили з Божого храму... Куди?... На поле життєвої боротьби!...

НА ПІДГІР'І

При кінці грудня 1939 протоігумен о. В. Градюк у переданім письмі попросив мене, щоб я поїхав до Лаврова й допоміг о. Йосафатові Біланові, ЧСВВ, в душпастирській обслузі під час найближчих різдвяних свят. Це бажання я погодився виконати.

Наш монастир у Лаврові віддалений кільканадцять кілометрів у західно-південному напрямі від міста Старого Самбора. Історія його сягає княжих часів. До вибуху другої світової війни в його бібліотеці збереглися первісні княжі, королівські та гетьманські грамоти, старовинні рукописи, перші українські друки і цінний збір книжок із ділянок філософії та богословії. Після першої світової війни василіянське управління примістило в цьому монастирі схолястичні, а опісля богословські студії. Поки прибув сюди большевицький наїздник, василіянські богослови з професорами подалися на захід, до німецької займанщини в Чехо-Словаччині.

До Лаврова і його околиць прийшли большевицькі війська 25-го вересня 1939. Тоді заїхала до монастиря найперше головна команда армії. Її перший привіт на словах був увічливий, але поведінка в ідальні при столі була простацька. Того же дня в пообідній порі вояки в усьому монастирському забудуванні не тільки розташувалися, але й почали господарити. Двом ченцям — священикам і братам команда наказала залишити монастир: один священик замешкав у домі місцевого парохіянина, другий же пішов до поблизького села, а брати знайшли притулок в інших монастирях. Після виходу ченців із монастиря, військо заводило своє господарство: монастирську каплицю перемінило на спаль-

ню, — престіл, лавки та стінні малюнки в ній понищило, цінні образи по коридорах подерло, рами з них поламало, а як вдерлося до монастирської бібліотеки, вчинило в ній справжню руїну: — книжками топило в печі, порвані книжки викинуло поза огорожу монастиря, ще інші палили надворі. Тільки маленьку частину книжок із неї вдалося о. Й. Біланові врятувати і сховати її в захристій церкві.

До Лаврова я вибрався в перших днях січня 1940. Туди виїхав поїздом із Станиславова через Стрий і Самбір. Подорож була з пригодами. До Стрия їхав цілу ніч, але не у вагоні, а на відкритому помості між вагонами й цупко тримався залізних прутів, щоб не злетіти під колеса вагону. На стації у Стрию чекав увесь день, щойно ввечорі виїхав до Самбора. Сюди їхав уже у вагоні, але без шибів у вікнах і дверей. Подорожні запримітили мене — священика й відступили місце на краєчку лавки. Я втомлений сів на неї і здрімався та не надовго. Вояки покидали пакунки з полиць і самі лягли на них спати. Трохи втихомирилося. Знечев'я якісь краплі спадають мені на голову. Обтираю їх хусточкою, але не можу добачити, що таке капає, бо у вагоні темнота. Надворі розвиднюється. Я поглянув на мої руки, а вони й хусточка обмазані чорною маззю; вона капає також із моєї голови. Я підвів голову, а над нею звисають чоботи вояка, намащені тією маззю. Поїзд приїхав на стацію в Самборі. Знову пересідка. Шукаю водопроводу, щоб вимити голову, лице й руки. Знайшов його, хоча поламаний, але ще був чинний. Чекаю кілька годин на поїзд, що поїде до недалекого Старого Самбора. Врешті заїхав туди. На стації повнісінько війська, тож залишаю її, тим паче, що незабаром почне смеркатися; по дорозі оглядаюся, чи не зустріну кого із знайомих. Зауважив, що до мене наближалася сестра Службениця. Ця, після привіту, заявила, що найкраще зайти до їхнього дому й переночувати, а на другий день

підвода завезе мене до Лаврова. В той час Сестри Службниці завідували половиною свого дому; в другій його частині замешкав «хоронитель» большевицької влади — НКВД. Я зайшов до чернечої частини дому. Втомлений дорогою скоренько ляг у ліжку, але не міг заснути. Часті входи й виходи з кімнати за стіною, в якій урядувало НКВД, московська лайка й регіт «культурних людей» не дозволили заснути. Опівночі близько цього дому зчинився сильний гуркіт якогось мотору; він не наближувався, ні віддалявся, а торохтів на місці безупинно. Так я пролежав із напруженими нервами до 4:00 години над ранком. Уже розвиднілося, як застукала до дверей моєї кімнати сестра Службниці. Після привіту, я спитав її:

— Що діялося поблизу цього дому минулої ночі?

— Це постійне явище в нашому саді кожної ночі від двох місяців, — вона відповіла.

— Чи знаєте, що воно таке?

— Нам заборонили щонебудь про те згадувати кому, загрозили розстрілом; але я певна, що ви, отче, про це нікому не скажете. В нашому саді НКВД збудувало якусь шопу й до неї однієї ночі затягнуло якусь «бідую». То вона так торохтить. Та поки почне свою «роботу», на годину перед нею нквдисти привозять на вантажних автах зв'язаних людей, заводять їх до цієї шопи і в ній вони зникають. Кілька разів ми чули під час того торохтіння постріли автоматів, але, що там із тими людьми робили, не знаємо, бо від вечірнього смерку до ясного ранку заборонили нам виходити з хати. Так мучимось вже два місяці.

Ці пояснення сказали дуже багато й подали невідрадані відомості.

В 10:00 годині рано приїхав хлопчина з Лаврова підводою по мене. Ідучи на возі, розпитую його: Що чувати в його селі? Чи є в ньому священик? Чи люди

відвідують церкву в неділі? Хто перебуває в монастирі? Чи люди в селі мають що їсти?

— Ой, отче, — відповідає хлопчина, — в нашому селі біда!

— Яка? — питаю.

— Та зайшла до нас червона сарана й не хоче відступитися.

— Тихше говори, — кажу, — бо може хтось почути і буде біда тобі та й мені.

— Нехай буде, скорше скінчиться наша мука! Тато й мама плачуть удома, бо нема що дати їсти нам; большевицькі вояки заходять у хату й забирають усе, що попаде їм у руки. В селі маємо священика, мешкає в мого стрія; вояки завертають його деколи перед самою церквою, сміються з нього, але це роблять тільки «політруки» (політичні керівники — моя заввага). Тепер у неділі приходять до церкви багато більше людей, ніж давніше, поки почалась війна. А то в будні бувають у нашій церкві з села Лінини, а передніше не хотіли приходити навіть у неділі чи свята.

— Яка причина була такого наставлення?

— Вони перед війною заявляли, що їм, комуністам, церкви не треба, а тільки хотіли забрати монастирські ліси й поля; в тому мали допомогти їм московські комуністи.

— Ну і як, чи тепер дали їм ті ліси й поля?

— Ая, дали, але кольку в бік! Таки тим лінинським, одним забрали те, що мали; інших, що не хотіли віддати, кудись вивезли, а їхню худобу завели до монастирської обори. Сюди зганяють людей з околиці, щоб працювали, а молока не дають ані краплинки.

На такій розмові з подібними темами проминула нам дорога. В'їхали до краєчка села Лаврова. По правому

боці дороги ще недавно пишався гарний монастирський сад, пасіка, а трохи далше всі його забудування. В ту же хвилину я побачив довкола них військові стежі, лица їх насуплені, з-під лоба міряли мене. Ми доїхали до бічної монастирської доріжки. З домівки колишньої пошти вийшов « політрук » і здержав нашу підводу.

— Куди їдете? — питає він.

— Їду до священика цієї парохії, — відповідаю.

— За чим? \

— Допомогти йому в церковній праці під час різдвяних свят.

« Політрук » трохи думав над чимсь, а відтак махнув рукою, щоб ми їхали далше. По кількох хвилинах заїхали на подвір'я тієї хати, де мешкав священик — парох.

У Свят-Вечір я з парохом пішли підвечір до церкви. На прохання пароха військова команда дозволила під час різдвяних свят переходити забороненою доріжкою, так священикам, як і мирянам, але у визначеному часі. Такий пропуск одержали на письмі. Зайшли до церкви: приглядаюся в ній до кожної обстанови, кожного кутка, адже пам'ятаю їх із-перед 12-тьох років. Усе стоїть на своєму місці, як і давно. Ввійшов до святилища: тут довкола запрестольної стіни парох склав книжки, старовинні образи та деякі музейні речі. В захристії повно книжок і часописів. Дивлюся на те все й роздумую про трагедію лаврівської бібліотеки. Мою сумну мовчанку перервав о. парох:

— Ось те я врятував із вікового монастирського скарбу! Чи й де надалі його переховаю, не знаю. Зайдімо ще до монастиря, в ньому побіч захристії відступили мені маленьку кімнату, в якій я заховав ще дещо пригоже. При цій нагоді побачите, як тепер виглядав монастир у нутрі?

Зайшли до нього. Обережно кинув я оком на всі боки...

— Господи, як страшенно понищили його внутрішню обстанову!

Стіни коридорів подряпані, обилльовані, болотом чи маззою обмазані, двері до кімнат понищені, підлога на коридорі повибивана; з давніх образів — портретів ані сліду. Може я був би зайшов у ще якийсь куток манастиря, але поява кількох вояків нас обох завернула до захристії. З важкою задумою ми повернулися до нашого помешкання.

На Христове Різдво в досвітній порі парохіяни Лаврова й миряни з поблизьких бойківських сіл разом із замітною громадою советських вояків виповнили церкву щерть. Під час Богослужби не мав я спроможности приглянутися поведінці молодих вояків у Божому храмі; її завважив щойно на святкових побажаннях. Кожне слово священника не тільки їх цікавило, але входило до глибини їхньої душі й там доторкалося до її ніжних струн та почувань; я запримітив, як вояки обтирали сльози з очей. Цей об'яв був для мене найкращим доказом, що найстрашніший режим і найсильніша безбожницька пропаганда неспроможна вбити в людській душі те, що Бог сотворив у ній, чим її вивінував!

У підвечір того рокового празника багато вояків заходили одинцем до хат селян, щоб краще розпитати про причину такого святкового настрою в церкві, а опісля в розмові з ними виявляли свої важкі й гіркі переживання. При вбогому різдвяному столі подали їм малу мисочку куті. Із зворушення не видержала їхня душа... Вояк пригадав собі свої дитячі роки, коли він ще проживав зо своїми батьками під рідною стріхою; тоді також у його хаті був такий святковий настрій, гостила різдвяна радість... Ще нині бачу той живий образ, як 20-літній вояк у хаті, в якій я мешкав, при різдвяній куті сердечно заплакав... Він через хвилину проковтував сльози, але не видержав душевного напору і зо зрашеного серця закликав:

— Господи, коли так завітаєш до моєї рідної хати?! Не бійтеся, мої родичі дали мені більше й цінніше, ніж товариш Сталін; вони дали мені життя, віру й почуття, навчили мене молитися і по Божому жити, а вмираючи, благали мене заховати віру у своєму житті. Ні, ніколи не дозволю відібрати мені цього скарбу!...

По цих словах він оглянувся кругом по кімнаті, в його очах появилася якась таємнича радість і ніжним голосом почав співати: « Нова радість стала, що на небі хвала »... Якже проспівав кінцеву стрічку цієї коляди, всі присутні заплакали. Прослезився також я. З цього приводу переходила в мені думка за думкою і моє серце кожну з них питало:

— Чому воно так діється?... Защо мій безвинний народ так страждає?... Коли засяє нам вифлємська зоря?...

Тоді до пізньої вечірньої години ми всі домашні гурторили в кімнаті з тим вояком.

Три дні різдвяних свят парохіяни провели в лаврівській церкві вчисто. На кожній відправі крім місцевих і околичних мирян було теж помітне число советських вояків. Третього дня свят я виїхав із Лаврова по полудні, щоб тією самою дорогою швидко добитися до Гошева. Поворотна подорож була вже можлива.

МОЇ ЗУСТРІЧІ

На Ясній Горі я застав помітну зміну. Військо виїхало з монастирської гостинниці й замешкало в Болехові. Проте, монастир не позбувся відвідин представників райвиконкому (районного виконавчого комітету) й райпарткому (районного партійного комітету). Вони перш за все приходили на Ясню Гору в неділі і свята, щоб вести між мирянами свою безбожницьку пропаганду, але вона їм не вдавалася. До тієї невдачі спричинялися особливі обставини, що настали з большевицьким режимом.

Вже в перших тижнях комуністично-московського володіння безперервні ув'язнення тисячів українців із усіх суспільних верств, найбільше молодих віком, викликали страх і тривогу перед непевним сьогодні — завтра. До ще більше тривожної непевності спричинилися масові вивози людей, так поодиноких, як і з родинами, в непрохідний Сибір та в каторжні табори сибірської півночі. Перший загальний вивіз українців із Підгір'я — Долинщини був у половині лютого 1940 року. З того приводу всюди настав нечуваний переполох. Тож наше духовенство старалося можливими способами хоча трохи втихомирити сполоханий народ, піднести його на душі й оживити в ньому віру в Боже Провидіння.

Від 7-го до 14-го квітня 1940 я проводив духовними вправами в церкві Різдва Пресвятої Богородиці, в повітовому місті Долині, де парохом був о. Михайло Чорнєга. Кожного вечора сходилися громадно до церкви так місцеві парохіяни, як і вірні сусідніх парохій, — з Новоселиці, Рахині, Тур'ї Малої, Яворова. На вечірніх проповідях кожного разу я завважав помітне число

совєтських вояків, що з великою увагою слухали пояснення Божих правд.

В четвер, 11-го квітня, вже сполудня поприїжджали запрошені священики з сусідніх парохій до плебанії в Долині, щоб допомогти у великодній сповіді вірних. Тоді приїхав також о. Андрій Бандера, парох поблизького села Тростянця. Він був середнього росту, віком старший, сивоголовий і з маленькою борідкою. Вдача його була жвава й весела. В розмові з ним щезали сум, журба і тривога на обличчях присутніх.

Того ж вечора 8 священиків сповідали кілька годин. Після сповіді всі рішили переночувати в місцевій плебанії, щоб у непевних часах не наражатися на небезпеку в поворотній дорозі. Місцевий парох проживав тільки у двох кімнатах плебанії, бо всі інші зайняли військові старшини. По перекусці 6 священиків поклалися спати на застеленій підлозі в одній кімнаті, але заснути було неможливо. В сусідній кімнаті, де перебували військові старшини, безперервно співали пісні різного змісту і грали на двох гармоніях. Ту обставину ми — священики використали на гутірку між собою: один одному розповідали тогочасні переживання своїх парохіян і страхітні події, що збулися в їхніх громадах. На ті оповідання о. А. Бандера мав одну знаменну відповідь:

— Усе в Божих Руках! В них доля й нашого народу! Ми, священики — душпастирі, не будьмо слабодухами в очах наших парохіян!

Тоді я спитав о. А. Бандеру:

— Що ви діятимете із собою та й на що рішаєтеся, коли комуністична Москва почне ув'язнювати загал священиків? Та ж ви, отче, будете перші між ними! Про вашого сина, Степана, докладно знає большевицький режим. Я певен, що большевицькі агенти вже підглядають: Хто приходить до вас? З ким ви зустрічаєтеся?

Про що говорите з людьми? Вони слухають ваші проповіді!

На ці мої завваження о. А. Бандера спокійно відповів:

— З приходом совєтського режиму моя донька Мирослава, на моє доручення, вже придбала мені валянки, теплі сорочки і штани; а й це хутро, якщо його не заберуть мені, вистачить до моєї смерті. Я сьогодні готовий на все! Щось гірше від Соловок чи сибірської Воркути або Колими не може мене зустріти! Насильна ж смерть від большевицької кулі або від катувань у в'язницях НКВД прискорить мою зустріч із Споконвічним Богом!

При тому він ще додав таку заввагу:

— Чи знаєте, отці, що на рейках залізничної стації в Долині стоїть довгий ряд вантажних вагонів. Я сам їх бачив. Певно в нашому повіті НКВД знову переведе дикі лови на безборонних людей.

Співи і гри на гармоніях у сусідній кімнаті не вгавали майже до ранку. Після відправ Божественних Літургій священики — гості від'їхали до своїх домів. Духовні справи я закінчив у неділю, 14-го квітня, і того же дня в саме полудне виїхав підводою до монастиря в Гошеві. Вже проїжджав німецьку колонію Дебелівку, аж тут наближалася до мене валка вантажних авт, а побіч них мчалися окремі відділи кіннотників. Валка зрівнялася зо мною; на вантажних автах везли старців, чоловіків у силі віку, жінок, молодь, маленьких дітей і клунки, що їх вони успіли наборзі взяти із собою. То були селяни — бойки з пограничного села в Карпатах, із Сенечева. Всі обтрушені снігом, перемерзли, голосно ридали за прадідівською стороною. Морозна студінь того дня виїмково впала до 15-ох ступенів Цельсія нижче зера. Кіннотники були косоокі азіяти. Вся валка погналася до залізничної стації в Долині, до згаданих вантажних вагонів.

Парох о. А. Бандера на протязі літа й осени того року кілька разів приходив на прощу з своїми парохіянами на Ясну Гору в Гошеві. Востаннє він з своєю донькою Мирославою відвідали Ясну Гору в день св. великомученика Юрія 1941 року. Тоді, по відправі Божественної Літургії, вони обоє навколішках перед чудотворною іконою Богоматері, а властиво перед Її відбитком, благали особливої ласки для себе. Під час перекуски у вітальні я дізнався від них, що гітлерівська Німеччина прискороною швидкістю готується до війни з комуністичною Москвою. Ту вістку о. А. Бандера закінчив словами:

— Так, отці, нам усім тепер треба всього сподіватися від большевицького наїздника.

Він сам уже мав певні вістки, що агенти НКВД старанно слідили всі його кроки. І хоча він мав змогу рятуватися перед большевицьким насильством і помстою, в тому випадку не хотів користуватися допомогою своїх дітей. Того пам'ятного дня на прощання він сказав до мене:

— Моїх парохіян я добровільно не залишу! Розлучити мене з ними можуть тільки наказ моєї церковної влади, або насильство ворога, остаточно смерть!

21-го травня 1941 мені веліли відправити похорон малої дитини в селі Яворові. По похороні я негайно поїхав підводою до о. М. Чорнеги в Долині. В нього поладнав справу і другого дня готувався в поворотну дорогу на Ясну Гору, аж ось перед самим виходом із плебанії прибули посланці та й повідомили, що минулої ночі НКВД ув'язнило в селі Тростянці о. А. Бандеру і доньку його Мирославу та й завезло їх до одного з вантажних вагонів, що стояли на залізничній стації в Долині.

Манастирські коні повільно ступали дорогою, що проходила побіч стаційних рейків. На одних рейках стояли

вантажні вагони; всі були зачинені. Біля кожного вагону сторожили поліціанти НКВД з автоматичними гвинтівками («фінками»), готовими до пострілу. З тих вагонів доходили аж до мене голосні ридання жінок і дітей. Я кинув очима по малих вікнах вагонів із решітками. Годі когось доглянути... О ні, доглянув!... Хто це?... Чи справді о. А. Бандера?... Коби він добачив мене?!... Значев'я почув я голос його:

— Бачу... бачу!... Везуть мене на північ!... Побачимося вже там... Згадайте про нас!...

Так, згадайте в молитвах за спокій душ із цієї родини, що віддали своє життя на засланні в московській півночі, — о. А. Бандери й доньки його Мирослави! Згадайте тих, що згоріли в гітлерівських крематоріях в Авшвіці, синів о. Андрія — Олександра й Василя! Згадайте того, що згинув на полі бою від скритовбивчої руки комуністичної Москви, його сина — Степана! Вони всі склали саможертви за кращу долю батьківщини — України!

У ЛЬВОВІ – ЖОВКВІ – КРЕХОВІ

На початку травня 1940 я поїхав до Львова з важливими справами до митрополита Андрія Шептицького, ЧСВВ. Будинки у св. Юрі частинно зайняли большевицьке керівництво й військо, передусім передні кімнати, що були при дорозі, яка вела до митрополичої палати; в них замешкали «бачні й чуйні сторожі з відділу НКВД». Ці стежили за кожною особою, що прямувала до палати або виходила з неї; що більше, вони не тільки приглядалися до тих відвідувачів, але й притримували їх та питалися, з якою справою ідуть туди або з чим відходять ізвідтіля. Ще нині бачу оцю подію:

З митрополичої палати виходить о. З. Ковалик, ЧНІ, а його здержують два «політруки»; щось його питають і після короткої розмови наказують йому йти з ними. В ту хвилину входить на митрополиче подвір'я о. Т. Коструба, ЧСВВ; цей дуже скоро зорієнтувався в приключці о. З. Ковалика і стає в гідній подиву обороні свого у Христі брата. Збентежені «політруки» ненадійним пасоком хвилину мов остовпіли, якже опритомніли, зажадали від о. Т. Коструби особистої посвідки. Які наслідки були б із тієї затримки й перевірки, можна догадатися, але друга ненадійна поява більшого гуртка нашого жіноцтва відбрала відвагу «політрукам»; тому вони спромоглися на заспокійливу заяву цим двом священикам: — Ідіть додому!

Перегодом большевицьке НКВД під час свого відступу зо Львова, при кінці червня 1941, жзхливим способом убило о. З. Ковалика. Визначний же і багатонадійний історик о. Т. Коструба, пролежавши півтора року у василіянському монастирі з причини сухітної недуги

костей, передчасно помер у молодому віці у Львові; його тлінні останки поховали на личаківському цвинтарі.

З настанням травня 1940 німецька комісія у Львові продовжувала свою переселенську працю. До цієї комісії о. Йосафат Скрутень, ЧСВВ, редактор Записок ЧСВВ, подав заяву на виїзд до Німеччини; НКВД бо залякувало його часто своїми закликами до себе. Кінцеві заходи о. Й. Скрутня щодо наміченого виїзду дали додатній вислід. Залякувальну тактику застосував цей поліцейний орган також до о. Романа Луканя, ЧСВВ, що завідував монастирськими бібліотекою і архівом у Львові. За 21-місячної большевицької займанщини НКВД прикликало його до себе кілька разів, притримувало в себе по кілька днів і вимагало від нього, щоб погодився бути на послугах совєтської поліції. Рішуча відмовна відповідь о. Р. Луканя в цій справі потверджувала його відвагу і характерність.

Після полагодження намічених справ у Львові я рішився поїхати автобусом до Жовкви, щоб там роздобути метрикальні друки, малий служебник і кільканадцять молитовників. За старанням одного знайомого, що працював в уряді сполучення шляхів, я вихався до автобуса. В ньому під час їзди стояв і почувався мов у парні, відчував запаморочливу духоту; по півтора годині їзди ледве доїхав притомний до Жовкви.

З автобусної стації зайшов я на монастирське подвір'я. Тут принагідно зустрів мого товариша — священика о. Вігалія Байрака, ЧСВВ, що завів мене до о. ігумена Модеста Пелеха, ЧСВВ. З ним зав'язав я розмову на тогочасні події та поточні справи. В тій розмові часто виникало питання: чим те все закінчиться? Відповідь о. ігумена на це питання була одна:

— Мусить дійти до певної зміни!

В жовківському монастирі я почав мою першу душпастирську працю у вересні 1933. Тоді докінчували будову нового монастиря, що сполучав будинок друкарні

з давнішими монастирськими будинками. Тож я був цікавий, як тепер виглядає в розбудові цілість. А що всі монастирські будинки зайняло й замешкало большевицьке військо, крім кількох кімнат, які відступило ченцям, я взяв на руку епітрахиль, буцімто прямую коридором до церкви. Коридор ламаний, довжезний, по ньому ж вештаються большевицькі вояки; на кого з них погляну, добачую в ньому азійський вигляд, постава його неотесана, убір на ньому брудний, негнучкий, чоботи на ногах неохайні. Стіни на коридорі облуплені, обмазані засохлим болотом і мазю. Вступ до друкарні ченцям заборонив військовий заряд. Від місцевих робітників ченці дізналися, що три друкарські машини зникли з друкарні. Їх вивезли до прикордонного містечка Сіняви над рікою Сяном.

До вибуху другої світової війни Отці Василяни мали великий склад книжок, журналів і молитовників свого видання. На вістку, що советський режим займає Східню Галичину, керівництво василіянського видавництва тайкома винесло до переховку в добрих людей можливу кількість книжок і друків; що заховало, те в більшій частині збереглося до приходу німецької влади, а що не встигло заховати, те «нова культурна влада» — комуністична Москва доценту знищила; адже релігійне видавництво, це «опіум для трудящого народу», а ще гірше — це велика сила, що може викликати «контрреволюцію в державі робітників»!

Перебування в Жовкві заохотило мене відвідати також монастир у Крехові. Після першої світової війни я проживав у ньому і навчався чернечого життя; тут бо була виховна школа — новіціят, в якому виростили нові ченці; опісля крехівський монастир гостив мене під час своїх славних відпустів на «теплого» Миколая 22-го травня і на Спаса 19-го серпня. В тих часах християнська душа тут знаходила для себе духовну поживу й силу до дальшої життєвої боротьби, покріплен-

ня у виснажливій знемові та насолоду в прикрій гір-
кості. Відпуст на « теплого » Миколая... Десятки тисяч
богомільного народу прибували сюди з усіх сторін моєї
любої Галичини. На просторому монастирському под-
вір'ї, на площі перед в'їзною брамою і в західньому
боці побіч монастирського двору видно було тільки маси
богомільців; на свят-онуфрїївській горі Побійні переми-
нявся їхній похід у прегарні мережки. Всюди було чути
голосні молитви — співи. Під монастирським піддаш-
шям біля сповідальниць стояли гуртками прочани й очі-
кували своєї черги, щоб очистити свої душі з гріховних
брудів. Увечорі на відправі Хресної Дороги з'являлася
чарівна краса... річка свічкового світла та поволі пливла
вперед кругом гори, то спинялася на часок... тисячі
маленьких зірок мигтіло по всій горі Побійні; ...під
час повільного ходу гомонів могутній спів у честь страж-
дального Христа. Не інакше воно було на Спаса. Тоді
крехівський монастир і церква були тим євангельським
купелевим місцем для зібраного українського народу, в
якому спливали ручаї Божої благодати на жадібні душі.

А тепер, — що й кого там я зустрінув?... Збезче-
щення освяченого місяця...

Господар, що здавав советському урядові обов'яз-
кову задачу харчів, привіз мене й місцевого ченця —
священика підводою оподаль гори Побійної. Що я кру-
гом неї доглянув? Ото з тих самих місць, де були по-
стровні поодинокі каплички Хресної Дороги, насупи-
лися дула « миротворних » большевицьких гармат. В яку
сторону їх наставили? В напрямі свого « побратима й
однодумця », проти гітлерівської Німеччини. Невже на-
стала між ними така дружба?! Аж такі дарунки вони
собі взаємно приготували?!... Все тодішнє наставлення
большевиків до німців упевнили мене в тому. Удвох
підходимо до містка перед в'їзною брамою, що вводила
на монастирське подвір'я. В ній стояв вояк кремлів-
ських сатрапів. Цей спинив нас і зажадав перепустки.

Місцевий чернець — священник подав її. Вояк, прочитавши перепустку, дозволив увійти на монастирське подвір'я.

— Господи, — шибнула мені думка, — сюди яка дич зайшла?

Ще так недавно тут було чистенько, тихесенько, чарівно... А тепер загороди поламані, дерева ушкоджені, вапняні виправи на церкві й монастирі пооббивані, скла — шиби в багатьох монастирських вікнах повибивані, віконні рами пощерблені, по монастирському подвір'ї вештаються забруднені й косоокі вояки; їхній вигляд похмурий, дехто з них на нашу появу пристав і приглядається нам — зненавидженим «мракобісам».

В мовчанці ми оба перейшли подвір'я і ввійшли до церкви. В ній стояло все на своєму місці так, як було давніше перед війною. І присермерк у ній колишній, тільки тиша не та сама... Часті вигуки й московські лайки з подвір'я проникають у церкву й заколючують спокій святого місця. Після вступної молитви ми оба станули відправляти Службу Божу. При кінці її відправи, у хвилині кінцевого благословення я запримітив большевицького вояка, що стояв по середині церкви з кашкетом на голові й цигаркою в губах та з дивоглядною поставою. Дяка Богові, що вже по святій Жертві. На душі стало мені легше.

По Службі Божій я загостив до чернечої келії, що була побіч захристії, а яку з «ласки» большевицькі займанці відступили місцевому ченцеві — священникові. Перед вибухом другої світової війни мешкав у цій келії чернець — захристиян. Тут скромненько ми поснідали з тих дарів, що їх принесли місцеві добрі люди. По сніданку місцевий чернець — священник почав зо мною розмову...

— Чим був цей монастир не тільки для Василянського Чина, але й для всього українського народу в

Галичині, ви знаєте. На протязі останніх 37-ох років він був тією установою, в якій виростили кадри чернечої молоді, що підготовлялася відповідними науками до праці в Рідній Церкві та на ниві нашого народу, так у релігійній, як і освітній ділянках його життя. Сюди востаннє приїжджали ті всі наші місіонери, які виїжджали на місійні праці до заморських країн — Бразилії, Канади, З'єднаних Стейтів Америки й Аргентини, щоб не тільки ще раз поглянути на свій матірній монастир, але і вдихнути в себе того Божого духа, що ним жили себе у своїх ранніх чернечих роках. Сьогодні на цьому місці повіває іншим подихом... Ще 9 місяців тому в цьому монастирі процвітало чернече життя... Аж настала воєнна завірюха, заревла скаженим ревом гармат і бомб, та й дивіться, що й кого привела... В кілька днів по приході цих «визвольників» до цих околиць, нашим ченцям наказали залишити цей монастир. Що було діяти з молоденькими ченцями, священиками й братами?... Після коротких нарад о. ігумен Порфирій Луцик, ЧСВВ, вирішив відпустити новиків додому їхніх родичів, а священикам і старшим ченцям порадив переїхати до тих монастирів, у яких ще перебувала наша братія. Ледве вблагали советську команду, щоб дозволила при цьому монастирі залишитися нашому одному священикові до обслуги церкви. Залишили мене.

— А що сталося з монастирським устаткуванням? Із гарною каплицею в монастирі? Куди вивезли отці цінну крехівську бібліотеку? Де сховали стародавні образи, що прикрашали стіни монастирських коридорів? — я спитав.

— Крім необхідних речей для ченців московські «визвольники» не дозволили нічого винести з монастиря. Навіть такі речі, як годинники, бритви, краще плаття, вони відбирали нашим ченцям при пакуванні. Не десятки, а 300 років наші попередники — ченці працювали в цьому монастирі, щоб майбутнім чернечим поко-

літтям забезпечити в ньому прожиток, їх у все потрібне вивінувати і придбати для їхніх щоденних потреб, а тепер « культурні московські пролетарі » одні речі забрали, інші же знищили. Чи пригадуєте собі те гарне влаштування монастирської каплиці? Ото перед цією війною стільки напрацювався до її прикраси мистець — різьбар А. Коверко. І той прегарний іконостас, як теж престіл, у ній розібрали, чи точніше кажучи, поламали й куснями вивезли до містечка Великих Моств у жовківському повіті. На що перемінили каплицю, не знаю, бо заборонили мені входити до неї. Стародавні образи також позникали зо стін коридорів, а бібліотеку сплюндрували. Ось покажу вам, що вони вчинили з давніми богослужбовими книгами, як — минеями, октоїхами, службниками та іншими. Щоб ви пересвідчилися в моєму твердженні, ходімо до церкви, де побачите заховані огарки з тих книг у скрині.

Я поглянув на те варварство і сльози стали в очах.

— Де палили ті книги? — я спитав.

— Під горою Побійною. Кажу вам, що важко було слухати в той час того реготу з приводу злісного руйнування цінних пам'яток. Чи така сама доля зустріла всі інші книжки, не знаю, бо в той час, коли їх палили, заборонили мені виходити з моєї келії; я тільки бачив через вікно, як вогонь горів, але що горіло навіть не догадувався; а стільки в монастирській бібліотеці було вартісних та історичних книжок!... Що діється в самому монастирі, який його теперішній вигляд усередині, можна догадуватися з гуркоту й лоскоту в ньому. Місцеві люди приходять до цієї церкви в неділі і свята, але глузування і погрози « політруків » декого відстрашують. Найбільше вони погрожують молоді, а то від монастирської брами їх завертають на комсомольські збори до поблизького дому.

— Як же молодь ставиться до їхніх викликів? — я запитався.

— Рішуче протиставиться їм, і дай Господи, щоб вона видержала у своїй постанові. Отче, в теперішньому часі якнайбільше й сердечно благаймо Всемогутнього Бога, щоб Він зберіг на майбутнє рідну молодь нашому народові!

Ми обидва й не завважили, коли застукав нас полудень. Значев'я ввійшла до нашої келії старенька бабуня. По привітанні затурбована промовила:

— Духовний отче, мій чоловік занедужав і просить, щоб ви його висповідали. Біля брами стоїть підвода й чекає на вас.

— Сідаймо на підводу обидва, — прошепотів місцевий священик до мене, — в цієї родини порадимося, як і коли завести вас до Жовкви?

З глибокою задумою я поїхав до присілка Фійни, де очікував хворий селянин священика. В моїй голові аж моторошно стало від усього того, що я бачив у крехівському монастирі та й що почув про нього. Після двох годин перебування в селянській хатині я від'їхав возом до Жовкви, що відвозив до складу насильно стягнену здачу збіжжя для «робітничого раю».

На другий день я виїхав із Жовкви поїздом через Львів і Стрий до Болехова, а звідсіля помандрував до Гошева. Вся моя подорож пройшла з деякими труднощами.

В КАРПАТАХ БОЙКІВЩИНИ

Гошівську церкву на Ясній Горі відвідували поблизькі прочани малими гуртками протягом усього літа 1940 року. Постійне підмовляння большевицьких посланців із безбожницькими кличами не мали жадного впливу на здержання тих проц. Їхні наступи викликали в нашому народі сильні протидії на їх намагання. На Ясній Горі я не раз прислухувався суперечкам між прочанами й большевицькими агітаторами; на їхні теревені прочани завжди мали влучні відповіді.

У вересні 1940 р. я виїхав обслуговувати в душпастирстві сусіднє село Витвицю, — 6 кілометрів (4 амер. милі) від Гошева; до того бо часу пароха цього села, о. Льва Ліщинського митрополит Андрій Шептицький переніс до парохії близько Львова. Від перших днів мого перебування у Витвиці райвиконком і райпартком у Болехові зацікавилися мною і часто висилали своїх посланців, щоб мене підмовили залишити духовний стан і прийняти світську професію, в чому вони допоможуть. Крім того вони часто заходили до місцевого дяка Зух — Волковецького, шляхтича, вже старшого віком, і розпитували: Хто з посторонніх до мене заходить? З ким часто зустрічаюся? Чи скликаю молодь і дітвору до плебанії? Які вісті поширю між місцевими парохіянами? — На ці всі їхні запитання дяк завжди знаходив ухильні або заперечні відповіді.

У Витвиці я душпастирював до кінця листопада т.р.

На моє місце прийшов до цієї парохії чернець — старший віком священник із гошівського монастиря, о. Маріян Повх, ЧСВВ, а я на початку грудня переїхав на душпастирську обслугу до парохії Слободи Болехів-

ської, до якої адміністративно приєднали два сусідні присілки — Лужки й Лицу. До мого приїзду у Слободі Болехівській парохом був о. Йосип Лукашевич. Щоб надалі мати священика в цій парохії, найбільше старань доклав Василь Бучко, завбачливий піклувальник парохіяльної церкви в Слободі Болехівській. Ця вся околиця є вже в глибині гір Карпат. Душпастирську працю я переводив у цій парохії з великими труднощами. Великі перешкоди в ній робили всякі большевицькі накази, так місцевому населенню, як і мені; вони спричиняли те, що часто не можна було устійнити догідного часу на відправи Служб Божих у неділі та свята. Наказна праця в околичних лісорубах не давала відпочинку то місцевим людям, то тим, що їх зігнали до цієї праці з дністрянських долин і Поділля. Між робітниками й кіньми, що прибули з долин до гірської праці, було багато каліцтва, бо до спуску лісового дерева і звозування його дебрами до складів ніхто з них не звик. Із цієї причини ті господарі відрікалися коней і возів та поверталися тайкома пішки до своїх околиць.

Усе ж таки я знаходив спосіб і час, щоб старших парохіян і молодь зацікавити й запросити до діяльної праці в парохіяльній ділянці. Ведення катехизму в церкві з діворою і молоддю, навчання церковного співу, приготування коляди — вертепу, з якого дохід я визначив на заплату накладеного податку за церкву, займали дні й вечорі в устійненій моїй праці. Парохіяни слобідської одиниці радо виконували свої обов'язки щодо церкви і священика, спомагали їх, чим і як тільки могли, хоча самі жили вбого, як те часто бувало в горах.

У цій околиці я душпастирював до Великого Посту 1941 року. Звідтіля повернувся до гошівського манастиря, бо на моє місце вислав митрополит Андрій Шептицький о. П. Циганенка, який до того часу був парохом у селі Сливках оподаль Перегінська.

ЗУДАР ДВОХ ПОТУГ

На весні 1941 з кожним днем щораз виразніше можна було завважити, що дві військові потуги, — гітлерівська Німеччина й комуністична Москва, — готуються до воєнного зудару. Такі початкові позначки до нього вже можна було спостерегти в перших тижнях після розбору розтрощеної Польщі восени 1939: большевики в загарбаній Галичині й Волині, а опісля в Буковині, зразу нагромадили різного роду зброї, в різних місцях цих трьох провінціяльних країв построїли військові лєтовища та розмістили великі сили своїх військ; німці ж постійно забирали до Німеччини з Галичини, Волині й Буковини німецьких поселенців і тайкома тих українців, що хотіли втекти від загрози большевицької опіки. На Ясній Горі в Гошеві, в місяцях квітні і травні т.р., кружляли вже непертвірені зрешею вістки, які повідомляли про скорий воєнний зудар Німеччини із СССР. Воєнне напруження між ними ставало наглядним усім, що жили у згаданих трьох суміжних краях, а передусім тим жителям, що проживали в західніх країнах Європи, як у Польщі, Закарпатті, Словаччині й Австрії.

Вже в суботу, 21-го червня 1941, прибуло багато прощан на Ясну Гору з Долинщини, Жидачівщини і Стрийщини. Тож ми ченці — священники сповідали майже всю ніч із суботи на неділю 22-го червня. І того ранку близько 4:00 години всі присутні на Ясній Горі почувли вибухи бомб ізбоку міста Стрия, але не здавали собі справи з того, що властиво сталося. Аж небаром опісля запримітили, що німецькі бомбардувальники летіли у східньому напрямі, в глибину СССР. Тоді то всі зрозуміли, що 22-го червня 1941 року рано-вранці німецькі армії

розпочали бойові дії проти насторожених большевиків. Приблизно 8:00 години ранку появилися на Ясній Горі большевицькі стежі та почали проганяти прочан до їхніх домів. На прохання прочан, ми — священники наскоро причащали їх, щоб напутити в небезпечну дорогу. Від тієї неділі аж до наступної, що кілька годин кожного дня, літали німецькі бомбардувальники на схід, де в глибині Совєтського Союзу, найбільше же в Україні, вчиняли спустошення, так у скупченнях большевицьких армій, як і у воєнних чи військових спорудженнях. Большевики у своєму скорому відступі з Галичини виконали масові криваві присуди на українських в'язнях таки по в'язничних подвір'ях у Добромилі, Дрогобичі, Золочеві, Коломиї, Львові, Самборі, Станиславові, Стрию, Тернополі, Чорткові та в інших місцевостях; в той час замордували жорстоким способом кілька тисяч українських в'язнів. Крім невинних жертв у згаданих містах українське населення також у всій Україні потерпіло в людських жертвах і матеріально в тих місцевостях, через які втікали большевицькі війська; тоді « політруки », кого підозрівали у ворожому наставленні до режиму ССРСР, з місця в'язнили й забирали із собою, або розстрілювали в поблиській в'язничній криївці. Так вони ув'язнили з василіянських ченців, у Дрогобичі ігумена тамошнього монастиря о. Северіяна Бараника й визначного місіонера-проповідника о. Якіма Сеньківського, яких запроторили в сибірські непрохідні ліси: Яка доля зустріла їх там? Чи ще довго вони жили на каторжній праці? І чим закінчилося їхнє насильне заслання? — до цього часу немає ніяких певних вісток...

7-го липня 1941 німецькі війська зайняли всю Східню Галичину й Буковину та переможним походом пішли на схід у правобережну Україну. Щойно з приходом цих військ виявилися большевицькі звірства над українськими в'язнями: їх перед розстрілом тортурували, у львівських в'язницях кілька жертв розіп'яли на стіні в'яз-

ниці; у Станиславові в тій камениці, в якій мешкало большевицьке НКВД, свої жертви живцем замурували в мурі тієї камениці; на в'язничних подвір'ях у згаданих містах обляли постріляні жертви їдким плинном і вапном, щоб наборзі знищити зовнішній вигляд трупів. Не інакше поводитися большевицькі « політруки » з українськими в'язнями по всій Україні. З того приводу всю нашу батьківщину оповив глибокий жаль і сум. Щоб увіковічити ту жахливу подію, в усій Галичині по селах на видних місцях і поблизу міст українські громади висипали високі могили з хрестами відповідної величини на верху, на яких умістили написи доречного змісту. Переможний похід німецьких збройних сил на схід у глибину України просувався скорим ходом уперед, завдяки загальній і масовій здачі большевицьких армій. Причина такої здачі була в тому, що вони всі сподівалися від нового переможця кращої долі в житті державному, політичному, господарському й культурному. Адже такої зміни очікували всі народи, уярмлені комуністичною Москвою.

* * *

Поки не установилося в Галичині німецьке урядове керівництво, я ще перебував на Ясній Горі в Гошеві. За весь час моєї місійної праці на цьому освяченому місці, від 27-го серпня 1938 до половини серпня 1941 я висповідав 20.148 прочан, виголосив 186 проповідей, відспівав майже 800 парастасів і приблизно 1.200 акафістів.

ПОВОРОТ НА ПОДІЛЛЯ

В половині серпня 1941, на доручення протоігумена о. Віталія Градюка, я вибрався з Гошева в дорогу до міста Чорткова, щоб у місцевій парохії допомагати в душпастирській праці. Цю парохію станиславівський Владика, Григорій Хомишин, передав Василям грамотою з датою 1-го вересня 1939, щоб у ній вони працювали й розвивали релігійне життя.

В дорогу з Гошева до Чорткова я вирушив підвздою з двома мешканцями сусіднього села Витвиці, які везли продавати кілька міхів солі, щоб за них купити збіжжя в подоляків. Того ж місяця, після зливних двотижневих дощів, навістила підкарпатські околиці велика повінь, яка знищила на полях у надрічних околицях усе зжате, а то ще й на пні, збіжжя. Ми їхали утроє через міста, містечка й села: Долину, Рахиню, Надіїв, Раків, Креховичі, Голинь, Пійло, Калущ, Підгірки, Студінку, Блюдники, Пукасівці, Залукву — рідне село мого покійного батька, Галич, Тустань, Медуху, Горожанку, Товстобаби, Манастирська, Бучач, Трибухівці, Джурин, Білобожницю, а звідтіля до Чорткова. Переважно їхали звичайними дорогами, а не гостинцями, щоб не стягати на себе невдоволення військових моторизованих сил, що їхали гостинцями до східних бойових ліній. В тій дорозі ми проїхали приблизно 160 кілометрів (100 амер. миль). Під час цієї подорожі наша трійка наслухалася від місцевих людей про насильства большевицького гніту в їхніх околицях, а вже найбільше в тому часі, коли совстські війська відступали на схід.

Після прибуття до Чорткова, з початком шкільного року, я зразу розпочав працю в місцевій парохії та нав-

чання релігії в початкових школах оцих близьких присілків, — Берда, Синякової Горішньої і Долішньої, Пастуша й села Вигнанки Горішньої. Якже управа міста Чорткова поладнала всі справи у зв'язку з відкриттям клясичної гімназії, протоігуменат Отців Василіян подав мене до шкільної установи у Львові як кандидата на гімназійного катехита. При кінці вересня 1941 р. повний вчительський склад почав навчання в чортківській гімназії. Директором її став Теодор Поліха, — довголітній професор математики в українській гімназії в Перемишлі перед другою світовою війною. Того шкільного року вписалося до гімназії в Чорткові приблизно 900 студентів, між ними був визначений відсоток студенток; таке значне число вказувало не тільки на велике зацікавлення старшого громадянства цією школою, але також на вияв пекучого й невідкладного бажання молоді вчитися в ній. Щоб задовольнити наполегливе прохання молоді вже старшої віком, яка не могла закінчити свою середню освіту під час большевицької займанщини у двох шкільних роках 1939-1941, німецька влада дозволила відкрити додатковий відділ 8-мої кляси.

В цій гімназії я мав щотижня 40 годин навчань релігії, кожної же неділі та врочистого свята особливі проповіді до студентства; крім них виголошував у неділі окремі проповіді під час співаних Служб Божих та принагідні під час Молебнів, у місяцях — травні й червні, як теж перед урочистими святами. Щоб краще розвинути й закріпити у студентській молоді релігійне життя, я заснував Марійську Дружину; до неї вписалося 366 студентів і студенток. Вони мали двічі в місяць сходити й тоді я виголошував доповіді на назрілі теми. Нововідкрита книгозбірня цієї Дружини, до якої назбирав я чималу кількість книжок із відповідною тематикою, як — згідні з мораллю і звичаями історичні романи, повісті, оповідання, тощо, — доповнювали й виробляли світогляд молоді на життєвій дорозі. Щоб це

більше поживавити діяльність студентської Марійської Дружини, я також заснував з її членів і членок мішаний хор і ним проводив: усіх його членів було 72. Після двомісячних наполегливих проб цей хор співав літургійні й воскресні пісні, коляди і псалми під час кожної Служби Божої для студентства, відповідно до календарного часу в нашій східній Церкві. Виступи цього хору під час Богослужб і проповіді до студентства стягали до просторого Божого храму імени св. Покрови маси вірних мирян, які не зважали навіть на негоди, що бували часом. Релігійне життя не тільки у членів Марійської Дружини, але й у всьому гімназійному студентстві піддержували часті святі Тайни Сповіді та Причастя, як теж духовні вправи, що їх вони відбували в кожному Великому Пості. Студентська Марійська Дружина збільшувалася і дужчала з кожним новим шкільним роком, бо й кількість студентства в самій гімназії збільшалася: і так у 1943-4 ця гімназія досягла числа 1.128 студентів. Організаційне життя у студентській Марійській Дружині розвивалося в галузях — релігійній, національній, освітній і товариській: відповідні доповіді прищеплювали в душах членів релігійно-моральні засади-правила й поглиблювали в молоді національну свідомість, поширювали освітній світогляд; Марійський хор своїми мистецькими виступами та й усе членство своїми зустрічами устанавляли товариські зв'язки з українським громадянством, так у самому Чорткові, як у подальших околицях — містах і селах. У різдвяному часі 1942-3 роках цей хор улаштував концерти коляд у Чорткові, Копичинцях і Озер'янах; відбув концерти страшної ораторії в Чорткові й Білобожниці під час Великого Посту 1943; в травні дав Марійський концерт на Яеній Горі в Гошеві; в тому також часі влаштував концерт народніх пісень у львівській лікарні для ранених українських вояків. Прогульки ж відбули члени студентської Марійської Дружини такі: в липні 1942 до

Заліщик; в серпні т.р. до Гошева; 27-31-го травня 1943 до Гошева, Бубнища, Львова, — де були на прийнятті в митрополита Андрія Шептицького, а й Жовкву оглянули; управа тієї Дружини була в Станиславові на прийнятті у Владики Григорія Хомишина 7-го лютого 1944 з нагоди його іменин. У різдвяних і великодніх прийомах — « Просфорах » і « Свячених » — кожного року брали участь не тільки всі студенти і вчительський збір гімназії, але й запрошені визначні гості з українського громадянства міста Чорткова і близької його околиці. Щоб улаштувати такі прийоми українська кооперація в Чорткові, хоча була під суворим наглядом німецької влади, не жалувала зусиль і щедрих дарунків із кооперативних магазинів. У цих справах завжди приєднувалися до неї заможні господарі — батьки гімназійного студентства. Ця гімназія і Марійська Дружина в ній ще більше і краще розвивалися б у майбутності завдяки прихильним заходам директора цієї школи, не зважаючи на сторожке око німецького управління, передусім «Гестапо», але воєнні події на всіх бойових лініях перекреслили бугу гітлерівської Німеччини.

ПІД НІМЕЦЬКОЮ ЗАЙМАНЩИНОЮ

Станиславівський Владика, Григорій Хомишин, щоб стримати крадіж наших парохіян і польонізаційні заходи польського уряду й Домініканців у Чорткові, грамотою з датою 1-го вересня 1939 передав чортківську парохію під управу Отців Василіян. До того часу парохом української громади в цьому місті був о. Теодор Чубатий, із двома сотрудниками, які заразом були катехитами в місцевих початкових школах. Цей мав перебути в Чорткові ще короткий час, щоб нового пароха, о. Осипа Чепіля, ЧСВВ, увести в душпастирську працю. Але вибух польсько-німецької війни 1-го вересня 1939 і займанщина Галичини большевицьким режимом 17-го вересня спинили його від'їзд. Тож під час першої большевицької займанщини в чортківській парохії душпастирювали утрюх — оо. Т. Чубатий, О. Чепіль і Павло Тауцький. Мабуть на весні 1941 большевицьке НКВД ув'язнило о. Т. Чубатого й вивезло в невідоме місце незміреного Сибіру, де він пропав без сліду.

В другій половині серпня 1941, після приходу німецького режиму до Галичини, приїхали до Чорткова допомагати в душпастирській праці парохіві, о. О. Чепілеві оці ченці-священики: П. Луцик, я й з 1943 р. Л. Шкредка. Розподіл праці був такий: в парохіяльному уряді постійно перебував парох — о. О. Чепіль; він також, що другий день у тижні, їздив підводою в ранніх годинах до визначених присілків навчати релігії в початкових школах, а й розгорнув теж організаційну працю при церкві св. Покрови в товаристві Апостольства Молитви; о. П. Луцик навчав релігії в торговельній школі та обслуговував міську церкву Успін-

ня Пресвятої Богородиці і при ній церковне товариство Апостольство Молитви; о. Л. Шкредка навчав релігії в початкових школах визначених присілків та обслуговував міську лікарню; моя праця була — навчати релігії в гімназії, вести Марійські Дружини студентів і освічених жінок. Крім оцих ченців-священиків іще вчив релігії у двох початкових міських школах єпархіяльний священик — о. Павло Тауцький. До Чорткова приїхав також о. Павло Розкіп, ЧСВВ, щоб у місцевій гімназії скласти матуру — іспит зрілости. Домашнім і парохіяльним господарством орудував помічник — брат Іларіон Смілка, ЧСВВ.

Парохія в Чорткові своїм обширом сягала майже 9 кілометрів поза осередок самого міста; всіх сіл і присілків, що належали до неї було 9: Бердо, Вавринів, Вигнанка Горішня, Зелена, Калічівка, Пастуше, Синякова Горішня, Синякова Долішня і Чорний Ліс; Вигнанку Долішню міський уряд уже вважав за передмістя Чорткова. У Вигнанці Долішній стояла при вулиці Залізничній дерев'яна церковця св. Івана Хрестителя, вже нечинна і як пам'ятка стильної будови; перед звалищами же замку пишчалася простора мурована церква св. Покрови. В самому місті була стара дерев'яна церковця Успіння Пресвятої Богородиці, в якій священик відправляв кожної неділі, кожного свята і в будні Служби Божі. До нашої парохії в Чорткові належали в усьому окрузі кілька тисяч родин.

Як ставилася українська громада Чорткова і його околиць до німецької займанщини? Перші стежі німецького війська «Вермахт-у» вона вітала як визволителів із большевицького кривавого режиму. Але незабаром виявилось, що нові визволителі «гітлерівці» в нічому не різнилися від московських большевиків. Національну свідомість українського народу по всій Україні вони зразу насильно приборкували ув'язненнями, а то й розстрілами. Ув'язнювали професіоналів, священиків, сту-

дентів, селян і звичайну молодь: професіоналів, їм бо закидали провід в опорі нижчих мас; священників за те, що буцім то співпрацювали з провідними підпільниками; студентів і звичайну молодь як членів підпілля; а селян тих, що їх підозрівали в допоміжній дії підпілля, або за те, що припиняли здачу накладеного постачання. Як же ці засоби не дали німцям бажані висліди, німецьке керівництво ув'язнювало закладників із-поміж вищої верстви українського громадянства з погрозою їхнього знищення у випадку чинного опору проти німецької влади чи нападу на її представників. Так воно ув'язнило 56 закладників із Дрогобиччини, Коломийщини, Снятинщини, Станиславівщини, Буковини, як теж із інших околиць; між ними були — о. Павло Витвицький, парох гуцульського села Жаб'я, професіонали й університетська молодь, так чоловіча, як і жіноча. Всіх ув'язнених «Гестапо» перевезло до в'язниці в Чорткові, мабуть на початку осені 1942. Окремий комітет українського громадянства в Чорткові зайнявся їхньою справою; частина ув'язнених із того гурту захворіла на черевний тиф, тож за старанням допоміжного комітету хворі в'язні перейшли з в'язниці до двох міських лікарень, де їх на наказ «Гестапо» сторожила українська в'язнична поліція. Я використав ці обставини і з епітрахилем у руках пішов до них, щоб дещо потрібне розвідати. Як же я дізнався, що в них уже були з підпілля і заявили їхню допомогу в утечі з ув'язнення, переконував о. П. Витвицького, щоб скористав з їхньої допомоги. На мої переконання вони — видужанці відповіли у своїй наївності, що не почуваються до якоїнебудь провини і з огляду на тих товаришів недолі, які перебували у в'язниці, не втікатимуть із лікарень. Одна тільки студентка Ліда покориштувалася допомогою підпільників і вночі втекла до приготованої криївки. Відносини між українцями і німецьким режимом ставали щораз більше напруженими: у Львові від скритовбивчої

большевицької кулі впала висока « шишка » з німецького керівництва. До того часу « Гестапо » в Чорткові вивезло кількох в'язнів до відомих в'язничних таборів у Німеччині, а після того замаху у Львові розстріляло решту в'язнів у п'ятницю, 27-го листопада 1942, на тому місці оподаль Ягольниці, де розстрілювали жидів; тоді то згинув у тому гурті від німецької кулі о. П. Витвицький. Щоб заявити громадську однушність в утраті кількадесятьох жертв із чільного українського громадянства, миряни Чорткова взяли громадну участь в поминальному Богослуженні за вічний спокій їхніх душ, із відповідною проповіддю, в найближчу неділю, 29-го листопада 1942 р. З того трагічного приводу обняв невимовний жаль серця громадянства всієї України; той злочин німецького керівництва став ще одним наявним доказом, чим виявилися німці у відношенні до українців, — очевидними ворогами. Свою ворожість до нас вони виявили в Чорткові ще й тим, що кілька разів у шкільних роках заскакували старшу студентську молодь таки в клясах гімназії під час викладів і декого ув'язнювали; або робили облави перед церквами в неділі і свята, щоб ухопити й вивезти українську молодь до невольницької праці в Німеччині; теж уживали підступних способів, щоб ту молодь, яка перебувала в Німеччині під час першої большевицької займанщини, зловити й вивезти назад до праці у фабриках або до каторжних таборів.

Не інакше німецьке управління поводилося з українськими селянами-рільниками. Ото господар із села Паушівки віз потрібні харчі своєму синові, що вчашав до гімназії в Чорткові; поліцай « Гестапо » перейняв його на дорозі, побив, відібрав харчі та ще наклав йому грошову кару. Якже велика повинь у серпні 1941 знищила й забрала вода малі дорібки карпатських, підкарпатських і наддністрянських селян, вони аж до нового хліба в 1942 році ходили по галицьким Поділлі за жиб-

раним зерном. Тоді поліцаї «Гестапо» ловили тих нещасних батьків і матерів по дорогах і залізничних стаціях, відбирали їм випрошене зерно, їх же самих важко побивали, а то й пострілами вбивали. — Ще сьогодні бачу, як поліцаєм «Гестапо» на залізничній стації в Білобожниці вискочив із вагона, зо сходів копнув своїм чоботом жінку — гуцулку в груди, звалив її, з випрошеним дорібком — зерном, на землю і застрілив невинну жертву. Це не був рідкісний випадок чи в одному місці, такі випадки повторялися в різних місцях Поділля.

Та вже найбільш нелюдська поведінка німців була із жидами. Так у самому Чорткові, як і по всіх інших містах Галичини, в яких проживала більша кількість жидів, німецька влада створила «гетто», окремі мешкальні дільниці, до яких зігнала жидів з усіх дільниць даного міста і з поблизьких околиць. Таке кожне «гетто» вона обгороджувала колючим дротом. В Чорткові воно притикало на сході до річки Серету, на заході до забудувань міської управи й міського базару, на півдні до нашого парохіяльного городу, а на півночі оподаль від дороги, що вела до залізничної стації. В Чорткові до вибуху другої світової війни проживало кілька тисяч жидів, а може й більше; в ньому постійно перебував заступник знаного рабина з Белза. Під час першої большевицької займанщини вони були першими дорадниками й помічниками советського управління. Загальне переконання було в усіх мешканців Чорткова, — українців і поляків, — що до розстрілу 10-ох Домініканців на межі міста і присілка Берда, над самим берегом річки Серета, в ранній годині під час відступу большевицьких військ спричинилися місцеві жиди. За німецької же влади одиниці з вищої жидівської верстви виминали «гетто», вихрещувалися і ховалися між нашими родинами на Вигнанці Горішній чи в поблизьких присілках. За переховання жидівських одиниць чи родин «Гестапо» розстріляло поблизу Чорткова дві українські родини. —

Ото мені заболіли зуби і я за допомогою директора гімназії, Т. Поліхи, дістався до зубного лікаря — жида, що працював за своєю професією в будинку «Гестапо». Цей під час лікування моїх зубів давав мені дециметрову плиту золота, щоб тільки сховати його в безпечній криївці перед сторожким оком «Гестапо». Такої справи я не погодився ладнати, бо вона могла бути підступна, для мене дуже небезпечна, адже «Гестапо» проголосило, що за переховування жида розстрілюватиме винуватця; а й практично не міг її розв'язати.

Кожного дня вранці жидівська міліція виводила з «гетто» громаду молодих людей, чоловіків і жінок, на призначену працю поза містом, переважно на жидівське окописько, яке було оподаль цегельні. Прикро було дивитися на нелюдяну поведінку жидівської міліції щодо жидівської громади, яку вела до праці; вона підганяла своїх однокровних братів і сестер ударами палиць і згрідливою лайкою. Щокілька тижнів «Гестапо» вивозило з «гетто» гурт жидів оподаль містечка Ягольниці й там їх розстрілювало. Масовий розстріл жидів із чортківського «гетто» перевело «Гестапо» в половині червня 1943. Тоді то визначеного дня, від ранку до вечора, згинуло під Ягольницею мабуть 16.000 жидів. Про той масовий розстріл жида в «гетто» якимсь способом дізналися на один день передніш і в останню ніч перед ним, хто з них мав спромогу, видерся з нього, сховався в поблизьких закутках українських чи польських мешканців, що межували з «гетто»; один із таких утікачів дійшов до колодязя на нашому парохіяльному подвір'ї і на ньому повісився; інші же повилазили на піддашся господарських будинків у парохіяльних забудівлях. Тих останніх «Гестапо» вищукало й розстріляло. Маленька кількість жидів урятувалася і діждалася другого приходу режиму ССРСР. Із його приходом деякі з урятованих жидів подали скаргу на українських селян до совєтської влади, що ті, які переховали жидів перед

нагінкою і розстрілом « Гестапо », обдерли їх із їхнього майна та коштовностей. Так повівся аптекар-жид у борщівському повіті з українським селянином, що врятував йому життя. На його скаргу совєтська влада відгукнулася розстрілом того селянина. Це не був одиничний випадок тільки в цьому повіті. Духові становища жидівської спільноти у відношенні до інших народів не змінюються під ніяким утиском.

НА МОЄМУ РОЗДОРІЖЖІ

Відносини між німецькою владою і українцями в усій Україні ставали щораз гіршими; чинний опір українців появився також у Чортківщині. Українське підпілля поширювалося і міцніло в міру утиску німецько-гітлерівського режиму; цей бо спричинився скорим ходом, що постала Українська Повстанська Армія (УПА) 1942 р., яка поставила собі за мету обороняти нищівні зазіхання німців на українських землях. Так кишило в нутрі німецького володіння в Україні. Ще більше затріщала німцям ситуація на східньому фронті. В половині 1942 Америка (ЗСА) почала посилати СРСР усяку допомогу воєнного матеріалу. Німецькі знущання над полоненими радянськими військами на початку війни й величезна допомога Америки відвернули колесо німецьких успіхів на східньому фронті. З німецьких армій на сході, донедавна непереможних, що не стало нездібним до бойових дій в зимі завдяки званому у воєнній історії « генералові морозові », та, що не впало на полях боїв під час тріскучих морозів або не попало в полон, ті решти розпочали 1943 загальний відступ на захід. У нічому не допомогли німцям вербування нових дивізій війська з-поміж чужих народів, між ними й української дивізії « Галичина » 1943. Нерозумна й засліплена політика провідної німецько-гітлерівської партії та загальний успішний наступ західних держав — Америки, Англії і Франції на всіх фронтах змусили згодом Німеччину до цілковитого припинення збройної боротьби й прийняття договірних умов, що їх накаже переможець. Вже в 1943 році з весною німецькі війська поволі почали відступати з східнього фронту. З того приводу пожвавився

військовий моторизований рух по артерійних вулицях і дорогах; він уже тривав аж до кінця побуту німецьких військ у Львові-місті. В одному такому пожевлєнні обопільна неувґа спричинила, що 28-го листопада 1943 в ранній годині вантажне військовоє авто смертельно поранило о. Романа Луканя, ЧСВВ, видатного історика, який від тяжких поранень помер таки того дня.

Останні місяця німецького бойового опору на правобережній Україні советські війська проломили, дійшли до границь Східньої Галичини, а звідтіля в першій половині березня 1944 прямували до Чорткова. З цього приводу в місті між українським громадянством настав переполох. Багато з провідних і визначних громадян Чорткова, досвідчені в побуті під большевицьким режимом за його першої займанщини, рішили виїхати до Західньої Європи, щоб урятувати своє життя. Я з парохом о. О. Чепілем постановили змінити місце нашого проживання; тож 9-го березня 1944 виїхали з Чорткова поїздом до Станиславова, а звідтіля старалися заїхати до протоігумена о. В. Градюка у Львові, щоб вислухати його поради. Із Станиславова годі було добратися до поїзду на Львів, тож я поїхав поїздом через Стрий, Дрогобич, Самбір, Сянік до Вороблика Королівського на Лемківщині, де проживали й душпастирювали Василіяни — оо. Микола Лиско й Пахомій Борис; о. О. Чепіль залишився в Станиславові, щоб при найближчій нагоді доїхати до Львова. У Вороблику Королівським було затісно для трьох священників, отже за порадою оо. господарів я вдався на південь від Сянока до о. Йосафата Камінського, ЧСВВ, що душпастирював у селі Чистогорбі — 4 кілометри (2 і пів амер. милі) на захід від села Команьча, вже в лемківських горах у західньому Бєскиді. Внезабарі сюди приїхали теж ігумен василіяньського монастиря у Львові, о. Іриней Назарко, ЧСВВ, та о. Лев Дорош із родиною, парох містечка Янева поблизу Львова. В сусідньому присілку Явір-

нику примістився о. Василь Мельник із родиною (його письменницький псевдонім – Василь Лімниченко), парох Звенигорода оподаль Бучача. Взагалі українські втікачі з галицького Поділля і Покуття розмістилися в тих лемківських селах від Сяніччини аж до Криниці, що межували із залізничними дорогами й мали відкриті шляхи далше на захід. У той час лінія бойових дій між німецькими й більшовицькими військами йшла в Галичині з Підкарпаття в північному напрямі: з Надвірної через Делятин, Коломию, Товмач, Бучач, Зборів, Броди до Ковля на Волині. Така ламана бойова лінія протривала до 16-го липня 1944.

В Чистогорбі й сусідньому присілку Довжиці я провів у Великому Пості 1944 р. духовні вправи для місцевих парохіян. Це була для них небувала новина в релігійному житті, з якої всі старші й молодші віком скористали духовно на благо своїх душ. У Чистогорбі я перебув Великодні свята, під час яких придивлявся своєрідним звичаям у Команеччині. В цьому селі пробув до 17-го травня.

На розпорядження протоігумена о. В. Градюка я переїхав 18-го травня 1944 р. на душпастирську працю до василіянської церкви Состраданія Божої Матері в Перемишлі — на Засянні. Під час травневих проповідей в цій церкві мав нагоду піднести на душі мирян і заохотити їх до більшої вірності Богові та покласти надію на опіку Божого Провидіння над нами всіма. При кінці травня одержав я із шкільного уряду у Львові найменування на катехита у станиславівській гімназії; тогочасного бо катехита тієї гімназії о. В. Микитюка вбили більшовицькі партизани в селі Ляхівцях. У той час вони нуртували по всій Галичині; їхнє завдання було паралізувати німецьке керівництво, шкодити йому в управлінні так званих «лігеншафтів» — державних дворів, нищити німецькі вогні склади та поборювати загони Української Повстанської Армії.

У ЖАХЛИВОМУ БОЮ

Советські війська розпочали наступи на всій тогочасній бойовій лінії з початком другої половини липня 1944. Вся бойова лінія затріщала на шкоду німецьким військам, із ними також українській дивізії «Галичина». Тоді я перебував у Львові. Як сьогодні бачу на Жовківській вулиці: втомлені розбиті відділи німецьких військ, між ними й дивізії «Галичина», переїжджають на захід. Очевидне було, що німецькі збройні сили цілком заламалися під Бродами. Той вид спонукав мене повернутися найближчим поїздом до Перемишля. Тут, після розмови з тими людьми, що були ознайомлені з військово-воєнними справами, я рішив повернутися в рідні сторони золотого галицького Поділля, щоб поділяти долю з рідним народом. Тож 20-го липня 1944 р. підвечір виїхав я останнім поїздом із Перемишля разом із німецькими залізничними службовцями в напрямі Хирова, Самбора, Дрогобича, Стрия і Лавочного. Яка то була дорога між Хировом і Стриєм, де було тільки 100 кілометрів (62 амер. милі), свідчить те, що той поїзд проїхав ту смугу в проміжку 17-ох годин і під час їзди обстрілювали його кільканадцять разів советські літаки, так звані — «кукурудзяники»; таку назву причепили їм місцеві люди, вони бо під час лету надто шуміли, а то й торохкотіли.

З приїздом того поїзду на станцію Стрий, сполудня 21-го липня, німецькі війська висадили в повітря мости на річці Стрию та знатніші будівлі в самому місті. Із залізничної стації я метнувся на недалеке перехресне роздоріжжя, може на ньому зустрінуну когось, що їхатиме в напрямі Гошева; і дійсно небавом зустрінуну на

ньому молодого чоловіка-водія, що повертався вантажним авто до митрополичого тартаку в Брошневі, оподаль міста Калуша. Він радо взяв мене до свого авто й підвіз 27 кілометрів (17 амер. миль) безлюдним го-стинцем; тільки тут і там зустрічали ми втомлених німецьких вояків, що поодинці із зброєю в руках воліклися до Стрия. В тій дорозі скільки разів вантажне авто наближалося до залізничних рейок, я помітив, що вони у близьких відстанях були порвані, а телефонічні стовпи зрізані внизу.

Під Ясною горою в Гошеві я зійшов із вантажного авто і стежкою вгору помандрував до монастиря. В ньому зустрів оцих Василіян: ігумена о. Макара Греня, о. Маріяна Повха, о. Софрона Соколовського, о. Константина Висоцького, о. Якова Тимчука, трьох братів — Йосипа Іваніва, Андрія Качмаря, Пафнутія Газдівського, та священика станіславівської єпархії — о. Микола Бріля, пароха села Сороки біля Бучача, із своїм сином-підростком.

В неділю, 30-го липня 1944 р. німецька артилерія в силі 40 гармат уклалася на північній узбочі Ясної Гори і звідтіля в саме полудне почала канонаду на схід, в округу Калуша, де советські війська оточили 3 дивізії німецьких військ. Та барабанна канонада тривала безупинно до четверга 3-го серпня; її закінчила вона того дня в годині 4:30 пополудні. Перстень советського оточення німецька артилерія прорвала. Впівночі з четверга на п'ятницю (3-4 серпня) прибули на Ясну Гору відділи німецьких СС-ів у силі 1000 вояків і вранці їхній комендант наказав усім ченцям залишити монастир і всю гору. На наполегливі благання ігумена о. М. Греня він згодився, щоб ченці залишилися в монастирі; але за те дав новий наказ, щоб ніхто з ченців не вештався по горі, хіба до церкви й господарських будинків. Того дня раненько прийшов іще відділ мадярського війська, який між іншими завданнями мав знищити дерев'яний

міст на річці Свічі. Була то хмарна п'ятниця з перехідним дощиком; той день проходив у підозрілій тиші; так у монастирі, як і надворі йшли військові приготування до грізної розправи, завязаного бою.

Настала субота, 5-го серпня 1944. Вранці відвідало церкву на Ясній Горі приблизно 30 осіб, між ними було кілька німецьких вояків. Усі молилися навколішках перед чудотворною іконою Божої Матері, яку з приходом німецької влади до Східньої Галичини 1941 р. місцеві Василіяни поставили на своє місце за головним престолом. Саме була година 7:15 рано, як о. К. Висоцький по св. Причасті мирян кінчав співану Службу Божу, аж ізнечев'я щось затрусило церквою, задрижали кількакратно вікна; такі дрижання повторились удруге і втретє. З горішніх вікон у бані посипалися розбиті скла по церкві. Зляканий гурток людей подався з о. К. Висоцьким до захристії, а вояки, що були в храмі, та о. С. Соколовський і я, метнулися до наріжних стін церкви. Надворі настав сильний шум, свист — виття, клекіт, грюкіт, вибухи бомб, гук вибухових набоїв, довкола верху гори здіймалися димові куряви. Що сталося?... Ото вночі советські бойові частини війська підійшли аж до правого берега річки Свічі, на межі двох сіл — Тяпча й Гошева, і звідтіля в ранній годині розпочали завязаний бій — наступ на Ясну Гору. Вони в полудень переїхали танками через міст на річці Свічі, мадярські бо вояки не виконали військового наказу, за що кільканадцять із них заплатили життям, — їх на наказ німецького коменданта розстріляли на монастирському полі за господарськими будинками — в картоплинні. Советські танки підповзли під Ясну Гору; настали хвилини такої бойової напруженості в тому наступі, що німецький комендант вирішив піти своїм воякам проти тих танків із «панцерфавст»-ами. Той наступ танками на Ясну Гору відбили німецькі обо-

ронці. Таке бойове пекло того ж дня ревіло і скажено вило без упину до години 8:30 вечора.

За весь день советські катюші й бомби вчинили жахливі покоси в усіх забудуваннях на Ясній Горі: дуже знищили головну баню на церкві, весь дах на ній густо подіривили кулями; чолова стіна церкви потріскала згори додолю завширшки одного — двох пальців; головні вхідні двері до церкви сильно ушкоджені; з кам'яного майданчика (балькону) лежали на землі тільки поламані кусники; підбанна стеля цілком потріскалась, частина ж її впала на долівку в церкві; відламки стрілен сильно ушкодили прикраси бічних престолів, а іконостас прошили малі кулі тільки у двох місцях; ізнадвору, у східній та південній частині церкви, гарматні кулі перебили мур наскрізь у кількох місцях, частинно повідламливали його, а низки куль скорострілів, із верху додолю, облупили вапняну виправу на згаданих стінах; сопілки з органа розкинуло по всій церкві та подвір'ї. Єдине, що не було знищене в церкві, то головний престіл із Пресвятими Дарами, бо ніхто не міг підійти до нього і з кивота забрати їх; та й уціліла теж запрестольна стіна з чудотворною іконою Богоматері; цих двох речей навіть не доторкнулася ніяка куля. По закінченні того гураганного бою стільки лежало грузу в середині церкви, що годі було перейти через неї.

Які же шкоди зазнав будинок монастиря? — Праву частину його, тобто північно-східню, де на поверсі була нова їдальня, а в долині нова кухня, гарматні кулі сильно ушкодили; в південному боці, де вміщалися молитовня і бібліотека, дещо менше було ушкодженень; бібліотеку запалили під час бою мабуть кулі; вогонь тлів у ній кілька вечірніх годин, але по великих зусиллях ченцям удалось його згасити; в тій бібліотеці, крім давніх книжок і рукописів із попередніх століть, були всі українські книжки й часописи, які вийшли друком від

1848 р. По західньому боці монастиря вибухи гарматних стрілен і бомб побили шиби в усіх вікнах, ізнадвору ж повизублювали майже весь мур; дах у північній частині монастиря стрільна зруйнували, — перемінили його в решето; в середині монастиря найгірше знищили долішню частину, тобто дві кухні, дві кухонні комори, стіну між кухнею і старою їдальнею та сходи, що вели з неї на головний коридор. Як тільки відкрили стрільний вогонь у цілоденному бою, тоді 6 ченців — між ними два старці, о. М. Повх (76 р.) і о. С. Соколовський (69 р.) та й деякі з мирян, що рано були в церкві, всі скрилися в монастирській долішній їдальні та маленькому поперечному коридорі. І на диво, хоча дві кухні, поблизькі кімнати, перемінилися в румовища, в тій же їдальні, в якій всі скрилися, ніхто не зазнав найменшого ушкодження на тілі. Благання порятунку в гошівської Божої Матері зберегли всіх від нещастя.

Двоповерховий дім для прочан, що стояв побіч монастиря і церкви, советські « катюші » найбільше знищили від східнього боку; — з його східньої частини мало що уціліло. Нову надбудівлю і дах на дзвіниці порозривало й поламало; не в іншому стані були всі господарські будинки, а домашній товар, крім однієї корови, більшістю згинув, лише дещо з нього зранене лежало в південно-західній лісній узбочі. Східню частину лісу на північній узбочі Ясної Гори, в якій шуміли сторічні буки і через яку пробігала прочанська стежка, всякі стрільна повивертали догори коренем. На західніх площах від монастиря, довкола церкви і прочанського дому та й на дорозі від церкви аж до піддашся — возівні для прочанських потреб густо лежали гарматні стрільна й бомби завбільшки одного метра (ярда), що не вибухли.

На другий день, у неділю 6-го серпня 1944 р., в годині 9:00 рано закипів новий бій, але вже від західнього боку. З околиці села Тисова (4 кілометра — 2 і

пів амер. милі на захід від Гошева) німецька артилерія обстрілювала Ясну Гору до години 2:00 по полудні. В цих обстрілах найбільше зазнала ушкоджень новозбудована мурована каплиця, але запрестольної стіни, на якій в середині церкви була чудотворна ікона Божої Матері, навіть ізнадвору не порушили гарматні стрільна. Якже сполудня все стихло, значна кількість парохіян Гошева із своїм парохом, о. Богданом Соколовським, вийшли на верх Ясної Гори, щоб власними очима побачити, що ще ціле залишилося на ній і хто зостався живим, бо попереднього дня її верх від ранку до вечора палав вогнем. Як зустріли ченців живих і дізналися, що чудотворна ікона неушкоджена, всі впали хрестом на землю, щоб подякувати Пречистій Богоматері за велику ласку — врятування нас усіх.

Увечорі того дня ми зняли із запрестольної стіни в церкві чудотворну ікону Пресвятої Богородиці, її вдало обгорнули й опісля вмістили в укритому місці. Де вона тепер переховується? — питає багато людей. Остаточна відповідь, що її можна подати: царювала Божа Мати на Ясній Горі в Гошеві поверх двох століть, якже ж найшли на Рідний Край жажливі часи після другої світової війни, вірний народ своїй Небесній Неньці сховав Її чудотворну ікону перед нищівною рукою ворога! Більше й точніше тепер неможливо сказати, бо сьогоднішні обставини не дозволяють.

Колишні прсчани ще й сьогодні цікавляться тим, як опісля влаштувалися ченці на напівзруйнованій Ясній Горі в Гошеві? — У знищеному монастирі від західного боку, у вищій його частині, залишилися неушкоджені 8 кімнат — келій, тож їх замешкали ті ченці, які не могли вирушати в дорогу й шукати нового притулку. Вони чим і як могли та за грошовою і робочою допомогою відданого народу направили ушкоджені місця в церкві й мешкальних будівлях, залатали облуплені й потріскані стіни та подірвані дахи, і так у щоден-

ній непевності обслуговували відважних прочан. На покриття надто високих накладених податків на гошівський монастир і церкву народ склав свої щедрі жертви, щоб тим чином забезпечити існування чудотворного місця до останньої можливості. Богомільні відправи на гошівській Ясній Горі відбувались аж до кінцевого проживання ченців на святому місці. За свідченням очевидця о. Іринія Готри, ЧСВВ, большевицьке НКВД із запереченням «добровільного» переходу на московське православ'я прогнало василіянських ченців з Ясної Гори в Гошеві 1951 р., а обласне совєтське управління відкрило в направлених будівлях «будинок для вбогих дітей».

Тоді гошівські Василіяни розійшлися між добрих людей, хто — де міг.

НА ПОДІЛЬСЬКІЙ ДНІСТРЯНЩИНІ

Після закінчення дводенного бою на гошівській Яеній Горі, 5-го і 6-го серпня 1944 р. ми — молоді ченці рішили залишити зруйнований монастир і піти до інших догідних місцевостей, в яких потребуватимуть нашої душпастирської праці. До тіві подорожі я приготавлявся з о. Яковом Тимчуком, ЧСВВ, і з близькою родиною дружини гошівського пароха о. Богдана Соколовського: купив передню кичку воза за три кірці вівса у знайомого селянина, а задню частину його мав у себе місцевий парох; підлікував два легко ранені мадярські мули, що їх знайшов у дебрі поблизької Кичерки; прийняв до нашого подорожнього товариства ще двоє людей із Східньої України, — Дениса із Запоріжжя та Ніну з-під Харкова, — і так 10-го серпня 1944 р. 8 осіб вирушило пішки у східньому напрямі й такими дорогами, що були вільні на переїзди й переходи; на віз навантажили пакунки з одіжжю і харчі. Ми пішли через місто Долину й села — Рахиню, Надіїв, Раків, Креховичі, Голинь, Пійло, Підмихайля, в якому советське військо забрало нам більшу частину харчів; дальше йшли через села — Вістову, Боднарів і Майдан, де військові стежі притримали нас, щоб відкрити вільну дорогу американським танкам, що їх вели советські танкісти; — на танках я бачив американські відзнаки — білі зірки; опісля перейшли села — Павелче й Пасічну, обійшли місто Станиславів; на його передмісті Майзлях, біля переїзду на річці Бистриці Надвірнянській, бо міст був знищений, військова стійка наказала мені скинути із себе плащ — порохівник і сорочку та віддати їй включно з бритвою; звідтіля помандрували через села — Угорники й Мики-

тинці, містечко Тисьменицю, село Надорожню й наближалися до міста Товмача. Перед цим містом був великий став і в той час розносилися з нього нестерпні смороди з розкладних трушів; — ото німецькі війська під час боїв у цій околиці потопили велике число совєтських вояків у цьому ставі. Саме місто Товмач було помітно зруйноване. З нього ми пішли далше на південний схід через села — Озер'яни, дуже зруйновані, Олешу, Незвищі, де придержали нас при гостинці кілька годин, щоб могли переїхати на захід чеські збройні відділи генерала Свободи. По їхньому переїзді ми залишили в дебрі одного мула — каліку, а з другим мулом і возом почимчикували через село Гарасимів і заїхали до тестя гошівського пароха, о. Лобача, в селі Олієві-Королівці, щоб у нього розвідати, в якій парохії я міг би приміститися? — Під час всієї подорожі з Гошева аж до Олієви-Королівки ми почували, то у стодолах господарів, то при дорозі в рові; таке бо приміщення залежало від місцевої тодішньої можливости, адже йшли через смуги недавніх важких боїв.

З Олієви-Королівки я вже мандрував із згаданими людьми з Великої України через село Рашків до міста Городенки, де було досить руїн; тут наша трійка всіла на поїзд і заїхала до Заліщик над рікою Дністром. Від міст Товмача аж до Заліщик я зустрічав багато побоївищ: на них маса знищених совєтських танків і гармат, а й де-не-де стирчала німецька важка зброя; всі вони були розкинені по полях і дорогах; не менше було згарищ по сільських будівлях, усюди було видно сліди завзятих боїв. У Заліщиках я дізнався від місцевого пароха, що в Чорткові совєтська влада шукала за мною, а я ж туди напрямлявся. Ця вістка спонукала мене справити мої посвідки на ім'я і прізвище — Микола Маркович та змінити плян мого майбутнього перебування. Після наради з місцевим парохом я пішов уже сам далше на схід через села — Добрівляни, де поліцай нквд-ист

на дорозі перевірів мої посвідки й випитав про мету моєї подорожі, і далі спрямував мою подорож через села — Касперівці й Винятинці до Шупарки. В цьому селі зайшов до декана о. Володимира Чубатого, який попросив мене прийняти душпастирство в селах — Волківцях над Дністром і Звенигороді. На його бажання я погодився і попрямував через села — Бабинці, Пилипче, Худиківці й містечко Мельницю до згаданої парохії. Так пройшов я пішли з різними пригодами приблизно 290 кілометрів (180 амер. миль). До Волковець прийшов 18-го серпня 1944 р.

НА ДУШПАСТИРСЬКІЙ СТІЙЦІ

Село Волківці над Дністром, що його совєтський уряд опісля презвав на Дністрове, як теж присілок Звенигород, я перейняв по смерті одруженого о. Константина Красія; по ньому залишилися на плебанії його дружина Ольга, один син Любомир і дві доньки Марія та Ірина. Щоб краще ознайомитися з місцевими обставинами, в яких прийдеться мені вести душпастирську працю, я пішов у празник Переображення Господнього, 19-го серпня 1944, до знайомого пароха о. Івана Чолгана в поблизькому селі Залісся, над річкою Збручем. Він повідомив мене про все, на що міг я натрапити в початковій праці мого душпастирства.

Мешканці Волковець і Звенигорода прийняли мене тепло — щиро. На прожиток мій і згадані священницької родини парохіяни приносили на плебанію вдосталь харчових речовин і плодів з їхнього поля. Кожного ранку було що відправляти з різних Богослужб у церкві, так за живих, як і за померлих. Вони давали свої повинності в « натурі », бо за совєтські гроші в той час годі було щонебудь купити. Тоді найбільш прибутковий товар у тій околиці був тютюн. Яка вартість тодішнього совєтського гроша була в торгівлі, можна уявити собі з того прикладу, що за один літр неперечищеної нафти треба було заплатити в місті Хотині над Дністром 90 рублів — карбованців.

В тому часі совєтський уряд ще не витягав на денне світло переслідування обрядово-релігійного питання в Галичині. Навпаки, поширював безвір'я усно й через пресу, а заразом священникам наказав збирати в кожній парохії всяке збіжжя й різні харчі на потреби духовної

семінарії в Станиславові. Ту збірку харчів переводила сільрада у вересні й жовтні 1944 р. До тієї духовної установи радянський уряд велів повертатися семінаристам, щоб продовжували богословську науку, а властиво в тому наказі затаював пастку на них, і справдити свій диявольський замір.

Найбільшу заковик у мав радянський уряд у той час із відділами Української Повстанської Армії, які зокрема в борщівському й чортківському повітах провадили бойові дії; на протязі другої половини 1944 й цілого 1945 не було мабуть одного тижня, щоб у ньому двічі, а навіть тричі не вели бої вояки УПА з «істребительними батальйонами», що були під проводом нквд-істів чи особливої карної дивізії «рубашників»; цю назву мала вона від свого генерала під прибраним ім'ям «рубашка». За час тих боїв не стало цієї дивізії, УПА знищила її. «Істребительні батальйони» наш народ у Галичині прозвав «стрепками», мали бо на собі нужденну одягу. Які переживання були тоді в цій околиці, нехай свідчать кілька описів тодішніх подій.

В половині вересня 1944 вранці покликали мене до сільради у Волківцях, де стояли відділи «істребительних батальйонів» та регулярні вояки з різного роду зброєю, а на поблиському горбі з протилежного боку, що його відмежовував від сільради глибокий яр, сторожили вояки УПА із скорострілами і гранатами. В сільраді большевицькі старшини запитували мене, чому за моїм дозволом зайшли до цього села «бандити – бандіровці» й тут бешкетують? Моя відповідь була:

— Без мого відома вони сюди прийшли та ніякого зв'язку не маю з ними.

Кількагодинний бій закінчився перемогою вояків УПА. Маючи на увазі ту перемогу наших вояків, треба відмітити, що потрібне та вміле керування вояками УПА стало в силі щойно тоді, коли до них приєдналися наші вояки і старшини з дивізії «Галичина»; ці бо одер-

жали від німців потрібну бойову підготову, вони знали, як вести бої.

Під час відзначення роковин большевицької революції в першій десятці листопада 1944 село Волківці страшенно пережило завятий бій між повстанцями УПА і большевиками. Той бій тривав від 8:00 години ранку до 3:00 сполудня. В ньому вбили 14 і зранили 6 повстанських вояків, а з большевиків убитих і ранених було поверх 60. В тому бою була велика загроза місцевій дерев'яній церкві з причини вогнів, горіли бо селянські хати і стодоли — стайні довкола неї. Врятування тієї церкви від вогню в той час треба завдячити особливій опіці Божого Провидіння.

Напередодні Христового Різдва, 6-го січня 1945, ввечері заквартирували в моїй парохії повстанці УПА, включно з своїм військовим керівництвом. В ранній дозірній порі, на самий роковий празник, вони заповнили всю церкву й облягли довкола неї, щоб бути учасниками різдвяної Богослужби. Якже настав між відправами час колядування, всі із зібраними парохіянами напрочуд гарно співали коляди. Дивне було одне того ж дня: до сельради приїхали озброєні советські відділи з райвиконкому й райпарткому, але в глиб села не забиралися.

Увесь місяць січень 1945 був морозний. Льодова крига на ріці Дністрі була така грубезна й міцна, що по ній переїжджали вантажні авта, навіть танки. Завітав Щедрий Вечір і празник Йордану, 18-19-го січня 1945. В його навечір'я повстанці УПА поклали з льоду хрест на Дністрі, прикрасили його вінком ялинок, самий же хрест облили квашеним борщем, щоб гарно міпнвся на виду. В самий празник вийшла процесія з церкви разом із великою громадою парохіян на замерзлий Дністер, прибули теж громадно на протилежний берег тієї ж ріки українські жителі з Басарабії. Я почав обряд Водосвяття. Під час самого чину Водосвяття з поблизького надбережного лісу рознеслися голосні співи « Мно-

голіття » Вселенському Архидєреєві Папі Пієві XII-му, нашим Владикам та українському народові. Вітальні постріли з автоматів і польоти голубів сповіщали звичайний Йордан ще з давніх спокійних часів.

В четвер, 5-го квітня 1945, ввечері місцевий дяк повідомив мене, що до села ввійшло багато повстанців УПА і просять відбути великодню сповідь у волковецькій церкві. Слухання сповідей я почав із присмерком, протягав через усю ніч, а закінчив другого дня рано Божественною Літургією. На протязі часу, коли тривала та сповідь і відправа Служби Божої, на всіх важливих місцях довкола села стояли повстанські стійки і сторожили, щоб ненадійно не наскочили на весь їхній відділ большевицькі напасники. З великим зрозумінням релігійної повинності той відділ українських повстанців поєднався з Богом і з глибокою набожністю прийняв св. Причастя.

Як проводив я мою душпастирську працю в таких обставинах? Обслуговував відправами Служб Божих кожного дня; в будні переважно у Волківцях, деколи у Звенигороді; в неділі і свята відправляв Утрені та дві Служби Божі, — одну у Волківцях, другу ж у Звенигороді; кожної неділі й кожного свята виголошував дві проповіді. Крім цих відправ кожної суботи підвечір правив Вечірні, перед святами Всеночні, перед особливими же врочистими святами триденні або дев'ятденні Молебні з проповідями. Кожної неділі по полудні навчав дівчату й молодь катехизму; кожної другої неділі проводив між молоддю зборами Марійського Союзу, раз у місяць відбував збори з Апостольством Молитви. Під час Великого Посту, в середи і п'ятниці, відправляв Служби Божі Напередосвячених Дарів.

На відправах у церкві я часто помічував посланців з НКВД, яких завдання було повідомляти совєтську владу про зміст моїх проповідей. Час від часу вони заходили до мене на плебанію і наказували мені прого-

лосити в церкві важливіші розпорядження влади; здебільшого такі накази заповідали через голову сельради. – Добре запам'ятав я собі головування в сельраді Василя Кривецького. Цей виконував рабську службу на дві сторони, тобто повідомляв повстанців УПА про діяльність НКВД у районі, а й доносив до НКВД про пляни й пересування повстанських відділів. Як пересвідчилися повстанці про його дволичну роботу, ув'язнили його в Йорданські свята 1945 й повідомили НКВД, що В. Кривецький пристав до повстанців УПА. На таку вістку нквд-исти негайно прийшли до Волковець і спалили все господарство В. Кривецького. – При цій події треба зазначити, що повстанці УПА не мали жадного вибачення для всяких донощиків і справлялися з ними коротко; одне помітне, що таких донощиків траплялося мало, — в Галичині це було рідке явище.

УДАРИ ПО НАШІЙ ЦЕРКВІ

Советський уряд із своїм другим приходом до Галичини спочатку явно не виступив проти Української Католицької Церкви. В той час, під натиском уряду З'єднаних Стейтів Америки, він дещо приховав своє безбожницьке й вороже наставлення взагалі до Христової Церкви; до християнської релігії ставився терпимо до якогось часу, хоча податки на церкви — храми і священників накладав надмірні. Якже стало очевидним, що гітлерівська Німеччина програла війну, комуністична Москва виявила своє жало відносно Української Католицької Церкви у Східній Галичині. Ото 5-го березня 1945 у всьому мельницькому районі райвиконком дав наказ, під суворою карою, всім українським католицьким священникам, щоб явилися в понеділок, 12-го березня, на важливі збори в мельницькому уряді райвиконкому в годині 9:00 рано. Не передчуваючи жадної небезпеки, кожний священник із того району явився в советському уряді на визначену годину. Збори відкрив секретар райвиконкому Зінець довгою бесідою по-українськи, в якій спершу повів большевицьку агітку, а опісля виявив у чому справжня справа:

— Так, усі ви дайте на письмі заяву, що визнаєте над собою зверхність московського православного патріярха, а розриваєте всякий зв'язок із римським папою!

На ту вимогу о. Іван Деркевич, парох села Боришковець, спитав:

— Чи ця заява має бути добровільна, чи може вона є наказом?

— Вона має бути добровільна! — потвердив Зінець.

— Якщо добровільна має бути, то ми всі заявляємо, що далі підпорядковуємося владі римського папи! — відказав о. І. Деркевич.

Почувши таку заяву, зібрані большевицькі партійці-верховоди в ту хвилину збентежилися; по хвилині ж один із них гучним голосом промовив:

— Один за всіх не відповідає, але кожний зокрема заявляє!

Тоді всі зібрані священники станули з крісел і одногослоно заявили:

— Ми всі разом засвідчуємо нашу підпорядкованість римському папі та заявляємо йому нашу вірність!

На таке загальне ствердження секретар райвиконкому Зінець сказав до зібраних священників:

— Сьогодні ви всі гарячкуваті! Ідіть додому й цю справу передумайте!... А ми вас ще покличемо.

У два дні опісля з'явилися на плебаніях священників у тому районі партійні большевицькі посланці, щоб переконати їх в остаточному рішенні. Місія партійних посланців не вдалася. Після одного тижня покликали нас — священників удруге до райвиконкому на подібні збори: під час них бовтали нам, щоб переконати нас; уживали різних своїх «мудроців», найсильніший же довід, ради якого ми — священники повинні піти на уступки, це та подія, що товариш Сталін говорив із московським патріархом три години:

— Отже знайте, яка високопоставлена особа наш патріарх! До нього вам треба гідно ставитися! — так закінчив свої виводи секретар Зінець.

На ті всі большевицькі заходи наше духовенство в мельницькому районі було глухе й нечуле, ніхто не піддався їхнім намовам. Яких засобів тоді чіплявся комуністично-московський уряд? Ото вислав поодиноких священників до представників наказної «ініціативної групи» — до о. Гавриїла Костельника у львівській архієпархії, о. Михайла Мельника в перемиській єпархії, о. Антона Пельвецького у станиславівській єпархії, — щоб у них вислухали наведення різних доводів на прий-

няття підпорядкованості московському патріярхові. Мельницький райвиконком вислав і мене спершу до о. Антона Пельвецького в Копичинцях, опісля до о. Г. Костельника у Львові. Так у першого представника «ініціативної групи», як і в другого я почув, що в той час настали такі обставини, в яких треба підпорядкуватися вимогам советського уряду. Тоді я дізнався від о. А. Пельвецького, що советський уряд уже за першої своєї займанщини у Східній Галичині висловив йому свій плян, щоб Українську Католицьку Церкву перевести на московське православ'є; йому же самому обіцяли дати єпископську мітру. Перешкодою у виконанні того пляну в тому часі була непевність советського володіння у Східній Галичині й підготовка до воєнних дій з гітлерівською Німеччиною.

В тих наказних розмовах з о. Г. Костельником і о. А. Пельвецьким я пересвідчився, що їхнє спрямування вже було по лінії советської влади; вони навіть погрожували мені каральними заходами у випадку мого дальшого опору.

Натиски на підписання бажаної заяви з боку советського режиму й головних представників «ініціативної групи» були щораз нагальніші й насильницькі. На прискорення насильного переходу Української Католицької Церкви у Східній Галичині на московське православ'є спричинялися не тільки роз'їзди нквд-истів в уперті терени тієї ж країни, але й відвідини та пропагандистські бесіди головних представників «ініціативної групи», які старалися зламати опір наших священиків. У половині травня 1945 один такий роз'їзд о. Г. Костельника я зустрів недалечко міста Тернополя в селі Денисові. Він прибув туди підводою в супроводі нквд-истів, а я у близькій віддалі прямував підводою через це село до Львова. Тут зустрів я теж українських повстанців. Як ці дізналися, з яким дорученням о. Г. Костельник явився в тій місцевості, рішили вбити його таки в тому селі, щоб

далі не поширював релігійного розбрату. З того приводу дійшло між українськими повстанцями до такого напруження, що я ледве їх утихомирив і відвернув від заміру вбивства; адже таке вбивство не змінило б рішення советської влади і тим менше не поліпшило б справи Української Католицької Церкви під займанщиною ССРСР.

Загальний опір нашого духовенства викликав насили з боку комуністично-московського режиму; НКВД почало ув'язнювати українських католицьких священиків. Всі останні заходи советської влади відносно цієї справи вказували на те, що незабаром дійде до цілковитого припинення діяльності Української Католицької Церкви у Східній Галичині. Часті навідини нквд-истів до мене у Волківцях, їхні наполегливі вмовляння, щоб я виконав вимогу советської влади, насторожили мене щодо моєї майбутньої і недалекої долі. Про ті обставини, в яких я тоді знайшовся, розказав своїм недавнім учням, що за другої займанщини ССРСР пішли в ряди українських повстанців, і з ними шукав якоїсь розв'язки для себе. У відповідь на мої запитання вони радили мені пробратися до Західньої Європи, щоб там розповісти про тогочасні обставини Української Католицької Церкви у Східній Галичині. Той їхній задум я рішився виконати. Але як його здійснити? Така нагода трапилася в початкових днях липня 1945. Саме в тому часі виселяли поляків із Східньої Галичини на воз'єднані території в Польщі, тож я почав шукати потрібного зв'язку з переселенською комісією, щоб приєднатися до такого переїзду з мельницького району (*).

(*) На протязі 11-ох місяців моєї душпастирської праці у Волківцях і Звенигороді я висповідав 7572 вірних і заприщав 8380 причасників та виголосив 120 проповідей.

ВИЇЗД ДО КОМУНІСТИЧНОЇ ПОЛЬЩІ

Польська переселенська комісія з Кракова допомогла мені виклопотати потрібні посвідки на ім'я і прізвище Матвій Сьрутва та вписала мене в реєстр виселенців. 9-го липня 1945 виїхав останній товарний поїзд із польськими виселенцями зо стації Іваня Пустого; з ними виїхали нишком я й о. Пасив Шевага, ЧСВВ, з василіяньського монастиря в Михайлівці.

Під час тієї їзди на захід НКВД переводило перевірки виселенців кілька разів — у Копичинцях, Краснім оподалік Львова й Медиці біля Перемишля. За кожним разом воно викрило деяких українців, що хотіли пробратися до Польщі, та їх із місця ув'язнили. Я з о. П. Шевагою їхали в критому вагоні, якого НКВД-исти не перевіряли; думаю, що не перебільшу в тому переконанні, як такий хід перевірки завдячив особливій опіці гошівської Божої Матері. В переїзді Східньої Галичини я бачив знищене місто Тернопіль, його залізнична стація була в руїнах; уздовж залізничних рейок на просторі межі Зборовом і Красним іще стояли розбиті танки, так німецькі, як і большевицькі, будинки на львівській стації були дуже ушкоджені; на стаційних рейках у Львові стояли довжелезні товарні поїзди з виселенцями — лемками, що прямували на схід у невідомі, а то й невідраді обставини. 11-го липня 1945 р. опівночі наш поїзд переїхав советсько-польську границю. 12-го липня я доїхав до міста Тарнова й тут на довшім постой дівнався, що наш поїзд не зупиниться в Кракові, а ми обидва в цьому місті якраз мали висісти; такий бо був наш плян. І в цьому клопоті Небесна Провідниця — Божа Мати допомогла, — наш поїзд неспо-

дівано зупинився на стації Бжжанові, 4 кілометри (2 і пів амер. милі) перед Краковом. Звідсіля ми пішки помандрували до Отців Бернардинів у Кракові, недалечко замку Вавеля, де упросили нічлігу; хоча в них манастир зайняли большевицькі війська, проте дали нам приміщення в кімнаті своїй бібліотеки. Після кількох невиспаних ночей цементова долівка в тій кімнаті стала для нас обидвох вибагливою постелею; втомлені проспали на ній без перерви 20 годин. По такому відпочинку я допитався, де мешкав редемиторист о. Ван де Малє, місцевий парох української католицької церкви; завітав до нього, відслужив у нашій церкві Божественну Літургію і розвідав про адресу Отців Василіян у місті Прушкові, оподаль Варшави. При нашій церкві в Кракові згуртувалося показне число українців. 15-го липня ми заїхали поїздом до Сестер Венедиктинок у Прушкові, які відвезли нас обидвох бричкою 20 кілометрів (12 і пів амер. милі) з Прушкова до Варшави, де проживали в приватній кам'яниці отці Павло Пушкарський, ЧСВВ, Орест Яворський, ЧСВВ і брат Ігнат Олеськів, ЧСВВ. В перших днях мого побуту в столиці комуністичної Польщі я мусів лікувати мої ноги, бо від виїзду з Волковець не скидав із них чобіт, тож обпарив їх і потворилися на них рани. Після вилікування ніг я пробув кілька тижнів із своїми ченцями та шукав способу, щоб дістатися до американської амбасад, — може в ній допомогли б мені пробратися до З'єднаних Стейтів Америки. Така добра нагода трапилася при кінці вересня 1945; по кількаразових відвідинах тієї амбасад отримав допоміжну посвідку для американської влади в Західній Німеччині. Але поки прийшло до здійснення такого пляну, я за той час доїжджав до Прушкова, щоб обслуговувати гуртожиток для польських дітей, що його вели Сестри Венедиктинки. З цього приводу польський архієпископ із Варшави дозволив мені відправляти Служби Божі в римо-католицьким обряді.

В цих відправах брали участь не тільки Сестри та діти з того гуртожитку, але й дооколишні польські миряни. Місцеві Сестри Венедиктинки й миряни хоча знали, що я українець, проте ставилися до мене з великою пошаною і прихильністю. Я, перебуваючи у Варшаві межі своїми, завжди відправляв Божественні Літургії тільки в нашому — східньому обряді.

У свято Христа Царя, 28-го жовтня 1945, органи польського уряду безпеки мене ув'язнили в кімнаті однієї родини на третьому поверсі тієї кам'яниці, в якій на першому поверсі мешкали також Василяни; туди вислав мене о. П. Пушкарський в одній справі. Висланці тих органів ув'язнювали там кожного, хто входив до тієї кімнати; шукали когось і сподівалися схопити бажану їм особу, але лапка не вдалася; по трьох днях ув'язнення звільнили мене.

По довгих дослідженнях і міркуваннях я рішив про-братися крізь Чехо-Словаччину до американської зони в Західній Німеччині. Найперше розвідав про обставини на польсько-чехо-словацькій границі. Опісля 13-го лютого 1946 виїхав поїздом із Варшави до Кракова, а звідсіля до містечка Горлиць. Тут дізнався, куди йти до лемківського сільця Білянки, де проживав о. Йосафат Дацишин, ЧСВВ. В цього побратима по Чину розпитав практично і в подробицях про можливість переходу польсько - чехо-словацької границі, а після обопільної наради цей чернець-священик відвіз мене підводою до пароха в селі Гладишеві, де поробив я всі потрібні приготування і заходи включно з прикордонною вартою, щоб тільки вдалася укладена справа. 20-го лютого 1946 р. ввечері зустрів я в прикордонному присілку Ждині поліційну варту, п'яну до безтямности, яка в розмові зо мною промимрила й притакнула моїй заяві та пішла в протилежний кінець присілка, щоб забавитися на весіллі. Тієї ночі перейшов я із двома провідниками — лемками польсько - чехо-словацьку границую.

В ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНІ

За польською границею я щасливо добився до першого села Комлоші в новій державі, де в місцевій церкві відправив подячну Службу Божу. З Комлоші підвода плебанії підвезла мене до Бардіва, а із залізничної стації цього міста 21-го лютого 1946 я від'їхав поїздом до Пряшева. З цієї ж стації візник завіз мене на подану адресу, де проживали Отці Василіяни. В розмові з ними я розповів про переживання нашої Церкви й Василіянського Чина в моєму Рідному Краю, а й дізнався про місцеві обставини в тому часі. Підвечір того же дня завітав до Владики Павла Гойдича, ЧСВВ. Цей прийняв мене з надзвичайною прихильністю, розпитував про все, що в тогочасних обставинах відносилось до нашої Церкви й Василіянського Чина в Галичині. Він зацікавився і моєю долею та заявив свою допомогу: негайно телефоном замовив мені квиток на швидкий поїзд до Праги, заплатив за нього й забезпечив мене поважною сумою грошей на мої потреби в подорожі. До Праги я приїхав перед полуднем 23-го лютого 1946 р. На стації мене зустріли щиросердно василіянські ченці-священники. В парохіяльному ж домі спільно обміркували ми дальшу подорож до німецько - чехо-словацької границі, де за нею була американська зона.

Отож 25-го лютого 1946 рано я виїхав із провідником-священиком швидким поїздом із Праги до Марієнбаду — Маріянські Лазні, щоб краще розвідати у знайомих про обставини на німецько - чехо-словацькій границі; тут порадили мені найперше відвідати американське представництво в місті Пільзні, якщо воно ще там виконує службові обов'язки. Тож 26-го лютого поїхав

поїздом із провідником-священиком до Пільзна, але вже не застав того представництва; ба що гірше, в тому місті почала за нами слідкувати поліція, так що ми обидва миттю втекли на найближчий поїзд і поїхали до міста Хеб-у в Судетах, а звідтіля автобусом до прикордонного міста Аш-у. В тому місті мої перші кроки я звернув до римо-католицької церкви, де благав Гошівську Пречисту Богоматір допомоги в кінцевому ході втечі з країн комуністичних впливів. Опісля обидва з провідником-священиком завітали по полудні до місцевого пароха — німця, з'ясували йому нашу справу й попросили його допоміжної руки в ній. Парох перш за все угостив нас скромною перекускою і під час неї уклав нам такий плян: порадив мені взяти на руку латинський епітрахиль, буцім то йду з душпастирським обов'язком, і в супроводі чотирнадцятилітнього місцевого хлопця піти до постоя прикордонної чехо-словацької сторожі та в неї просити дозволу перейти границю на німецький бік. Мій провідник-священик одобрив той поданий плян, заявляючи, що на тій плебанії молитисьме на вервиці до того часу, аж поки отой хлопець повідомить його про мій вдалий перехід через границю. Годі було гаяти час, бо вже наближався вечір. Я зробив так, як порадив місцевий парох. 26-го лютого 1946 р. підвечір дійшов я до будинку прикордонної чехо-словацької сторожі перед самою рогачкою, без усяких перешкод, і передав себе в її руки.

— Мене закликає мій Чин до праці в Америці! — заявив я старшині сторожі.

— Хто ж ви є? — спитав старшина.

— Я чернець. Іду в Польщі.

— Що маєте у валізці?

Я відкрив малу валізку, а сторожа переглянула в ній усе. Під час тієї перевірки старшина щось продумав, а відтак промовив:

— Хто вас привів сюди, нехай веде дальше, куди прямуєте! Ідіть із Богом!

Я схвильований в серці та врадуваний в душі покромкував до будки американської стійки. Як же наблизився до американської сторожі, вийняв із кишені згадану посвідку, що її дали мені в американській амбасаді у Варшаві, а вояк прочитавши її, привітав мене і вказав дорогу до найближчого містечка. Вже вийшов на відкритий битий шлях, як ізнечев'я почув постріли зо скорострільного автомата й кулі перелітали понад мою головою. Стріли були з чехо-словацького боку. Негайно зійшов я до придорожнього рову й хильцем пройшов аж до горбуватого закруту.

У ВІЛЬНОМУ СВІТІ

26-го лютого 1946 настав уже пізній вечір, як у прикордонному містечку Зельб-і, в Західній Німеччині, я допитався і добився до плебанії місцевого священика-пароха. Він щиро прийняв і угостив мене, в теплі переночував, і вранці обдарував потрібними грішми на дальшу подорож та підвів до залізничної стації, звідкіля виїхав я поїздом через місто Гоф до Бамберг-у. Тут у монастирі Отців Кармелітів зустрів наших василіянських ченців-священиків Іриней Назарка й Сотера Голика. За їхньою порадою 1-го березня 1946 р. поїхав поїздом до Франкфурт-у над рікою Майном, де проживав у гуртожитку німецьких Сестер о. Степан Решетило, ЧСВВ. 5-го березня завітав до нього особливий висланець, якого американсько-канадський протоігумен Отців Василіян, о. Вен'ямин Бараник, послав до Західньої Європи, щоб він допоміг розкиненим василіянським ченцям по Західній Німеччині, Бельгії, Швейцарії та Італії переїхати на постійне проживання до З'єднаних Стейтів Америки й Канади. Саме я вперше їв смачну вечерю з харчових американських продуктів, як постукав у двері нашої кімнати та ввійшов до неї незнайомий мені священик і сердечно привітався з о. С. Решетилом. В приятельській розмові між ними, я пізнав із його вимови, що був то чужинець-француз, який опанував українську мову.

— Оце наш василіянин — о. Йосафат Жан! — познайомив мене з гостем о. С. Решетило.

— То ви той чернець-священик, що про нього повідомила американська амбасада з Варшави нашого Вла-

дику Константина Богачевського у Філядельфії? — спитав мене о. Й. Жан.

— Власною особою! — я відповів.

— Так уже не журіться нічим. Я подбаю про все, щоб у скорому часі ви проживали між нашими ченцями в Америці чи Канаді! — закінчив він свою вступну розмову зо мною.

6-го і 7-го березня я гостював у членів українського уряду УНР в Оффенбах-у; їм розповів про переслідування Української Католицької Церкви у Східній Галичині та про діяльність Української Повстанської Армії там же. В неділю, 8-го березня я відправив у римокатолицькій церкві у Франкфурт-і нашу Службу Божу для українців-пересельців із відповідною проповіддю та привітом від Рідного Краю. У вівторок, 10-го березня виїхав з о. Й. Жаном до Баден-Баден, де була головна квартира генерала Де Голя на французьку зону в Західній Німеччині. В тій квартирі о. Й. Жан поладнав справу мого переїзду до Парижу у Франції. 12-го березня т.р. я прибув у ранній годині до Парижу, де оселився в монастирі Отців Доброго Пастиря і в якому вже проживав о. Йосафат Маркевич, ЧСВВ. По приїзді до цього міста зголосився в поліційному уряді, де заплатив 1.500 франків за неправний в'їзд до Франції та виклопотав потрібний паспорт на проживання в цій державі. Щоб мати заняття на час мого проживання в Парижі, то я згодився допомагати о. Перрідонові, парохві української католицької церкви св. Володимира в Парижі, так у відправах, як і проповідями в неділі і свята аж до мого виїзду з Франції. Незабаром із Бамберґ-у в Західній Німеччині приїхав до Парижу о. Іринеї Назарко, ЧСВВ. Після його приїзду ми обидва у вільних днях від прийнятих обов'язків переважно оглядали в Парижі та його околицях — різні церкви, музеї, будівлі з виставками мистецьких творів, будівлі — па-

м'ятки з давніх часів, а й виїздили до історичних місцевостей, що мали й мають зв'язок з українським народом. Не пропустили й релігійних відпустових осередків: від 23-го до 26-го квітня т.р. ми — чотири ченці побували в чудотворній місцевості Люрд-і, де я відслужив три Божественні Літургії в середній церкві та в печері об'яв, — за мою родину й наших ченців-священиків та український народ у Рідному Краю; в днях 13-го і 14-го травня ми ті самі були в Лізіє — в домі, в якому вистала св. Тереза від Дитятка Ісус і на її гробі я відслужив Службу Божу за тих, що просили моїх молитов; у днях 21-го і 22-го травня т.р. ми відвідали місцевість Арс, де душпастирював св. Іван Віаней; — в його церкві я відслужив Службу Божу в намірі Божого благословення в майбутній моїй душпастирській праці.

В годинах занять я приготував до друку статті, що їх поміщували часописи й журнали у Франції та Канаді.

Приготування виїздів наших ченців із Західньої Європи до З'єднаних Стейтів Америки провадив увесь час о. Й. Жан. Не менше доклав до тієї справи своїх старань ігумен свято-юрського монастиря в Нью-Йорк-у, о. Максим Марків, ЧСВВ, висилаючи письмові заяви до американських амбасад у поодиноких державах Західньої Європи. Й нам у Парижі подбав о. Й. Жан про потрібні письмові дозволи на виїзд до З'єднаних Стейтів Америки. 9-го червня 1946 отці — Йосафат Маркевич, Іриней Назарко і я виплили товарним кораблем із французької пристані в Руан, у саме полудне. Всіх осіб, що переїжджали тим кораблем до З'єднаних Стейтів Америки, крім моряків, було одинадцять. Подорож Атлантийським океаном пройшла при добрій погоді й тривала 15 днів; із причини страйку в нью-йоркській пристані наш корабель заплив до пристані в Балтімор-і, в стейті Мерілянд, 23-го червня 1946, в годині 5:00 підвечір. На американській землі в тій пристані привітав нас трьох

о. Созонт Дидик, ЧСВВ. В балтіморськiм готелi ми переночували i 24-го червня т.р. приїхали до свято-юрьського монастиря в Нью-Йорку. Звідси ми переїхали до монастиря св. Йосафата в Глен Ков-i й тут дожидали протоігуменського призначення до душпастирської праці в нових обставинах.

На порозі душпастирсько-місійної праці в неznаній країні ми — три новоприбулі ченці звернулися з проханням до Господа:

— Благослови нам, Боже!

Вашінгтон, Д.К., 14-го січня 1976

о. АВСЕНТІЙ БОЙЧУК

**МОЇ ПЕРЕЖИВАННЯ ПІД БОЛЬШЕВИКАМИ:
1939-1940**

ЗМІСТ

1. - Перші дні нової влади	108
2. - Наладнування нових « контактів »	114
3. - Ступневе зайняття Семінаря	121
4. - Намагання зайняти єпископську палату	130
5. - Моя втеча з большевицького « раю »	138
6. - Перші кроки мого « скитання »	147

МОЇ ПЕРЕЖИВАННЯ ПІД БІЛЬШОВИКАМИ

Ще в листопаді, або в грудні 1938 р. сказав мені Др. О. Назарук у Львові, що Східну Галичину більшовики займуть на випадок війни. Чув це від поважних людей. Це тим більше непокоїло нас. Бо якби це говорили звичайні собі люди, то можна би то брати як звичайну плотьку. А то говорили люди, котрі мали зв'язки з загрою і знали не одні речі, про які в Польщі не вільно було навіть думати, а не то говорити, чи писати. Розуміється, що цю вістку сказав мені Др. Назарук в довірю. Коли я цю вістку говорив (розуміється знов у довірю) в Станиславові, а говорив я звичайно такі речі лиш нашим обом Єпископам, дивилися на мене з запитанням і здвигали раменами, а дехто додавав ще слівце: « може ». А коли приходило до говорення на цю тему, то ми були тої гадки, що якби навіть більшовики прийшли, то вони булиби тепер, а ще в нас, трохи інакші, як в Росії і на Україні. Вони прецінь, так ми розумували, вже перейшли 22-літню еволюцію; не одно вже спрактикували і навчилися, а в нас схотіли б може показатися культурними і поступовими, бо знайшли б більшу компактну масу католиків, до того з західною культурою і освітою. Принаймні, думали ми, що вони бодай на початку, через якийсь час, будуть у нас інакше поступати, як поступали і поступають у себе. Так ми собі розумували і чекали. Так ми собі їх представляли, бо все, що ми про них чули чи читали, то все не було тим, чим вони дійсно були і є. І не дивно. Бо ні людські слова, ні письмо не віддадуть вірно істоти більшовиків. То все за мало! То все за блідо виходить. А навіть як би хтось сильніше їх представив, то все насу-

валася гадка: « Чи то все правда? » « Чи то можливе? » І все перемагала гадка, що то все переборщене. Тимчасом дійсність показалася ще страшнішою, як її представляли такі як Юрченко, чи інші.

Десять місяців пізніше сповнилася ця вістка, яку я привіз зі Львова. У вересні 1939 р. прийшли дійсно більшовики і заняли більше як половину Польщі, при тім Східну Галичину аж по Сян. Ми в Станиславові слухали завжди всі заграничні промови і воєнні звіти в радіо. Коли ми почули, що московська « Правда » дуже зачала « опікуватися своїми братами по крові: Українцями і Білорусинами », ми вже відчували, що щось з нами буде. І дійсно почули критичного недільного ранка промову Молотова, в котрій він сказав, що « красная армія » іде в Польщу: « заопікуватися братами по крові Українцями і Білорусинами ». Все стало нам ясне. Ми вже знали, що незабаром прийдуть більшовики, бо Збруч недалеко. Всі здавали собі справу, що чекають нас в найближчій будучності тяжкі часи. Всі ходили мовчливі і поважні. Оба Єпископи і всі священики Станиславівської Дієцезії лишилися на своїх місцях. Ніхто не опутив повіреного собі посту. Але в атмосфері було чути, що гряде страшна небувала туча. Деякі люди казали, що двох Єпископів під більшовиками не потрібно, і тому радили, щоб один з них виїхав. Деякі знов приходили і просили Єпископів до своїх приватних помешкань, кажучи, що в них буде їм безпечніше. Єпископи гарно їм дякували, але таки рішилися остати в своїх помешканнях. Це гарна черта наших людей й то цивільних. Ще одно я зауважив, що як передше на нашого Преосв. Кир Григорія наші люди виговорювали різні речі, з приходом більшовиків всі замовкли; що більше, всі зачали співчувати, допитуватися, як Преосв. маються, а навіть приходити аж до палати, щоби напевно знати, чи Преосв-го ще не заарештували. Мене дуже часто питали на дорозі.

1. - ПЕРШІ ДНІ НОВОЇ ВЛАДИ...

Більшовики прийшли до Станиславова 19.IX.1939. Мали прийти 18.IX., але коло Нижнева мусли звести бій з одним польським відділом. Тому один день не було ніякої влади в Станиславові. Зачали творити міліцію, при чім зачали битися Українці, Поляки і Жиди. Згнуло за той день 16 цивільних людей. Станиславів, а властиво Жиди, зачали готувитися на прихід більшовиків. Вже 18.IX чекали вони з червоними перепасками і букетами на Сапіжинській вулиці. Та чекали дармо. Більшовики прийшли 19.IX, вівторок, властиво приїхали автами. Всіляка «жидовія» повилазила з нор Бельведеру, типи яких я ніколи в Станиславові через 30 літ мойого побуту не бачив, окази, які можна було хиба побачити в якімсь розбійничім фільмі, повиходили на денне світло і чекали з тріюмфуючим усміхом на лиці на своїх «товаришів». Як ще пару днів перед тим, коли Станиславів чекав на німців, всі жиди зі страху перед Гітлером ховалися в мишачі нори, так тепер, коли стався «цуд» (так вони говорили), всі тішилися, покидали свої заняття і витали своїх «спасителів» квітами і палкими промовама. Молоді жидики (старі, поважні жиди трималися і тримаються до тепер з резервою) вискакували на більшовицькі танки, обсипували червоноармійців квітами («салдат» не вільно уживати; також не вільно казати «жид», але «еврей»). А танків їхало багато. Поміж танками їхали жовніри на тягарових автах. Пішки ніхто не йде. Навіть коні везуть автами. Але коні марні. Також жовніри не такі рослі, як були за царських часів. Малі, худі, мізерні, мовчаливі, з кам'яними виразами лица. Нічого від людей не хочуть приймати, на-

віль солодошів і папіросів. Коротко відповідають, що вони все мають. «У нас хватить», «у нас множить». На перший вид зробили вражіння здисциплінованої армії. Пізніше показалося, що їм так приказали. Не один пізніше в чотири очі признався, що то все зі страху перед ГПУ, що в них страшна біда, що нічого нема, що він вже три дні нічого не їв, і т.д. А ГПУ їде таки разом з армією гарними лімузинами. Що кілька авт з жовнірами — лімузина з ГПУ. ГПУ має сині шапки. Війська приїхало дуже багато. Казали, що більшовики кинули 4 мільйони на цілий фронт. Всі їхали тягаровими високими автами. Всі авта однакові якоїсь російської марки ЗИС. Є це властивий лихий форд, складаний в СРСР. Одні лишилися в Станиславові і розтаборилися в касарнях, а другі поїхали в сторону Надвірної, Богородчан чи Калуша. Зараз обняли і управу міста. Першим головою «Управління міста Станиславова» став якийсь Чучукало. Потім прийшов інший. Їх змінюють часто. Всі вбрані в якісь сиво-бурі плащі і в шапки з острим шпідцем до гори і з червоною зіркою. Ох, та червона зірка! Як вона глибоко вколола в душу! Не можна було з початку на неї подивитися, бо мимоволі чоловік відвертався. На людину наляг якийсь дивний тягар, який в ніякий спосіб не можна було скинути, як довго поміж них ходилося. Іду раз з о. Др-ом Бараном вулицею Голуховського. Напротив нас надійшло кількох більшовицьких офіцерів. «Ходім на другий бік», сказав Др. Баран, «бо я не годен на них дивитися». Бідний Др. Баран цілком підупав на здоровлю. Не міг спокійно говорити. Вибухав спазматичним плачем. В листопаді я вже його не бачив, бо він мало виходив. Богато людей взагалі не виходило з хати. Деякі зараз повтікали в сторону Стрия, щоби дістатися до німців. Тоді легко було втекти, бо було велике замішання.

«Управління міста» і воєнний губернатор зачали зараз господарити. Появилися прикази (в трьох мовах:

по-російськи, по-українськи і по-польськи) на мурах міста, що всяке оружжя треба до 24 годин віддати на поліції, що купці мають поотвирати склепи і продавати по такій ціні, яка була перед двома тижнями, що можна ходити по місті лиш до 10 год. вечером — і т.д. До управи міста покликали також наших людей, між іншим Червонякову до справ шкільних, колишню вихованку СС. Василіянок, учительку по фаху, котра навіть в тім часі ще харчувалася в СС. Василіянок. Зараз в короткім часі заряджено вписи до народних і середних шкіл, в котрих малося так вчити, як за Польщі, з тим винятком, що історії не малося вчити, а релігію лиш там, де родичі собі того зажадають. А властиво з релігією було ріжно. Були випадки, що самі комісарі казали вчити «закона Божого», як вони говорили, а були такі випадки, що таки свої учителі викидали релігію зі школи як «байки» (проф. Шипайло в Коломиї). Коли зачали отвирати школи, пішов і я до Червонякової, щоби її запитати, чи й я можу отворити свою церковну духовну школу — Духовний Семинар. Вона відповіла, що мусить спитати голови Управи. Відповідь мені дасть через СС. Василіянок, куди я щодня приходив на будову. На другий день, сказали мені в СС. Василіянок, що вона говорила з Головою, котрий сказав, що як хочу можу отвирати Духовний Семинар. Я зараз повідомив всіх питомців (бо й пошту вже були урухомили), щоби 13.10 приїзджали до Семинаря. В Семинарі мали ще вчитися столярки і різьбарства. Так мені порадили (різьбар Прокіпів, котрий був на Україні від 1910 до 1921).

Одного дня приходить до Семинаря двох офіцерів (в «них» не можна також казати: «офіцери», але «командири»), один капітан, українець, а другий майор, москаль. Не йдуть до Ректорату, але ходять по коридарях і оглядають Семинар. Я вийшов до них, представився і зачав з ними говорити. Українець говорив мало, за то багато москаль. «То ваш факультет?», пи-

тає. « Так », відповідаю: « Теологічний факультет ». « А у вас є теологічні факультети, чи, як ви говорите духовні « академії? » — питаю. « Нема », каже. « А в нас ви не забороните отворити духовні семінарі? — питаю. « Не знаю » каже; « гадаю », говорить дальше, « що вам не дозволять ». Говорили ми добру годину на всякі теми. Москаль говорив, що нема Бога, бо Його ніхто не видів, що більшовики відкинули цілком віру в Нього, але людям не забороняють молитися. Не вільно лиш пропаганди Божої весті, т.зн. не вільно релігії вчити в школі, а навіть не вільно мамі вчити молитви свою дитину, бо то вже пропаганда. « Ми на дітей звертаємо дуже увагу. Вони належать до нас. Ми їх вчимо і провадимо » закінчив. — Всіли в авто і від'їхали. Я зараз пішов до Преосв. Кир Григорія, щоби зреферувати візиту « товаришів », а вони в короткім часі знов приїхали і кажуть до о. Віцеректора, чому ми їм ще не показали помешкання Сестер. Віцеректор їм відповів, що вони не питали, тому ми їх до Сестер не вели. Тому вони захотіли тепер подивитися. Прийшли до великої кухні, потім до малої, де якраз Сестри прали білля (пральню якраз тоді направлялося), здивувалися дуже, що « монашки працюють » (більшовики питають кожного насамперед, що він « працює? »; лиш о « роботанню » говорять, але признаки з тої « роботи » цілком не видно; розуміється, вони узнають лише фізичну роботу); пішли відтак на перший поверх, заглянули до гостинної, а в гостинній як раз тоді був князь Павло Сапіга і його жінка (котрі на-пів живі день перед тим приїхали фірою з Більча, де зараз при в'їзді в село більшовики знищили його палату і фільварок, а вони спаслися лиш при помочі добрих людей, котрі їх 10 днів перетримували в соломі в stodолі, а потім їх випровадили фірою до Станиславова. В Скоморохах їх задержав місцевий « рев-ком », завів до більшовицького командира, котрий відобрав князеві всі золоті гроші і доларя і пустив даль-

ше в дорогу, але то лиш завдяки його жінки, котра з ним по німецьки говорила, на що більшовики звернули увагу і спитали, чи вона німка. Завдяки тому їх обоїх пустили. До Станиславова приїхали обое як діди, так що хлопець на фірті не хотів їх впустити до Семинаря. Князь пішов до Преосв. Лятишевського, котрий їх завів до Сестер. Князь заріс і ніс в міху два хліби, тож не дивно, що хлопець не пустив до Семинаря), — побачили два ліжка і сказали, що певно хтось «больний» і цофнулися, відтак пішли ще до робітні і відійшли. На другий день, в тім самім часі, прийшов той самий майор москаль з другим майором, котрий відразу сказав, що є поляком і по-польськи цілий час говорив. На питання відки він, відповів, що з-під Варшави. Прийшли відразу до Сестер і пішли до гостинної. Мабуть москалеви вчорашні два ліжка були невиразні. Але ліжок вже не було, бо князі ще вчора, по візиті «товаришів», відїхали потягом до Львова (першим пополудневим; до того часу був лиш один на добу – рано), перейшли ціле помешкання Сестер, приглядалися гафтярській роботі с. Емелії, особливо поляк, стали потім коло каплиці, де СС. співали Величаніє і прислухувалися, при чім поляк спитав, чи може ввійти. Я відповів, що ввійти може, але мусить зняти шапку (вони шапок в хаті не здійсмають). Він здіймив і пустився ввійти до каплиці, а в тій хвилі москаль схопив його за рукав і не пускав. Поляк мимо того ввійшов, постояв трохи, послухав і вийшов. Відтак прийшли до мене до Ректорату. Я попросив їх до сальону. Поляк сів на канапі, а я і москаль по боках. Нараз встає москаль і виходить аж до моєї канцелярії. Я в першій хвилі не знав, що то має означати. А тут поляк зачинає мене питати, що я знаю про більшовиків. Коли я сказав виминаючо, що я мало більшовиками займався, він відповів, що я чейже як освічений чоловік читав часописи, тож мушу знати щось про більшовиків, і при тім каже, що він мене знає, бо

він розвідчик генерального штабу, і як такий був в мене попереднього року, перебраний як «Książdz». Коли я спитав, чи говорив зі мною, він відповів, що ні. Справді пригадую собі, що в Великий Четвер, чи Вел. П'ятницю був на фірті якийсь Książdz, але я не виходив, бо цілий день був зайнятий в катедрі. Він сказав, що добре все про мене знає. Знає, що я до політики не мішаюся і що я не є контрреволюціонером. І знов до мене звертається, щоби я то, що знаю про більшовиків, таки йому сказав. Тоді я сказав йому все, розуміється лиш додатні речі, властиво лише в додатнім світлі. Він на те відповів, що я досить знаю про більшовиків. Потім встав і оба з москалем вийшли.

2. - НАЛАДНУВАННЯ НОВИХ « КОНТАКТІВ »

Що більшовики мали добру розвідку наведу ще один випадок. Десь в тім самім часі приходить до мене вдовиця по бл. п. о. Рачковськiм, щоби її відпустити дві фляшки богослужебного вина, котре хоче завезти до свого зятя, священика коло Бродiв, і каже таке: Є вона в склепi; приступає до неї один командир і питається, чи вона його не пізнає; вона каже, що ні; « та ми разом мешкали в одній віллі в Криницi в р. 1934; що вашi доньки поробляють? » Коли вона відповіла, що всі три вже віддані, що одна є за священиком і хоче до неї поїхати, але тяжко тепер їздити, він сказав: « ідіть до команди, покличтеся на генерала Алексєєва, і вам дадуть авто; поїдете до доньки і вернете ». Отже більшовики добре знали Польщу.

Одного разу приходить вірменський парох в Станиславi о. Ісакович до Преосв. Лятишевського і питає, чи Преосв. Хомишин є. На потакуючу відповідь він каже, що його закликав цивільний більшовицький прокуратор (більшовики зараз по приході до Станиславова установили двох прокураторів, військового і цивільного, до котрих треба було звертатися зі всіми скаргами), вірменин з роду, і питав (по-вірменськи, але о. Ісакович не вмiє; тому говорили по-російськи, але о. Ісакович також мало по-російськи знає; тому розмова не дуже йшла), чи він знає єп. Хомишина, і чи є, чи виїхав. Коли він відповів, що є, він йому поручив, щоби переконався, чи дійсно є, і щоби йому на другий день доніс, але щоби нікому о тім не говорив. Він зараз прийшов до Преосв. Лятишевського, сказав це і просив про секрет. Більше ми нічого не чули в тій справі.

Преосв. Хомишина лишили більшовики з початку в спокою. Лиш прийшли кілька днів по приході більшовиків від «звйонзку роботнікув» по авто. Преосв. відповіли, що «звйонзек» для них не є ніякою владою. Тоді прийшли вони (між ними був один адвокатський конціпієнт Австер, котрий пів року тому взад скаржив одного до суду за це, що цей назвав його комуністом!) з одним командиром, якимсь жидком Епштайном (здається навіть, що галичанин з Товмача), і зажадали видачі авта. Я трохи з ним торгувався, але то мало допомгло. Він мені відповів, ми напевно були б авто дали полякам, якби були прийшли і зажадали. Впрочім він сказав, що вони лиш позичають і за дві неділі він сам нам авто віддасть. Авто вони потім отаксували на 12.000 долярів, але грошей не дали.

Раз, 3/4.10 вечером, з початку жовтня будить мене хлопець (я вже спав, бо закатарився і хотів вигрітись) і каже, що в Преосв. Хомишина є ревізія. Я встав, дивлюся через вікно і виджу, що перед палатою стоять два авта, а всі вікна в палаті освічені. По сальонах ходить цілий гурт людей. Чекаю. Робили ревізію до 1/2 1 вночі. В міжчасі, чи властиво підчас ревізії взяли Преосв. до авта і відвезли до Комісаріяту, де перетримали до 1/2 1-шої і потім назад привезли. Около 15 людей з ГПУ приїхало автами 3/4 на 10-у вечером перед вписк. палату, прийшли в шапках і папіросами в устах до спальні Преосвященного, казали вбратися і зачали робити ревізію. З ними було дві жидівки, наші сусідки, з дому нижче Семінаря. Питали за оружжям і золотом. В спальні, в канцелярії і в каплиці робили ревізію разом з Преосв. Потім одно авто відвезло Преосвященного до Комісаріяту, а вони вже самі робили ревізію. Перейшли цілу палату від пивниць до даху. Найшли в пивниці закопане вино, шукали ще під вином, перейшли всі канцелярії, а на стриху перешукали всі платви і бельки. А на стриху були сховані 160.000 зол. і сп. відзнаки, але їх

не знайшли. Ці гроші я день, чи два дні перед тим сам сховав. А було воно так. Приходжу до Преосв. Григорія і застаю там Преосв. Лятишевського. Кир Григорій показують нам майже метрову бляшану руру в роді туби і кажуть, що до неї сховали гроші і цінності. Треба би її сховати. « Може закопати? ». « Ні », кажу. « Може за платву на стриху? ». « Ні », кажу. « Прошу мені дати, я десь її вже сховаю ». Пішов на стрих і довго роздумував, де би її сховати. Дивлюся, а в куті стоїть ціла купа бляшаних рур, які лишилися, коли давалося новий дах. Я встромив мою руру до одної з тих рур, назначив її і показав Яковові. ІПУ не нашло її. Нашли за платвами книжочки про більшевицьке лекло Юрченка, котрі Преосв. там поховали, обтерли їх від порохів і гарно поставили на бельки. Були би там напевно знайшли й гроші і були б забрали.

В канцелярії Преосв. читали всі листи. Коли найшли лист від Єп. Богачевського питали з здивованням, чи Преосв. мають зв'язки з загрою.

Коли нічого не найшли, казали Преосв. привезти назад. Якби були щось найшли, то були б принайменше стягали протоколи.

Дивлюся десь коло 1/2 1-ї виходять з палати, переходять дорогу і йдуть у семинарійну браму. Я засвітив світло в кімнаті і чекаю. За пару мінут отвиряються двері, входить їх ціла купа, всі з револьверами в руках спрямованими на мене і перший з них каже голосно: « Давай ружо! » Відповідаю спокійно, що я оружжя не маю. « Ми знаємо, що маєте », каже спокійніше і в числі mnogim. А я кажу, що я мав стрільбу на лови, але її віддав на поліції, на що маю посвідку, і іду до шуфляди в бюрку. А двох з них рівночасно зі мною спрямувало до шуфляди свої руки, так що ми рівночасно взяли в свої руки посвідку. Думали, що я в шуфляді маю якийсь револьвер, бомбу, чи що там. Взяв в руки перший з них посвідку, побачив, що писана по-польськи і каже

до мого служачого, котрий разом з ними прийшов, щоби читав. Він відповів, що не вмів читати. Тоді він ще раз до мене каже, щоби я віддав оружжя, бо вони зроблять ревізію. Я сказав, що можуть робити. Тоді один махас на мене револьвером і дав знак, щоби я виходив з хати. Я іду наперед, він з револьвером у плечах взадку, сходимо так на партер коло помешкання префекта, о. В. Остафіїва, де якраз скінчили ревізію. На коритарі стоїть головний командант, молодий, рослий жид, але мало по нім пізнати, коло нього ще кількох і дві жидівочки, наші сусідки. Питає мене по українськи, як я називаюся, кілька літ маю, кілька літ тут працюю, і чим я є. Коли я сказав, що вже в цім Семінарі 30 літ, він зауважав, що я вже не мало тут напрацювавсь. А потім до мене: «Давайте оружжя!» «Не маю», кажу. «Давайте оружжя!» «Не маю», кажу. «Ми знаємо, що ви маєте!» «Ні, не маю». «Ми знаємо від "крестян", що ви маєте, бо ви мали з ними стичність». «Ні, я з ніякими людьми не мав стичности що до оружжя!» «Говорите щиро?» «Так, кажу правду». Мов оружжя на лови відніс хлопець на поліцію» (А він вже хлопців переслухав). Тоді питає: «Як ваш єпископ називається?» «Де ваші питомці?» «Кілько держава давала на удержання їх» і т.д. питає мене. Питає аж доки не прийшов з мого помешкання один і йому щось шепнув. Тоді перестав мене переслухувати і перепроваджувати в Семінарі ревізію, так що в віцеректора і в духовника не були. Щастя їх! Вони навіть нічого не чули. Також спав в одній кімнаті мій брат, котрий приїхав з Поділля відвідати мене. Були би його добре випитували, коли були би його знайшли! — Сказали: «До сведанія!», а командант ще обернувся і сказав: «До пробачення»; мені причулося в першій хвилі: до побачення, й відійшли.

Зараз рано Преосв. Хомишин мене закликали і спитали про ревізію. Про себе сказали, що були цілком спокійні, що «фєсрпробу» перейшли, і що тепер мо-

жуть з ними робити, що хочуть, «щоби лиш довго не мучили», додали.

Деся якраз в тім часі приїхали їх залізничні урядники з жінками. Було на що подивитися і начудуватися! В якихось гімнастичних черевиках, кальошах, мештах (а то зачали вже приморозки), цайгових споднях, в бідній блюжчині (певно без сорочки) і кашкетині з п'ятираменною зізвдою. Раз виходжу рано на Службу Божу до катедри. Іде передомною якесь чудо, жєнщина не жєнщина, мужчина не мужчина. Мешти в кальошах, перев'язані шпагатов, суконки нема, але за то звисають якісь подерті пончохи, звисаючі з гори, але без стопи, якась подерта на ній юпка і зношена хустка! Іде і покашлює. Я був би на неї не звернув уваги, якби не ті подерті трикоти. Дивлюся, а то московка, певно якогось залізничного маґната жінка. Як вони кинулися все викуплювати по своїм приїзді! Ці залізничники викупили перше всю тандиту на Тринітарській площі. Що побачили, те купували. Сорочки, штани, сурдути, миски, баньки, горнятка, ручники, ложки, черевики, кальоші, забавки і т.д. і платили кожду квоту, яку від них зажадали. Раз купила така московка цілу пательню плячків, заплатила і бере один і їсть, а другі тримає наперед себе в руках і тішиться як дитина. Я завжди переходив через Тринітарську площу до СС. Василіянок і такі сцени бачив. А що я не бачив!

Так само й військo все купувало, особливо офіцери кинулися купувати всяку одіж, а то гумові плащі, плащі зі шкіри і куртки, накидки і т.д. Заробили купці багато. Але щось десятдох їх дорого за те заплатили. Котрого злапали, що підвищив ціну, того брали на суд, котрий переводив цивільний прокуратор в салі нашого кіна «Варшава». Купець Самуелі, в домі Гавсвальда (або як сторожиха-анальфаетка в капітульнім домі казала «Асфальша») продавав плащ одному офіцерови за 250 зол. одного дня, але офіцер не купив. Прийшов кіль-

ка днів пізніше, а купець його не пізнав і зацінив за той самий плащ щось 450 зол. За те взяли його під суд, дали 10 літ каторги, сконфіскували 87.000 зол. і навіть не дали попрощатися з родиною. По таких кількох засудах жиди — особливо старі — опритомніли. В короткім часі ці наші «освободителі», як вони себе не раз нам представляли, «освободили» нас від усіх товарів у всіх склепах. Викупили навіть забавки! Коли їх питали, чому вони все так купують і забирають, вони мали на все стереотипну відповідь, що треба щось на пам'ятку до дому привезти. А коли питано, чому сюди нічого не привозять (а не привезли за цілий час буквально нічого крім сірників (спичок), які один раз роздавали на показ і казали, що в них коштують лише 2 гроші, а наші 5 грошів; навіть військо нічого з собою не привозить, все забирають з наших складів, склепів, кооператив, «Маслосоюзів») відповідали, що все прийде, як лиш комунікацію налагодять. А коли так зачала з'їжджатися «саранча», зачалося нещастя зі шуканням помешкань. По кілька пар на день приходило і без поздоровлення питало: «А квартира єсть?» «А вода єсть?» «А електрика єсть?» «А газ єсть?» «А лазенки єсть?» — і т.д. А всіх водили все жидики, або жидівочки! Без жидка москаль нігде не обернувся! Дійсно «жидовско-роботніче паньство». І то ходили залізничники, урядники, офіцери, навіть з генерального штабу лазили майори чи полковники по хатах. До Семінаря прийшов таки раз урядник з магістрату, поляк, але вже добре говорив по-українськи (Більшовики наголошують: український; замітне, що багато поляків зачало говорити по-українськи, які передтим казали, що не «rozumieją tej chłopskiej gwary»). Також жиди зачали учитися по-українськи). Прийшов, щоби списати вільні помешкання в еп. палаті і в семінарі. Я якось з ним полагодив. Він звернув лиш увагу, що може прийти хтось інший і забрати помешкання. Щоби заповнити семінар, бо на

отворення семинара я зачав чим раз більше втрачати надію, взяв я кільканацятьох наших бідних акторів на помешкання, котрих зачали більшовики стягати, щоби отворити державний театр. А актори в СССР мають державну добру платню. Нашого проф. Барнича взяли на дрігента і дали відразу 1500 рублів платні (Рубель зрівняли з золотим, хоч передтим рубель вартував 17 грошів). Та не довго мешкали актори. 12 жовтня 1939 прийшло ГПУ, те саме, котре робило ревізію в єп. палаті і в семинарі (воно десь в міжчасі було виїхало, а потім знов вернулося. Передтим мешкало воно в бувшій магістраті коло катедри. Але там занечистили і все понищили, тому прийшли на нове помешкання!), викинуло нас, Сестер, обслугу і акторів, і заняло цілий будинок.

Я якраз 11.10 виїхав до Львова, щоби полагодити справу зі співробітниками « Нової Зорі » і « Правди ». Наш адміністратор П. Хитра написав до мене під натиском співробітників, головно Коченаша, такого прикрого і погрозливого всякими послідовностями листа, що я, за порозумінням Преосв. одного і другого, взяв гроші і поїхав до Львова. А їхати більшовицькими жезлізницями, то дійсно треба переживати дантейські сцени. Щоби дістатися до потягу, то треба мати сили Геракля. Але й сили нічого не допоможуть! Чоловік й надивиться, а нанюхається, й наслухається, й наштовхають, й накленуть, і т.д.! Щоби залагодити справу у Львові, треба на то три дні. День туди, день там, день назад. Поїхав я, вирівняв через Хитру всіх співробітників, аж до кінця грудня 1939, заголосив усіх у всіх обезпечальнях і поплатив всі податки. Видав близько 6000 зол. (Всі книжки, часописи й інвентар у Наук. Тов. Шевченка, як може Др. Назарук писав). Тоді ночував я в ОО. на Жовківській. Все ще було там в порядку. Надивився я лиш на тих бідних польських біженців і польських жовнірів, які вже тоді стояли гусаком у хвостах коло склепів на кільометри.

3. - СТУПНЕВЕ ЗАЙНЯТТЯ СЕМИНАРА...

Отже ІПУ забрало цілий Семинар зі всіма запасами на зиму, а нас всіх викинуло на брук. 20 вагонів дерева, 8 вагонів угля, 18 бочок огірків, 12 бочок капусти, 15 годованих свиней, дріб, мука, урядження, і т.д. — одним словом: все, що « народне добро, казньонне », казали лишити. Позволили лиш своє приватне добро забрати. По приїзді зі Львова приходжу в ночі до Семинара, а тут вже варта стоїть і не пускає. Моє ліжко перенесли до Преосв. Лятишевського. На другий день пробував я бодай дещо від них вирвати. Та де там! Якийсь полковник Іванов дивився на мене як чорт. Ще спису інвентаря хотів! Але списати все, що вони забирають, то не хотів. Пробували ми всі різними способами щось ще від них видістати. Мало що вдалося. Хиба деякі менші речі, які вдалося якось винести попри вартового. Казали лиш забрати всі образи з каплиць, кімнат і коритарів. Позабрали ми їх і поскладали в офіцінах, на подвірю єп. палати. Богато понищено і порозкрадувано. Деякі сцени були дуже прикрі. Входить такий більшовик до каплиці в шапці і з цигаром в устах і, показуючи на образ Нев. Серця Христового, чи Матери Божої Неустаючої Помочі, кричить: « Забирайте собі того Бога! » Кедрових лавок з каплиці СС. не хотіли видати. Лавки зі сем. каплиці казали винести, а з подвіря заборонили забрати, де вони й лишилися.

Всі хідники, всі дивани, всі меблі, на які вони були найбільше ласі — все то зістало їх здобиччю. Стоячий годинник з коритаря зараз забрали на авто не відчіпаючи навіть маятника. А були між « ними » дійсні невіжі. Один з « них », молодий більшовик, дивиться на

образ, як Матір Божа тримає Ісуса Христа на колінах, коли зняли з хреста, і питає як дитина: « А його хто так зранив? » Видно було по нім, що він перший раз такий образ бачить і не знав, що він означає. Одних лише образів я не міг забрати: а то Хрестну Дорогу, яку я казав намалювати на стінах коритара, котрий веде до сем. каплиці і котру маляр вже кінчав за часів большевицьких. Між іншими образами було багато варіантів. Я в останніх часах рефектар, салі викладові і каплиці поукрашував самими мальованими образами. Щодо Хрестної Дороги, то я щось три справив в останніх часах. До сем. каплиці, на коритарі капличнім, і одну різьблену, з дубовими артистичними рамами, до церкви СС. Василян. Як раз усі були перед війною готові. Може Г. Бог якраз приготував чоловіка до Хрестної Дороги! Коби Всевишній допоміг перейти всі стадії! Най діється воля Божа! Г. Бог дав, Г. Бог взяв, Г. Бог дасть, бо Г. Бог добрий і всемілостивий! Нераз я потішав других, коли скаржилися — що Г. Бог знає, що робить, що Г. Бог все робить для нашого добра. Не тратьмо лише надії і спокійно несім хрест! Все вийде нам на добро! Я все був дуже спокійний. Але мимо того їда не смакувала, в ночі зачав пробуджуватися, де мені ночі замало було, зачав чути биття серця, де я й не знав, що серце маю, і спав на тілі. А не тільки я. І Преосв. Хомишин і Преосв. Лятишевський і інші говорили про такі самі обяви. Лиш що до спання, то Преосв. Хомишин казали, що добре сплять, відколи більшовики прийшли. Навіть спали, коли привезли їх назад з комісаріату по ревізії. Може бути, що через цілий день вимучили різні люди авдівнціями, а приходило багато, найбільше священники, то по такій цілоденній нервовій праці організм домагався відпочинку.

Кілька днів по заняттю Семинаря переказує до мене « заведуючий », щоби я собі забрав семинарійну бібліотеку, бо йому тих кімнат потрібно. За час мого го-

сподарування в Семинарі я досить призбирав книжок до сем. бібліотеки. Я вилагодив дві кімнати при кінці коридаря на партері, як ідеться до городу, і в одній примістив бібліотеку, а в другій редакцію «Доброго Пастиря». Каже він забрати книжки, але шафи, бюрка і пулки каже лишити, і то зараз забирати, так, щоби до вечера були кімнати вільні. На щастя стояло тягарове авто на подвірю, котре дав мені до диспозиції. Та ледве відвіз раз на подвіря єп. палати, як його взяли десь до міста. Так мусіли ми носити на руках і возити ручним візком аж до вечера. Всі книжки скидали ми на купу до вогких офіцин. В пару днів пізніше знов переказує «товариш», щоби я прийшов. Я приходжу, а він каже: «заберіть собі й ці книжки, що стоять в кімнаті коло почекальні!» і ідемо оба до капітульної бібліотеки. Дивлюся, двері до бібліотеки отворені, а поміж полицями сплять червоноармійці на підлозі, навіть нічого не підстеливши, а на книжках стоять їх шальки, хліб і ложки. «Забирайте собі!» каже «і то зараз, щоби до вечера кімната була порожна!» А то вже було поплудні, а книжок нівроку, понад два вагони. «Деж їх забрати?» думаю. «Також до офіцин на єп. подвірю і кінець», кажу і зачинаємо носити. Щоби не звертати уваги казав «товариш» перше винести на подвіря коло кухні, а звідтам доперва через в'їздову браму носити до палати. Звербував я до ношення, кого міг. Прийшли також хлопці з Малого Семинаря і перше скидали на купу на подвірю коло кухні, а потім носили до офіцин на єп. подвірю. Кілько вже понищено книжок тим самим киданням, а кілько десь тепер там попадають! Може й усі! От такі «товариші»! Говорять лиш про культуру, а поняття про неї не мають. Один майор-москаль у мене в кімнаті в диспуті казав такі слова з емфазою: «Більшовик перевищив культурою західнього чоловіка!» Я лиш подивився на нього з милосердям і махнув рукою. Шкода тих книжок, бо між ними були дійсно

рідкі примірники. Коли ми їх скидали на купу в подвір'ю, стояло около 15 «товаришів» під муром і дивилися як ті барани. Ніхто з них не знає іншої мови крім російської згл. української, і ніхто з них не був поза межами ССРСР, хіба їх агенти з розвідки. Але то переважно жидики. Одної неділі приходять двох офіцерів до капітульного дому і входять до помешкання Преосв. Лятишевського і ідуть в шапках через всі покої говорячи до нас: «Лиш спокійно! Не безспокойтесь! Ми культурно! Ми культурно!» Перейшли всі кімнати і самі сідають в сальоні, і нам кажуть сідати; а прийшли ще й о. Паливода і о. Лукач, і зачинаємо говорити про різні речі. Питають, хто ми є, що означає червона шапочка на голові Преосв. Лятишевського; допитується, що то є єпископ, а коли довідався, то питає, хто є над єпископом, і т.д. Коли прийшла мова про Святішого Вітця, Папу Римського, питає один з них, чи Преосв. в нього були. А коли одержав притакуючу відповідь, питає: «І вас прийняв?» «А у вас як зголоситься на авдієнцію до Ворошилова якийсь генерал, то Ворошилов його приймає?» кажуть Преосв. «То ви були в Римі?» «Був». «А у Відні?» «Був». А у Берліні?» «Був». «А в Парижі?» «Був». «А які ви школи маєте?» «Такі...!» А один на другого лиш подивився. І видно в нас їм подобалося, бо помешкання не записали. Я то використав і пішов з ними ще до єп. палати, де вони хотіли також подивитися, і євент. записати помешкання. Але то на ніщо не придалося. Бо ми доходимо до єп. палати, а з палати вже виходять інші, котрих привів один жидок, і котрі вже помешкання записали. Я опісля через одного жидка підплатив тамтого жидка-провідника, але то на довго не придалося, бо в тиждень приходять знов жидок, але вже інший, веде з собою якогось «товариша», оглядає цілий капітульний дім, і каже, що цілий дім має бути порожний до завтра до полудня. Навіть сторож має забратися. А то шоста година вечером! Вночі

ми дещо пакували, а рано коло восьмої години починаємо забирати все на фіри, а найбільше таки носимо руками знов до єп. палати. Преосв. Лятишевський, о. Паливода, о. Лукач, о. Вапрович і о. Остафіїв — до єп. палати, о. Луцик до помешкання закрістіяна при катедрі; о. Судак, помічник о. Канцлера до своєї матері, а я до о. Горняткевича, вул. Монюшки 9, де колись мешкав дир. Сабат. Ми лиш зачали виносити, а тут вже в 10 год. поставили «товариші» своїх постів при вході до кам'яниці і нічого не дозволяють виносити. Лиш одні книжки дозволили забрати, котрі я вже завіз на стрих до о. Горняткевича, а то книжки Преосв. Лятишевського, мої, о. Василика і о. Луцика. Лишилися гарні меблі Преосв. Лятишевського, шафи, креденси, годинники і т.д., а особливо ласі «товариші» на всякі хідники і дивани. Я хотів перешмуґлювати якомсь мій перський диван, та сам командир завернув вже аж зі сходів. Що тут було різних сцен, особливо між сторожихою, мамою о. Судака і господинею Преосв. Лятишевського, а «товаришами». Виносить господиня малі диванчики і подушки на софу. Пост контролює і каже занести назад. Зачинається торг, остріїші слова, а накінець сварка. А я стою з боку і на все дивлюся. Пішла господиня, а пост оглянувся на всі боки і не побачивши нікого, підходить через отворені двері до мене, підносить кулак до гори в ту сторону, в котру пішов офіцер, і каже до мене: «Я такий самий як ви! Я вам би все дав, але то вони!» і махає кулаком: «Я мушу слухати!» і знов став на своїм місці на сходах і зробив поважну урядову міну. Потім я довідався, що то був українець з-під Харкова, котрого п'ять літ волочили по Сибірі за те, що не хотів пристати до колхозу. Аж коли йому в підземних зимних льохах зачали лляти зимну воду за ковнір, він сказав, що вступає до колхозу, і зараз його пустили на волю.

Так ми 6.XI.1939 р. опустили капітульний дім! Мені

прийшлося вже легше опускати, бо то вже був для мене другий раз. Лишилося все, що було в домі. Ціле урядження, всі запаси. Ще найбільше забрала сторожиха своїх речей, бо вона найбільше з товаришами висварювалася. Мені вдалося обі мої машини до писання забрати, і то в простий спосіб: брав під гавельок і ніс по-при самого поста. А на машини до писання то вони дуже ласі. « Вони » забрали всі українські, в кого лиш які були. Насамперед забрали від адвокатів, бо знали, що в них є. Потім прийшли й до єп. Ординаріату і забрали даючи свисток паперу. Також мали прийти до мене по машини, але мене скорше « здельожували ». Мені не одно сказали люди наперед, але мені не хотілося вірити. Я маю між українцями, поляками і жидами станиславськими багато добрих знайомих, особливо між ріжними склепарами, торговцями, майстрами і робітниками. Коли більшовики обняли владу, то зачали творити ріжні свої « проф-союзи », т.зн. професійні Союзи. До тих союзів мали всі зголоситися, кождий по своїй професії. Мусли й мої знакомі зголошуватися. А коли на засіданнях тих союзів була бесіда про мене, добрі люди мені зараз доносили. Приходили вечером, щоби ніхто не видів. Так мені один сказав місяць наперед, що капітульний дім заберуть. Але чоловікові не хотілося вірити. А коли я це сказав Преосв. Лятишевському, то стрінувся ще з закидом, що мені ріжні людці приносять ріжні неможливі вісті. Я багато від тих своїх людей довідувався. Я знав, що навіть робить головне ІПУ, котре урядувало в суді на вул. Білінського. Я знав, що секретаркою головного ІПУ є одна наша дівчина з УНО. Від неї я довідався, що ІПУ поволі буде братися до священників, особливо до молодих і таких, що мають вплив між людьми. Я вже знав це наперед і то кілька тижнів. І мене остерігали. ІПУ зачало арештувати насамперед всіх УНО-истів. Перший пішов Др. Юлій Олесницький. Вже помер. Пішов Др. Бих і інші. Кого взяли, слід за

ним гинув. Не можна було нічого їм ані передати з харчів, чи з одіння, ані з ними видітися. Потім взялися до ФНЄ. Пішов брат о. Микитюка, адв. концепіст (*пізніше написано: не*), і др. Зачали також добиратися до поляків, особливо суддів і прокураторів. Забрали прокур. Трембаловича, котрий все видавав на комуністів острі вироки. В кілька днів пізніше прислали до його жінки, щоби дала одіння чоловікови, бо: « його вивозять », як сказали. Тимчасом на цвинтарі опришовецькім люди наїшли плиткий гріб, так що в труні розпізнали Трембаловича. На судовім подвір'ю на вул. Білінського що ночі чути було карабінові сальви, а рано тягарові авта все щось вивозили з суду. Зачали добиратися й до УНО. Біда лише, що здається не всі люди, котрих про членів УНО питали, мені звірялися. Я їх розумію, бо знаю, як їм грозили, колиби вони комубудь щобудь з розмови з « ними » зрадили. Казали « вони » виразно, що чекає їх кулька. Мимо того кількох таки мені сказало, що їх питали, і як їм грозили. Кликали електромеханіка Головенка, котрому я все давав інсталяційно-електричні роботи, кликали Снігуровича, нашого сталого бляхара, кликали проф. Голембйовського, котрий належав до УНО, кликали о. Микитюка, потім одного катедрального со-трудника, і всіх питали про єпископів, мене і других. Найбільше сказав мені о. Микитюк, що його питали. Його питали головно за УНО. Кликали кілька разів, а вкінці казали йому на письмі відповісти на поставлені питання, і він радився мене, як відповідати. « Вони » переслухують страшно. Кличуть звичайно на десятю год. вечером і тримають до 2, 3-тої год. по-опівночі. Звертаються до чоловіка найординарнішими словами, яких ще не чув і повторити не в силі. Коло одного питання крутиться дві-три години. В ріжний спосіб дається питання, щоби лише чоловіка на чімсь перелапати. При тім тримає револьвер в руках, ладує і розладує його, і все люфу звертає до питаного. Як що питаний упертий,

дзвонить нераз на червоноармійців, котрі входять з великим гуком серед тихої ночі і з наїженими штиками стають навколо чоловіка. Глибока ніч, диявольські допитування ІПУ-івця, звичайно якогось москаля-садиста (цікаве, що в Станиславові при ІПУ всі москалі) і наїжені багнети роблять своє. Кажуть, що нервові люди не в силі видержати такого переслухання. Декотрим нашим священикам казали вступити до ІПУ і їм служити, між іншими о. Добрянському, завідателів в Заліщиках. Коли ті казали, що вони того не можуть зробити, то « він » звичайно так казав: « Ні? добре! Ви проповідуйте царство Боже, то ми постараємося, що ви там підете! » Межи світськими людьми вже за мене було ІПУ заангажувало в Станиславові около 300 людей. Крім цих наших агентів прийшло ще з ССРР дуже багато, і то найбільше вирафінованих. Люди перестали з собою говорити, бо ніхто не знав з ким говорить. Нині (17.І.1940) навіть таке мені розповідали, що одна з СС. Василянок все докладно доносила до ІПУ. І то можливе. Можливо, що й її закликали і сказали під загрозою кульки доносити « їм » все про СС. Василянок. Двох семинарицьких служачих задержали « вони » на дальше в службі, але лише від 8. год. рано до 3-ої по полудні. Один з них казав мені в секреті, що його питали багато про мене, навіть таке, чи нема де в Семинарі тайного входу, тайних сховків, чи до мене жєнщини приходили, і т.д. — Катедрального сотрудирика, о. Голинського, зачали так провокувати: « Тут ректор зізнавав, що ти тоді а тоді таке говорив на большевиків! » Але сотрудирик розумний хлопець і розумно з « ним » провадив цілу розмову. Випитував його, як ректор вбирається, що за відзнаки він носить, що вони означають, і т.д. Що « вони » на мене багато збирали, то знаю й від самого полковника ІПУ, котрий раз мені таке сказав, як я допоминався, щоби він щось з харчів видав: « О — вам не дам! На вас я вже маю багато! » підно-

сячи рукою цілий плік паперів до гори. З того всього було видно, що вони поволі збирають матеріяли.

Преосв. Григорій Хомишин про те добре знали, бо й я говорив їм багато, і другі не одно казали. Тому 16. XI.1939, в четвер о 4. год. пополудни, коли я звичайно до них приходив з ріжними справами і вістями (я в Горняткевича вислухував всі радія заграничні), казали мені, що ліпше буде, як я виїду. Я не мав заміру Станиславова покидати якраз задля обох єпископів, хоч вже не був вязаний Семинарем, бо як довго більшовики, то немає мови про отворення Семинаря, і відповів, що як така воля Преосвященного, то я виїду. Дуже щиро зі мною попрощалися і я зараз у п'ятницю 17. XI.1939 рано вибрався в дорогу, можливо, що й на завжди. Я майже десять днів був в дорозі, доки дістався до Кракова. В цілій цій скитальщині я відчув особливу опіку Божу наді мною. Я її пізніше докладно опишу. А тепер ще про Станиславів.

4. - НАМАГАННЯ ЗАЙНЯТИ ЄПИСКОПСЬКУ ПАЛАТУ...

Коли більшовики зачали вганятися за помешканнями, то єп. палати ніколи не минали. Одні виходили, другі входили. І були би напевно зараз з самого початку цілу палату заняли і Преосвященного вигинули, якби та єп. палата була модерним будинком, з комфортом уряджена і мала багато гарних і новомодних меблів. А так вже самі сходи « їх » відстрашували. А потім темний коритар і скромне внутрішнє урядження « їм » не подобалося. Раз навіть один офіцер сказав виходячи: « У вас не харашо! » Хотіли вже раз дати якихось біженців на перший поверх до великої і малої їдальні. Вже було навіть таке постановлене і умовлене. Але я якось від того викупився. Та в якийсь час пізніше приходить знов той самий жидок з одним цивільним « товаришем » і каже, що в місті брак помешкань, а більше урядників все більше приходить, тому він прийшов, щоби в єп. палаті забрати ті кімнати, котрі є вільні. А коли Преосв. Григорій боронилися як могли, і вказували, що н.пр. в Семинарі не всі кімнати заняті, він відповів, що ріжних урядів не можна мішати разом. А коли Преосв. ще не хотіли згодитися, він — жидок — хотів вдарити в іншу сторону і сказав, що: « прецінь християнська віра має багато подібних сторін до комунізму, тому « ви » не повинні опиратися ». Преосв. подивилися на нього і сказали коротко: « Лишім ту диспуту на цю тему ». Кінець кінців мусіли Преосв. згодитися на відступлення всіх канцелярійних кімнат на партері, по правій стороні. Мали « вони » собі там зробити свої канцелярії. Преосв. підписали угоду на два місяці, а на другий

день прийшов якийсь старший командир і заплатив 200 рублів, і ще дав 5 рублів більше. Та на тім не скінчилося. Мимо того, що на дверех була напись, що тут міститься канцелярія якогось там відділу червоної армії, до єп. палати далше приходили різні командири по два-три рази денно і питали за помешканням. Будучи раз пополудні в Преосв. і говорячи з ними, мали ми в протягу одної години два рази непрошених гостей, котрі без сукання і перепрошування лізли в хату і ходили по всіх покоях. Як я 17.XI.1939 від'їздив зі Станиславова, мешкали в єп. палаті на I. поверсі Кир Григорій, Кир Йоан в сальоні, о. Паливода і о. Лукач в малій їдальні і старий Яків (дуже вже був подався), а на партері: 2 канцелярії єп. Ординаріяту, канцелярії большевицькі, в капелянськім покою більшовик-командир, більш. канцеляріст, в двох покоях від дороги СС. Служебниці зі Семінаря (п'ять), котрі варили на маленькій кухонці на фірті для обох Єпископів, і хлопець-портієр в однім малім покою. Як чую тепер, то мали стиснути ще більше всіх в єп. палаті, а іменно мали ще забрати більшовики на I-му поверху малу і велику їдальню. Як бідні Єпископи тепер там проживають, не годен докладно довідатися. Певно бідують під кождим зглядом. А тут ще й Пан Біг таку тяжку зиму дав. Вже за мене тяжко було про опал. По складах не можна було більше купити як 100 кїр. дерева. Про вугля не говорити! Певно тепер нема й одного паркана чи деревляних штахетів. Всі священники показалися доброї волі. Приїзджали і співчували. Всі щось обіцували привезти. Але щож, коли їм все забирали.

Мимо того Преосв. Григорій впроваджували в подив всіх спокоем, опанованням, вирозумілостю, терпеливістю і рівновагою. Не іритувало їх нічого, коли доношувано, що більшовики це, чи те зробили. А було чого бодай жалувати, коли більшовики руйнували одну станицю церковну по другій. І так в Станиславові забрали Ду-

ховний Семинар (ученики ще мешкають, але Отців вигнали. Син Франка є настоятелем, а СС. варять ще, але перебрані), монастир і школу СС. Василянок, Захоронку на вул. Казимирівській, Захоронку на Княгинині, Приют Пресв. Тройці СС. св. Вінкентія а Павльо (Сестер викинули, дали світських настоятелів, а дітей змішали, тобто українських, польських і жидівських), відтак цілі Богородчани (хоч залеглий податок в квоті 41.000 зол., котрий був розложений на місячні рати по 1000 зол. казали до двох годин заплатити; при тім мало мене і адміністратора дїбр не дали « под стєнку »), Преосв. дімок в Богородчанах (книжками палили в печах, а було їх там кілька шаф), цілий Монастир СС. Мироносиць (не дозволили їм нічого навіть на дорогу взяти), Захоронку СС. Служебниць в Богородчанах, два доми адміністрації в Богородчанах, один старий, другий ново збудований, поверховий, з комфортом уряджений, потім всі Захоронки і Монастирі в дієцезії. А в нашій дієцезії було їх найбільше. Розуміється, що « Дієцезальний Фонд » перестав також існувати, бо вже при моім виїзді говорили, що « вони » забирають готель « Варшаву » і дїм віз-а-віз нього. Дивитися, як дорібок дієцезальний — моральний і матеріальний — по тридцять п'ятьох літах тяжкої і невсипущої праці — грабують без пардону азиатські грабіжники і бути при тім спокійним і зрівноваженим, це потрапить лише душа велика, душа Богом перенята; це нагадує праведного Йова.

Коли більшовики розписали вибори, післали мене до Львова, щоби я розвідався, що роблять Львівські єпископи, чи іменно йдуть до виборів, чи ні. Поїхав я і був в нашого митрополита, в єп. Твардовського і єп. Базяка. Єп. Твардовський сказав, що ще капітули не питав. На його думку не можна іти. Єп. Базяк знов, в котрого перебував якийсь Папський Делегат з Києва, сказав, що вибори є привілеєм. В культурних народів можна з нього користати, або ні. В більшовиків му-

ситься з нього користати, бо в противнім разі уважають за контрреволюціонера. Митрополит наш знов показався такий, який звичайно був. Сказав мені таке: « Я не піду до виборів, бо не годен. В нас є такі *кандидати* на депутатів як Др. Панчишин і др. А то порядні люди ». Я вже більше його не допитував. Сказав мені ще кілька плеток, які йому приніс Ковальський, на пр. що на Угорщині вже стоять чорні абіссинські війська, і що вже є ранені з над границі малярської, і інші; — я з тим відійшов. До виборів ми ходили. Хто не ходив, того винотовували.

Що до монастирів ОО. Василіян в стан. дієцезії то при моїм виїзді зі Станиславова стан їх був такий:

1) Станиславів: дуже багато натерпілися, бо все в них квартирувало військо. О. Камінського раз кликало ГПУ, тримало його майже цілий день, випитували і називали його ріжно, але якось пустили. Він і о. Луб не могли видержати і певної днини, не пращаючись, пішли на Сянік. О. Камінський є в перем. дієцезії під нім. владою, а о. Луб десь учителює. О. Лучинський лишився. Це правдивий жовнір! Боронився все, як міг. Раз зібралася делегація з Майзлів, щось 130 люда, і пішли до команданта міста, щоби Отців їм не забирав. Командант казав собі то дати на папері. До о. Лучинського прийшло двох Отців з Бучача.

2) Погоня: Там місцевий ревком відразу взявся до монастиря. Все забрав в свої руки. О. Муциковський якийсь час терпів, але то терпіння вже не було на його нерви. Одного дня приїхав його братанок, чи сестрінок і забрав його кудись коло Краснопуці. Один з братів був щось сфіксував, але потім якось прийшов до себе.

3) Бучач: Все забрали, крім церкви. О. Лиско лишився. Сказав, що не вступиться. Хиба його трупом винесуть.

4) Улашківці: Там ще було спокійно. Якось о. Олінський давав собі з « ними » раду. Так само в

5) Михайлівці: о. Галабарду були навіть вибрали місцевий і волосний рев-ком на голову, але потім більш. комісар скинув.

6) В Чорткові сидів уже о. Чешіль.

ОО. Редемтористи в Станиславові ще сидять. Не забрали їм монастиря, бо то самі цюпки. Не знаю, що о. ігум. Величковський зробив з грішми на церкву. Мав їх понад 100.000 зол. З початку був їх закопав. Що тепер сталося — не знаю. Цеглу на церкву зачав роздавати людям, але « вони » прийшли, заборонили і самі взяли.

По всіх школах господарюють « їх » комісарі. Реформують! Зачинають від релігії. О. Микитюка зараз викинули з гімназії і зачали тягати на ІПУ, де його щось 12 разів кликали. Коли зачали навіть його ученики-комсомольці засипувати, він вже по мені втік через границю; був якийсь час у Кракові, а пару днів тому виїхав як перекладач до наших робітників до Німеччини. По деяких школах відбувалися різні і дивні епізоди з тими комісарами. В Пнівю коло Надвірної, н.пр., каже комісар учительському зборові, щоби він сказав дітям, що від нині не будуть молитися. Учителі відповіли, щоби він сам це оголосив. Він казав скликати всіх дітей і говорив їм більше як годину, що не треба молитися, бо Бога нема, бо священник тягне їх за вуха і т.д. різні нісенітниця, і то якоюсь російською мішаниною. На кінці питає дітей: « Тепер вже не будете молитися? » — А діти всі разом « унісоно »: « Ми будемо молитися, Бог є, отець Духовні нас не тягнуть за вуха! » — Тоді комісар ще говорить годину і знов питає дітей, чи таки хочуть молитися, а вони йому відповідають знов, що всі будуть молитися. А цілий збір

учительський прислухується всьому. Тоді комісар взло-стився і крикнув: « Но то моліться і цілу ніч і цілий день, але в дома. Але в школі не будете молитися! »

В Товмачику коло Коломиї були заборонили вчити релігії. Люди пішли до командира в Коломиї і зажадали науки релігії. Позволив вчити.

У Воскресінцях коло Коломиї місцевий управитель школи сказав, що науки релігії не буде. Люди як кинулися на нього, то ледве втік і до села більше не вернувся. — Більшовики не могли з дива вийти, що всі їм усюди закидали, що вони в Бога не вірують, до церкви не ходять, дітей не хрестять, релігії забороняють вчити, і т.д.

По всіх селах провадять агітки з нашими селянами. Та селяни наші припирають їх нераз так до стіни, що ті жидівські наймити нераз язика тратять в рогі і не можуть нічого відповісти. Тоді говорять: « е – е – то большая філософія ». Н.пр. в Надвірній пояснював походження чоловіка так: Земля була покрита ледом. Сонце зачало гріти. Лід зачав топитися. Вкінці стопився. Сонце гріло дальше, на землі стало тепло. Потім горячо. В тім теплі витворилося яйце. З того яйця вилізла малпа. А з малпи витворився чоловік. На питан-ня, звідки взялася земля з ледом, відповів: « е-е-то большая філософія ». Або таке: каже, що всі рівні. На то наші хлопці: « А-от ви масте якісь звізди на ковнірі, а той — показуючи на старшого нашого чоловіка — їх не має. Отже не є рівний ». « Е-е — « каже він » — « бо я вчився ». « Добре » — кажуть хлопці — « а чому він не вчився? » « Ще навчиться! » « Та коли, коли він вже старий ». — « Е-е — то болшая філософія! » І — такої! Всюди показується, що наші люди багато більше знають і більше розумно дивляться на все, як найбільші агітатори між ними.

До школи в Пнівю, де є учительками сестра о. Луцика і братанниця Преосв. Лятишевського прислали яко-

гось агітатора, котрий десь там кінчив якусь музичну консерваторію, і хотів тим пописуватися. Грав на фортепяні і питав учительок, чи вони розуміються на музиці. Коли учительки на всі його питання відповідали, він по кожній їх відповіді все говорив: « а то дивно! » « А ви були на університеті? » Не міг з дива зійти, що звичайні учительки сільські тільки знають з музики.

По двох місяцях побуту під більшевиками може їх так схарактеризувати:

1. - *Інтелігенція*: нема інтелігентних між ними. Повторяють все ті самі безглузді фрази. На перший погляд виглядає, що вони щось знають і розуміють. Але коли з ними зайти в довшу розмову, пізнається, що то все поверховне, і що вони самі в те не вірять, що говорять. Вони все вчать ся брати після своєї рецепти, а ім. після матеріялістичної методи.

2. - *Знання*: ніяке. Ігноранти під кождим зглядом. Коли одного агітатора питали, чи вони « ідуть також на Закарпаття, то він відповів, що розуміється, бо « вони » прецінь мають взяти Варшаву.

Між військовою старшиною є такі, що ледве вміють читати і писати. Деякі з них ходили ледве півтора року до школи. Вони навіть хваляться, що цей, чи той ходив аж два, чи три роки до школи. Про одного полковника говорили в Станиславові, що аж сім років був в школі.

3. - *Організація*: ніяка. Навіть військова нічого не варта. « Їх військо лиш до агітації, а не до бою ». Всі все роблять лиш зі страху перед кулькою. А багато стріляють. Коли підчас агітації до виборів деякі жовніри познайомилися з нашими людьми і з ними ближче говорили про ріжні справи, казало їх ГПУ, по їх повороті до касарень, без ніякого суду постріляти, бо вони: « збезчестили червону армію ». Вміють лиш хвалитися

і свою побідоносну армію величати. Не можна нічого на їх армію сказати. Зараз стріляють. А як вони величають «батька народів», «геніяльний прапор побідоносної авіації» — диявола Сталіна! Через брак організації «вони» такі жебраки. Нічого не мають. З голоду здихають. Жовнірам дають хліб чорніший від землі. Армія з собою нічого не везе. Живуть з краю. Все забирають. Навіть кафлі, паркети і всякі меблі. Зі всіх вілль в горах забрали все урядження. Один з наших шоферів їхав з одним командиром до Києва. Коли вернувся, розповідав, що вступив в дорозі до одної хати, де крім якогось тапчана і соломяної мати в ній нічого не було.

«Вони», крім моторів, нічого не знають і не мають. Але й ті мотори пса варта. Чую, що лиш жидики на всім користають. Свої капітали мають вони льокувати в Америці.

Жовніри при кожній нагоді утікають цілими компаніями. Коло Рави Руської один цілий гурт офіцерів перейшов на німецьку сторону.

А бояться «вони»! Коли в'їзджають їх тягарові авта до міста, то на кождім авті лежить чи стоїть червоноармієць з готовим до стрілу карабіном! Навіть при ладуванні соломи на віз не скидав жовнір кріса, але тримає на шиї.

5. - МОЯ УТЕЧА З БОЛЬШЕВИЦЬКОГО « РАЮ »

Я не мав гадки Станиславів опускати. Хотів витривати при наших Єпископах до кінця. Навіть коли я зачув, що на мене збирає ІПУ матеріяли, я був приготований, що мене певного дня покличуть чи заберуть, і чи розстріляють, чи вивезуть. Одно я просив Г. Бога, щоби при переслуханні я витримав. Аж 16.XI.1939 кажуть мені Преосв. Григорій, що ліпше буде, коли я усунуся. Сказали при тім, що вони оба, Преосв. Григорій і Преосв. Йоан лишаються, бо їм їх Уряд каже лишатися, а впрочім вони вже старші і не в силі перенести вже всіх труднощів переходу границі, тому лишаються і спаковані чекають, що з ними зроблять. Я відповів, що мені все одно: скажуть лишитися, то лишуся, а кажуть іти, то я іду. Спитали, коли гадав би я від'їхати. Я відповів, що я все люблю зараз робити. Тому зараз завтра рано іду. Ми говорили ще зо дві години. Розмова була дуже сердечна. Сказали мені, що як дістануся на німецький бік, то щоби я старався бути в Римі. Може будуть там хотіти знати докладно, що в дієцезії Станиславівській діється. Коло 6-ої год. вечером я попрощався з обома єпископами. Оба єпископи і я були зворушені. Я приклякнув перед старшим Преосв. Мене поблагословили. Преосв. Лятишевський сказали, що 90 процент треба брати, що ми в посліднє бачимося. Преосв. Григорій поцілували ще мене в лице на дорогу — і я вийшов з палати. Преосв. Лятишевський ще мене частину дороги відпровадили. Було темно. Дрібний дощик попадував. Я прийшов до дому свого теперішного, до о. Горняткевича, вул. Монюшки ч. 9, де по вигнанні з капітульного дому я разом з о. Горняткевичом замешкав

в одній кімнаті (о. Горняткевич прийняв був мене дуже радо; що більше, він відступив один pokій для СС. Службецьких, в котрім замешкали С. Провінціяльна Андрия і С. Справничка Ігнатія. А навіть зробив о. Горняткевич те, що взяв від одного льокатора один pokій на випадок, якби Преосв. викинули з єп. палати). Я прийшов до хати і перше старався упорядкувати всі свої справи. А тих справ була ціла купа. Особливо рахунки з будов, які я провадив, хотів лишити в порядку. А тих будов я провадив багато. В останнім році мав я їх щось п'ять. Будови ті майже всі покінчені, але рахунки не всі зліквідовані. Лишилося також векслів на яких 20.000 зол. Але багато їх не презентовано, бо видно підчас війни загинули. Вечером прийшли ще Преосв. Лятишевський на хвильку і принесли 50 іт. лір, які десь в себе знайшли Преосв. Хомишин. Пізно в ночі вже положився спати. Рано встав, поснідав, злагодив одну-одніську течку з найпотрібнішими речами і коло сьомої години пустився через місто на стацію.

На стації купив білети до Львова і мусів ще около дві години чекати в товпі на потяг. Не брав ніяких пакунків, щоби не звернути уваги, що виїжджаю, а також тому, що потягами більшовицькими багато людей їде і тому не можна з пакунками дістатися до вагона. Також не брав більше вартісних речей зі собою, бо при переході через границю були б мені їх забрали, в разі як би були мене «товариші» злапали. Взяв я з собою лиш поверх 5000 зол. Чекав я так на стації і різні гадки переходили через голову. Пригадувалося старе, як то тому 30 літ як молодець приїхав я до Станиславова до Семинаря, що пережив і перейшов, веселі і смутні хвилі, що чоловіка стрінуло тепер, а що ще чекає в будучності? Може це востаннє виїжджаю зі Станиславова? Може бути. Навіть при таким скорім темпі подій, які в останніх часах себе неначе старалися випередити, не годен я скоро повернутися, бо війна потребає на певно

знов найменше чотири роки, а тут вже п'ятдесятка минула і сивина голову покрила. Стояв я так і думав. І хоч все лишив, все втратив, я не мав ані трошки ніякого жалю, ніякого болю, але все брав з точки Божої, що Г. Бог так зарядив і так мало статися. Тому спокійно дивився в будучність, і хоч ішов на непевне, я був переконаний, що все буде добре. Ще день передтим я не мав й гадки їхати зі Станиславова. Ще день передтим переказав я через Греськова з Іваня пустого, щоби поздоровив мойого брата Йосифа в Іваню і щоби сказав, що о. Вапрович і о. Остафіїв 8.XI.1939 вибралися за границю: о. Вапрович до Аргентини, а о. Остафіїв до Риму на дальші студії. Так їм сказали зробити Преосв. Ординарій, і що я лишаюся в Станиславові. Ще день передтим С. Службениця Романа з Дзвинячки, коло Мельниці, котра вже кілька разів перейшла була границю, щоби попереносити ріжні важні речі для Сестер до Кристинополя, прийшла була з С. Провінціальною до мене і намовляли мене, щоби я утікав зі Станиславова, що вона добре знає дорогу, де найліпше переходити і т.д. Я коротко відповів, що я не їду. А тут день пізніше я вже їду. Їду, бо казали їхати.

При таких ріжних гадках дві години минули скоро. Над'їхав потяг з Коломиї. Вже повний. А тут кілька тисяч людей ще має всісти. В дверях виходових на перон тиснуться люди, кричуть, сваряться. Яюсь і я протиснувся через них. Дістався навіть яюсь до вагону, а навіть зробила мені яюсь жінка місце, бо вона лиш відпроваджувала когось і верталася назад. Їду я і оглядаю публику. Їдуть ріжні люди. Найбільше жидів, котрі зараз по приході «товаришів» зачали робити ріжні інтереси. Їдуть і інтелігенти, головно вертаються польські «уцкінери». По їх лицях пізнати, що з ліпших родин, що ліпших часів зазнали і що до теперішніх їм тяжко примінитись. Вже тепер виглядають вимучені і збідовані. Сидять спокійно і лиш очима водять по вагоні.

Вдоволені були, що їде з ними ксьондз. Десь по першій годині в полудне ми приїхали щасливо на головний двірець до Львова. Яюсь досить добре йшов потяг. Я поїхав впрот трамваєм (яюсь на щастя надїхала якраз одинка) до Сестер при Духовнім Семінарї, щоби довідатися, чи С. Романа, котра хотїла, щоби я їхав через границю (говорила навіть, що вона лиш того приїхала, щоби мене забрати), і котра день перед тим виїхала зі Станіславава, чи вона ще не задержалася у Львові. Приходжу до кухні при Духовнім Семінарї і виджу самих цивільних женщин. А то були вже Сестри, що мусїли перебраться. Питаюсь, чи є Романа. Каже С. Настоятелька, що є. « Має нині дальше їхати ». « Добре », кажу « поїдемо разом ». Приїшла С. Романа. Питаю, коли їде. Відповідає, що потяг відходить по четвертїй зі стації на Клепарові, але треба бути зо дві годині скорше, щоби заняти місця в вагоні. « Добре », кажу, « замовте зараз фіякра і їдемо ». Пішла по фіякра, а я тим часом дещо перекусив. Сиджу в почекальні на долині і дивлюся через вікно на розвалену семінарицьку церкву, і на більшовицькі авта, для котрих зробили до рогу попри звалища, і вибили браму в мурі на вул. Коперника, і котрі безнастанно щось возять на семінарицьке подвір'я. При тїм С. Настоятелька розповідає, що « товариші » розбили камінням статую Матери Божої на сем. подвірю, котру поставили Преосв. Хомишин як ректор Дух. Семінаря. Заїхав фіякер. С. Ромна забрала свої пакуночки. Не великі вони, але багато їх. Є в них цукор, сіль, мило — речі, яких в Крестинополі тяжко дістати. Сїдаємо. Фіякерник натягає буду, бо падає дрібний дощик. На стації в Клепарові я лишився при пакунках, а С. пішла купувати білети. Чекаю і розглядаюся. Стаційний будинок малий. Очекальня дуже мала. Тому ми і не входили до неї, бо там вже ріжні люди чекали. На торах єтоять два довгі потяги, на котрі « товариші » ладують ріжні воєнні речі. Бігає їх багато

то сюди, то туди. Мене якось не зачіпають, хоч дивляться на мене і пізнають, що батюшка. Ніщо собі з них не роблю. Розглядаюся. Дивлюся, а на стіні якесь оголошення. Читаю. А то дирекція залізниць оголошує, що від 16.XI. потяг до Рави Руської вже виходить з Головного Свірця, а не, як було до тепер, зі стації в Клепарові. А то шкода, думаю, ліпше було поїхати на головний двірець і там заняти місця. Тут буде трудно дістатися до вагону. А Сестри ще нема. Зараз був би я поїхав на головний двірець, та біда, що нема фіякра. А тут ще дощик зі снігом. Надходить Сестра і каже, що білети видаються лиш тим, котрі мають «пропуск». Вона мала перепустку зі свого села в Звинячці, їде до Угнова. Білстар подумав трохи і дав її на ту перепустку два білети. На головнім двірці був би білстар на певно не дав мені білету до Рави Руської, бо був би домагався «пропуску» від ІПУ на вул. Зеленій ч. 7. А тут на Клепарові білстар менше ригористичний, як звичайно на малій стації, і видав білет. Отже як добре сталося, що ми поїхали на стацію в Клепарові і що не було там якогось фіякра, котрим міг би я був переїхати на головний двірець! Чи не Провидіння Боже так зарядило? Тому я був певний, що і дальше все піде добре. Чекаємо. Вітер зимний віє. Сніжок трусить. Ми стали за углом стації, щоби трохи бодай сховатися перед вітром. Десь коло 4-ої години виджу п. Нападівича, котрий приступає до мене і питає, чи я їду до Рави Руської (п. Нападівич це директор лісів в Посічі і бувший директор лісів Богородчанських). Каже він, що й він туди їде, і що з ним є одна пані. Питає він, де я в Руській Раві заїду. Відповідаю, що до Сестер Служебниць. «А чи могла би там переночувати пані, котра зі мною їде?» «Чому ні», кажу. «Нехай прийде» (Не прийшла, як показалося пізніше. Може бути, що не поїхала). Десь доперва коло 6-ої години вечером надїхав поїзд. Всі люди кинулися до вагонів, котрі вже й так були повні. Зчинилася ме-

тушня. Кожний хоче чим скорше дістатися до вагону. Сильніші відтручують слабших. А всі вагони не освітлені. Став я і дивлюся, до котрого вагона добуватися. Аж тут бачу, що в однім вагоні при кінці довжезного потягу світиться в вагоні. Ану туди чимскорше. Сестра за мною. Прибігаю до того вагону, скачу на східки, а тут хтось хоче мене випередити і відірвати мою руку від поруча. А я як потисну сильно його руку, що він аж скрикнув і свою руку цофнув. Я тоді вільно ввійшов до вагона, за мною С. Службениця, і — о диво — знайшли ми ще навіть вільні місця до сидження. Потяг рушив. Кількох залізничників, котрі сиділи побіч мене, зачали розмову. Розповідають, що тепер пускають до Рави Руської лиш тих, котрі мають «пропуск» від ІПУ, що вчора прийшла в Жовкві ревізія — ІПУ — і викинула більше як двісті людей з потягу. Залізничники оповідають, а я слухаю і обсервую людей. Перед мною сидить якийсь старший панок, слухає також, зачинає щось крутитися і непокоїтися. Витягає якісь карточки з кишені, переглядає їх і питає залізничника, чи дійсно так строго переводять ревізію. Дивлюся на того панка і сам собі міркую, що зі мною зробить ІПУ. Але сиджу спокійно і чекаю, що з того всего буде. Минає одна, друга станція, зближаємося до Жовкви. Мій панок напроти ще більше нетерпеливиться. Жовква! З половина людей висідає. Висів і мій панок напроти. Я сиджу і чекаю. Ніхто не входить до вагону. Тихо стало, хоч мак сій. Минає три — чотири мінути. Минає п'ять. Нараз потяг рушає. Слава Тобі Боже! Ідемо. Так спокійно заїхали ми аж до Рави Руської. Висідаємо, розглядаюся, чи може хтось тут буде питати за пропуском. Нема нікого.

Ідемо до СС. Службениць. Хоч пізна вже година — десь було коло дев'ятої — в СС. ще світиться. Заходимо, а вони доперва вечеряють, бо возили нині дрова з ліса. Я відразу кажу до Настоятельки, що мусить мене десь переночувати і завтра відставити фірою до Угнова. Се-

стри ще всі по монашому вбрані, і ніхто їм їх хати не забрав, бо хата стара, до трупарні подібна і в подвір'ю схована. Питає Настоятелька одного з тих, що привіз дрова, чи не поїхав би завтра до Угнова. Відповів, що коні помучені вожженням дров, і що завтра субота, а в суботу більшовики найбільше по границі ввихаються. Радить зачекати до понеділка. Немає ради. Як чекати, то чекати. Дали СС. щось повечеряти і прилагодили мені нічліг в одній кімнаті, ніби якийсь гостинний, в котрій не було печі. В кімнаті холодно, але я положився в светері, ogrівся скоро і спав знаменито. Рано я вже нігде не виходив, щоби не звертати на себе уваги. Коло 10-ої години рано пішла С. Настоятелька ще до того господаря, чи не поїхав би він таки нині в суботу до Угнова. Відповів, що може поїхати, але чи той пан, що хоче їхати, заплатить йому 80 зол., бо тільки вже нині офірував один панок за їзду до Угнова. С. Настоятелька сказала, що напевно заплатить. Він тоді відповів, що за пів години заїде. Дійсно за пів години приїхав. Я беру на себе якийсь старий пошарпаний плащ, який СС. в когось позичили, і сивий кашкет і сідаю з господарем на переднім сидженні, а на заднім сидженні сіло дві Сестри, С. Романа і ще одна Сестра, котра також хотіла дістатися на німецький бік, бо її родинне село Жужель попало до німецької області. Сестри позавивалися як якісь господині, а ми оба на переді сиділи як два господарі і пустилися в дорогу. Насамперед мусіли переїхати через місто. В місті крутилося багато червоноармійців і їх командирів, бо в Раві Руській головна їх команда в цій частині границі. Ніхто нам нічого не казав. З гори падав рідкий дощик зі снігом, а з Угнова дув зимний вітер.

Коло громадського поверхового дому стояла варта на остро, а на даху стояв готовий до стрілу машинний кріс, скерований в сторону німецьку. На краю міста в монастирі якихось латинських монахів стояло військо.

Навколо монастиря видно було знищення. Зараз за містом на отвертім полі стояла закопана одна тяжка гармата, скерована в нім. сторону, а коло неї залого. Жовніри позавивалися в якісь коци і ходили як ті мумії то вперед, то взад коло гармати. Який кілометр далі стояла друга така гармата з залогою. По дорозі стрічали ми людей, котрі звідкись верталися, а також червоноармійців, що малими відділами ішли в сторону Рави Руської. Ніхто нас не зачіпав. Дорога вела через якесь село. Перед селом, коло малої каплички, було три гроби. На хрестах двох гробів були німецькі шоломи. Наш господар нам пояснив, що тут під селом був бій і що тут спочиває двох німців і один поляк. В селі було кілька спалених хат. Далі вела дорога лісом. Вздовж попри дорогу були вже викопані окопи, а дерева в лісі були постинані в висоті около метра. Наш фірман нам сказав, що «товариші» чваняються своїм помислом, а іменно, що вони тому так високо стинають дерева, щоби германець не міг їхати танками. Від більшовиків часто можна почути, що вони германцеві не довіряють і що вони підуть війною на нього. Далі вела дорога краєм ліса, а полем ішли окопи. Дорога ставала що раз гірша. Коні муіли іти кроком, бо на дорозі були ями по коліна. Дивлюся, а полем їде трактор, котрого сталеві паси глибоко риються в землю. Коли ми зрівналися з ним, я побачив, що він тягає дерева до окопів. Місцями ішли окопи попри саму дорогу. Я міг добре їх бачити. Нічого надзвичайного. Рови собі, деревом понакривані. Місцями стійки для обсерваторів. На двох горбках було викинено багато землі і жовтого міску. Видно тут зробили сильніші окопи. Крутилося в них небогато жовніврів. По дорозі стрічали ми також кілька німецьких господарств, котрі більшовики заняли на квартири. Видно мешкали тут офіцери, бо ми стрінули одного на гарнім коні. Може яких 2 км. перед Угновом — а ціла дорога була 19 км. довга — ми стрінули одне авто особове, а

одне пів-тягарове. Колеса авт западали по осі в болотисті ями на дорозі. Але більшовик нічого собі з того не робив. Перекладав мотор на першу переносьну і таракотів і димів на ціле поле. Більшовики чваняться своїми моторами, але їх шанувати не вміють. Також не щадять бензини. « В нас хватіт! » « У нас множка ». У них всего « множка ». Розповідають таке: Питають червоноармійця, чи є в них хліб? « Єсть! » А чи є село? « Єсть ». « А Копенгага єсть? » « Єсть ». « А шкарлятина? » « Єсть множка, повний маґазин! » Так було всего « множка » у всесвітній війні в москалів, а мимо того перші москалі кинули оружжя і програли війну на цій лінії.

Зближаємося до Угнова. Дивлюся, а тут бють вже палі в землю і пускають колючий дріт. Чи то проти німців? (на німців то за слабе), чи на те, щоби ніхто не міг перейти до німців. Здається, що се останніми часами дуже багато втікало до німців. Перед нами Угнів. Є сліди війни. Є порозбивані муровані хати, а попалені деревляні. Заїжджаємо перед дім Сестер Служебниць коло церкви. Дім дістав також дві гранати, котрі розбили середню стіну і присипали пивницю, в котрій тоді якраз сиділи Сестри і кількоро людей. Нікому нічого не сталося. Пізніше влетів до сеї розбитої пивниці і мало карку собі не зломив о. Др. Василик, коли затримався в Сестер перед переходом границі. Вийшла С. Висаріона і зараз пізнала Сестер. Мене не пізнала. І добре сталося. Бо С. Висаріона зараз була би кричала, як була б мене пізнала. А я використав цю хвилю і положив палець на уста. Вона глянула, зрозуміла і вдала, що мене не знає. Аж в хаті зачала тішитися і скакати, що зможе й мені прислужитися в переході через границу.

6. - ПЕРШІ КРОКИ МОГО «СКИТАННЯ»

В Угнові переходить границя через саме село, вздовж річки Солокії. Село лежить, в більшій часті, по стороні більшовицькій, а менша часть разом зі залізничною станцією належить вже до німців. Тому в Угнові дуже багато утікачів з під більшовиків переходило до німців. Сховається такий утікач під стодола якогось господаря і дивиться, коли більшовик з крісом перейде вздовж річки. Тоді скидає черевики і в брід через річку, котра ледво є яких 10 м. широка. Але й тому, що багато тут переходило втікачів границю, більшовики в тім уже часі, коли я пустився тікати за границю, стягнули звичайних червоноармійців, а дали сюди молодих комуністів, т.зв. «сталінських дітей», і приказали їм до кожного втікача стріляти, і ще обіцяли їм по 200 рублів від особи. Крім того зачали робити облаву в місті. Тої пам'ятної суботи, коли я приїхав до Угнова, вибубнили більшовики в місті, що всіх утікачів мається їм видавати. Зробили також облаву в місті і притримали около 60 осіб. На таку то «сприяючу» ситуацію я приїхав. Оповідають мені то СС. Служебниці, але я не виджу по них ніякої обави. Якраз по моїм приїзді (господаря, котрий нас привіз я зараз відправив, подякувавши йому і заплативши 100 зол.) прийшла до СС. одна жінка, що мешкає над самою Солокією, і котрої двох дорослих синів перепроводжують утікачів до німців і при тім переносять товари, особливо нафту і сіль, і добре заробляють. Її питається С. Настоятельница чи нині вечером не міг би її котрийсь син перепроводити мене на нім. бік. Вона відповіла, що нині вечером вже неможливо, бо син старший пішов на тамтой бік і верне щойно коло 11-ої го-

дини вночі. Але завтра, т.є. в неділю вечером, він препроводить. При тім спитала Сестер, хто я є. « Може який єпископ? » « Ні », кажуть СС., але для нас більше як єпископ ». Жінка відходячи сказала ще Сестрам, щоби вони нічого не говорили п. Бараникові, батькові о. Ігумена з Дрогобича, котрий мешкав напротив Сестер, бо він любить часом випаляти перед людьми. Сестри дали перекусити. Я потім трохи відпочив. Настав вечер. Посилаю Сестер до о. пароха, щоби мені позволив завтра раненько, ц.є. в неділю відправити Службу Божу в церкві. Сестри пішли. Вертаються і розповідають, що о. парох дуже радо дозволяє, а що до того, щоби я до нього прийшов, що я через Сестер переказав, то він відповів, що він іде зараз на парастас до одної умерлої парохіянки, тому його не буде вдома. А з поворотом він сам зайде до Сестер, і до мене. При тім була й їмость. Коли почула, що я є в Сестер як утікач, зараз їм пригадала, що на місті бубнили, що кожного утікача треба видавати більшовикам, бо за укривання їх чекає тяжка кара. Сестри відповіли, що знають про таке зарядження, але мимо того мене не видадуть, а противно хочуть мені допомогти перейти на нім. бік. Ще спитала їмость Сестер, чи мають вони що дати мені їсти. СС. відповіли, що мають пенцак. Коли вечером Сестри дали вечеру і ми разом до неї засіли, надійшов о. парох, по парастасі при померлій, і сів разом з нами до стола. При чаю ми посиділи ще добру годинку і поговорили на різні теми, а особливо на біжучі. О. парох називається о. Вишньовський, о скільки собі пригадую. Жонатий і має дві старші доньки. В парохії його не дуже люблять, бо Угнівці це старі міщани-аристократи, котрі чимбудь не вдоволяються. Всі вони приходять на Службу Божу, але хочуть, щоби була одна Служба читана о 8-ій год., а друга о 10-ій співана. Парохіяни домагалися сотрудника, але парох сотрудника не хотів прийняти (здається зі зглядів економічних), і тому зобов'язався парохіянам

сам правити що Неділі і що Свята дві Служби Божі, на котрі приходять ті самі парохіяни (Властиво канонічне право не дозволяє в таких випадках бінувати). Церква велика, гарна, мурована, і свіжо помальована. Малював Дамян Горняткевич. Пізнім вечером о. парох попрощався і відійшов. В неділю раненько, ще при свічках, я відправив Службу Божу. Були самі СС. Службениці. При кінці Служби Божої прийшло щось дві жінки. Зараз по Службі Божій я пішов до Сестер і нігде не показувався з хати аж десь коло 4-ої години по полудні, коли зачало вже трохи смеркатися. І добре я зробив. Бо, як пізніше мені Сестри сказали, по цілім місті, а навіть по хатах ходили більшовики з міліціантами і шукали за втікачами. Найшли по хатах ще 9, до вчешніх 60. До СС. не приходили. Десь коло 9-ої рано приходить старий Бараник до Сестер і питає, чому вони не були на тихій Службі Божій? (Сестри вже на 8 — год. не йшли на Сл.Б., бо були на мой Сл.Б., а по Сл.Б. варили снідання) і сам додав: « Ага, то вже якийсь єгомосьць мав перед тим Сл.Б. » — і пішов через дорогу до своєї хати.

Зараз рано, як мені сказали Сестри, прийшов син тої жінки, котрий мав мене перевести через границю і сказав, що він в ночі вернув, і що нині, як всі люди підуть на вечірню, маю я прийти до хати його батька, а коли звечоріє, він переведе до німців.

Чекаю отже вже на той час, коли люди зйдуться на вечірню. А тут доперва задзвонили на співану Службу Божу. Стою в вікні за фіранкою і обсервую людей, як ідуть до церкви. Старі люди ідуть поволі і поважно, молоді скоро і в ході обглядаються, і перед дверми церкви ще трохи пристають, неначе б ще чекали на когось. Зачалася Служба Божа. Чути аж до хати, як співають. Видно зачалася вже проповідь, бо на галерію, яка знаходиться над входовими дверми церкви, повиходили з хорів хлопці і дівчата і перестояли тут баришкуючи аж

до кінця проповіді. Коло 12-ої год. Служба Божа скінчилася і всі люди висипалися з церкви як пчолі з вулика на вулицю. О. парох пішов зараз по Службі Божій ще на похорон своєї парохіянки і вернувся аж перед 3-ою год. і зараз зачав Вечірню. Люди дійсно зійшлися, тобто на Вечірню, а я зачав приготовлятися до послідного етапу моєї утечі через границю. Нараз — дивлюся — стоїть один міліціант в шапці в самих дверях церкви. Ріжні гадки зачали мені битися по голові. « Чого хоче? » « Може хтось мене в церкві видів, сказав міліції, і вона тепер за мною шукає? » « Може він думає, що я правлю вечірню, або може десь буду між людьми? » « Може він не сам? » « Може їх більше за мною шукають? » Видно, що такі гадки не лиш мені приходили, але також Сестрам, бо виджу, як одна Сестра підходить до міліціанта і з ним щось говорить. По розговорі з Сестрою міліціант відійшов. Питаю потім Сестру, чого міліціант хотів. Вона відповідає, що Сестри побачивши його при вході до церкви думали, що він шукає за мною. Тоді одна відважніша з них, С. Романа, котра зі мною разом їхала, пішла до нього і спитала, чого він на дверях церкви стоїть і шапки не скидає. Він відповів, що шапки не скидає, бо він Бога не боїться, і що чекає на ветеринаря. Міліціант був жидок. Коли Сестра з'орієнтувалася, про що ходить, зганьбила жидка і він відійшов.

Надійшла жінка, котрої син мав мене вести, і ми умовилися так: Вона піде з одною Сестрою наперед, а яких 50-60 кроків за ними я. Вийшли вони, по якимсь часі вийшов я в кашкеті за ними. Ми мусіли перейти через ціле містечко. Щастя, що Угнівці багаті люди і могли собі дозволити на тротуар з дощок в цілім містечку. Інакше я був би таки добре заболотився. А тоді болото було велике. Ішли ми доброї пів години. В однім місці переходили ми навіть через подвір'я, здається, якогось нотаря, через що ми собі дуже скоротили дорогу. Нарешті прийшли до хати, в котрій мали ми пе-

речекати, аж добре смеркнеться. В хаті були: господар, його жінка і його оба сини. Прийшов я і ще дві Сестрі. Всі хатні привіталися зі мною по-християнськи і просили сідати. Зачали ми укладати плян, як будемо переходити. Каже господар, що нині цілий день крутяться більшовики по-під його стодолю, що годі за стодолю виглянути. А стодола його стоїть яких кільканадцять метрів віддалена від Солокії. Каже дальше, що коли коло полудня заглянув більшовик його сина на подвір'ю, прийшов до нього і спитав, що то за один. Говорять дальше, що відколи прийшли ці молоді більшовики, то дуже багато перелапують втікачів, а навіть стріляють. Тимчасом смерклося. Світла не світять, щоб не було видно, хто є в хаті. А заслонити вікна не хочуть, бо вони ніколи не заслонували дотепер. Сидимо і говоримо. Оба сини нашого господаря, котрі мають з нами іти, нетерпеливляться, бо хоч вечір настав, то все таки на дворі добре видно, а то з тої причини, що місяць доходив до повні й на небі — як на біду — ані хмариночки.

Сестри тимчасом зачали мене намовляти, щоб я свої чоботи скинув, а взяв гумові чоботи С. Висаріони, бо моїх чобіт — кажуть вони — шкода. Пробую гумові чоботи. Пристали, як вилляв. Чекаємо.

Каже господар, що треба буде може десь аж поза північ чекати. На то сини його відповідають, що найліпше переходити зараз з вечора, бо в вечір у більшовиків зміна варти і тому менше пильнують границі. « А може би », каже господиня, « взяти до помочі одного міліціанта-українця? » Питаю, чому? Кажуть таке мені: В громаді є 12 міліціантів, 10 жидків і 2 українців. Один з них є добрий чоловік. Він там сидить, щоби знати, що робиться. Він добре з синами нашого господаря знається. Міліціанти мають право іти на границю, говорити з червоноармійцями, а навіть їм помагати і їх заступати. « Якщо так », кажу до старшого сина нашого господаря, « то ідіть в місто, може де того міліціанта

знайдете, і поговорить з ним!» Пішов. За якої півгодини приходять і каже, що здибав обох міліціантів-українців, і що оба зараз сюди прийдуть. Чекаємо. І дійсно за якої півгодини з'явилося дві постаті перед хатою і, не входячи до хати, пішли попри хату до річки. Знов чекаємо. Нараз з'являється одна постать перед вікном, старший син виходить, щось там говорить, входить назад до хати, і каже, що можна йти.

Уложено так: Я йду зі старшим сином наперед. Сестра йде — одна лиш Сестра вибралася — з другим сином господаря тоді, коли я вже буду з моїм провідником на другім березі річки. Вийшли ми з хати і йдемо попри хату і стодолу в долину, до річки. Болото. Слизько. Мої гумові чобітки їздять добре по болоті. Мушу добре уважати, щоби не впасти в болото. Вийшли поза стодолу і впрост до річки, котра ясно блищить в місячнім світлі. Ввійли в воду. Вода майже по коліна. Зимна. Добре, що холявки добре пристали до литок. Бродимо — чалап... чалап... Я йду спокійно за моїм провідником, несу мою течку і мої чоботи з кальошами, і не маю ані трохи ніякого страху. Навіть серце не било скорійше. Доходимо до другого берега, вилазимо, і оглядаємося доперва тепер. Видимо, як Сестра входить у річку зі своїм провідником. Йдемо далше. Перед нами рівнина, сяєвом місяця залита. Пристанули ми трохи, щоби Сестра нас догонила. Мій провідник трохи відсапнув, бо здається мав трохи страху і ніс досить пакунків на собі. А моцний хлоп. Сидів щось рік в криміналі за УОН. Знас отже, що то біда. Надійшла Сестра. Йдемо разом. Нараз знов перед нами вода. Каже провідник, що се віднога Солокії, не менша як сама Солокія. Влізаємо знов в воду. Ще глибша і більше намулу на споді. При самім березі мало я не лишив гумового чобота в намулі. Перебрали ми щасливо через « Червоне море ». Аж тепер мій провідник трохи успокоївся і зачав говорити, що один міліціант пішов разом з червоноармійцями, а

другий прийшов і дав знак, коли ми можемо йти в брід. Питаю його, куди тепер ми підемо. Каже він, що найкраще буде, коли попрямуємо на биту дорогу. Ідемо.

Нараз в світлі місяця заблистів нім. шолом і ми почули слова: «Halt! Wer da?» «Heil Hitler!» крикнув я. Німець відповів: «Heil Hitler!» — спокійним голосом і спустив кріс. Нараз, ні звідти, ні звідси, щось сімох німців нас оточило. Кажу їм, хто я є, хто йде зі мною, і чому ми йдемо до німців. Вони говорять лагідно, допомагають нам пакунки нести, і кажуть, щоби ми йшли разом з ними до команди. Ідемо. Говоримо. Мені придалося знання німецької мови. Приходимо до одної хати, в котрій навколо малої лямпи сидить около 10 жовнівців. Один з них питає мене, хто я є. Я кажу і витягаю польський паспорт як легітимацію. Він подивився. Віддав назад. Питає, як там у більшовиків. Я кажу коротко, які вони некультурні, які нездари, які вони бідні, як все людям забирають, як мені все забрали, як я два місяці з ними витримував, але далше вже не міг. Кажу при тім, що німців трохи знаю, що в Німеччині був і дякую їм, що вони такі «freundlich» і мене приймають, а оден з них сказав, коли я вимовив слово — freundlich — «Wie wir immer sind». — Кажу їм також, що маю трохи грошей коло себе, і що хочу їхати до Риму. Тому прошу, щоби мені зазначили на паспорті, кілька я грошей маю, щоби я міг їх вивезти далше (Не здавав я собі тоді справи, що польські гроші поза границями бувшої Польщі не мають ніякої вартости). Кажуть мені, що я ще мушу бути в їх команданта, котрий мешкає недалеко стації. Тимчасом я скинув гумові чоботи і вбрав свої. Сестра скинула старі черевики, в яких йшла в брід, і вбрала сухі. Я сказав також німцям, що оба хлопці то наші провідники, і що вони зараз вертають назад, і попросив їх, щоби вони їх пустили. Обіцяли. Ідемо до команданта. Німці несуть нам пакунки. Приходимо перед помешкання команданта. Один

німець пішов до середини. Виходить і каже, що командант прийняв все до відома і поручає мені завтра зголоситися в Орскокомандатур-і, і що всі гроші мої. Тимчасом нехай ми підемо на стацію, де є ogrітий вагон, і де ми зможемо перебути ніч. Йдемо на стацію. Німці з нами. По дорозі питає один німець мого провідника, що він має в банці, яку ніс з іншими пакунками на плечах. Він відповідає, що нафту. Німець каже, що нафту мусять їм віддати. Я думаючи, що всі пакунки належать до Сестри, сказав йому, що то все майно Сестри, що могла врятувати. Тоді він лишив хлопця в спокою. Сказав мені лиш ще, щоби нафту десь тим часом лишити в людей, бо на стації готові нам її забрати. Я переповів це хлопцеві по-українськи, а він в тій хвилі вступив до одної хати і там баньку лишив. На стації нас завели до вагону, але машина ще його не ogrіла. Коли ми в одній переділці лагодилися до пересидження ночі, прийшов один залізничник і казав нам, що коло стації в одного залізничника, котрий має свою хату, можна би переночувати. Він поміг нам забрати пакунки і ми пішли до того залізничника. Якраз вони вечеряли. Сказали нам, що можуть нам дати нічліг, що в них часто тепер хтось ночує. От і попередньої ночі ночувало щось трьох людей.

Ціле помешкання складалося з одного покою, кухні і сіней. В хаті був залізничник, його жінка і троє дітей, дві дівчинки і один злопчик. В кухні було гаряче. Дала нам ще жінка залізничника чаю, властиво лиш горячої води, а Сестра виняла з пакунків чай і цукор. Потім зачали лагодитися до спання. Залізничник йшов до служби на цілу ніч. Мені хотіли дати ліжко в покою. Але я бачучи, що є Сестра, жінка залізничника і троє дітей, сказав, щоби вони всі спали в кімнаті, а мені нехай зроблять якесь ліжко в кухні. Принесли якесь ліжко до кухні і поставили його серед всякого кухонного краму. Коли вони всі вже в покою пішли спати, я помолився

і подякував аж тепер Господу Богу за щасливий перехід з більшовицького «раю» до німців і положився спати. Страшна се була ніч для мене. Кухня мала. Горячо. Різкі запахи. А ще як зачало щось чоловіка кусати, то я вже дуже жалувал, що не лишився в вагоні. Але що робити?! — Не міг усіх будити і вибиратися з поворотом до вагону. Так я перемучився цілу ніч. Зараз раненько я пробудився, вмився, господиня дала горячої води, Сестра дала все решту, ми поснідали і повиходили з хати, щоби провітритися і поспитати, коли потяг відійде в сторону Кристинополя, бо я хотів відвідати Сестер Служебниць в Кристинополі, де вони мають свій новіціят і де в тім часі була якраз моя сестрінка, котра також прибрала ім'я Авксентія.

Забув я ще згадати, що я нашим обом провідникам щиро подякував і заплатив так їм як і обом міліціантам около 400 зол.

На стації мені сказали, що потяг відійде в сторону Кристинополя коло 2-ої год. пополудні. Чекаємо. Тимчасом десь по 12-ій год. каже один німець, що потяг нині не поїде в сторону Кристинополя, бо мало людей іде. Посилаю мого залізничника в село, щоби шукав фіри. Вертається залізничник і каже, що всі фіри в селі поїхали на форшпан. Значиться, треба ще одну ніч тут ночувати. Аж тут заїжджає одна фіра добрими кіньми перед стацію. Привезла якогось пана з пакунками з Белза і зараз вертається назад. Кажу винести пакунки на віз. Візник каже, що трохи коней попасає і поїдемо. Слава Богу. Коли ми вже мали їхати, приходить один німець і каже, що потяг поїде в сторону Кристинополя, бо з Грубешова приїхало більше людей, котрі їдуть до Сокаля. Беремо свої пакунки і несемо до вагону і їдемо. За годинку були ми в Кристинополі. Сестри тішилися дуже, що я опустив більшовицький «рай». При тім розповідали, що вони перейшли підчас бомбардування нім-

ців, і як їм докучали більшовики, коли через дві неділі були в Кристинополі.

Я переночував в ОО. Василіян. Службу Божу відправив в Сестер, і зараз пополудні вибрався в дальшу дорогу. Знов в Угнові ночував, але вже в вагоні, а потім на другий день поїхав до Грубешова до старости. В Грубешові ночував одну ніч на підлозі в таборі наших збігців, а коли дістав картку від Ландрат-а до Кракова, вибрався зараз пополудні в дорогу. Їхав ріжно. Навіть в товарових вагонах. Спав також ріжно, навіть на бетонових плитках (в Люблині на стації). За три дні добився до Кракова, де застав Віцеректора о. Вапровича і о. Остафііва. Відтак поїхав до Варшави. З Варшави знов до Кракова. А з Кракова до Жегестова, де до тепер сиджу.

13.II.1940.

С. Василя СІВЧ, ЧСВВ

**ОСТАННІ ДНІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕМИШЛЯ:
1944-1947**

ЗМІСТ

1. - Зайняття Перемишля советською армією	161
2. - Початок панування комуністів у Перемишлі	165
3. - Переселення українців на Схід	168
4. - Поляки переселяються з Сходу на Захід	170
5. - Арештування владики	173
6. - Готування до ліквідації українського Перемишля	185
7. - Вивезення владики Йосафата	189
8. - Останні смутки українського Перемишля	198

ОСТАННІ ДНІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕМИШЛЯ (1944-1947)

Нехай ці спомини послужать для більшого висвітлення трагедії народу, а передовсім його релігійного життя. Пишу ці рядки на прохання знайомих, що були змушені опустити рідну землю і рідний край, та втікати з німцями перед комуністично-большевицькою навалою. На мій погляд добре зробили, бо були б досі давно гнили в сирій землі. Кожна війна страшна, та ще страшніші повоснні наслідки. Хто їх переживав цей пережив пекло на землі. Бо в кожного залишились глибоко тяжкі і болючі рани на тілі й у серці, та душі, невіджалувані втрати дорогих осіб та майна, по найбільшій частині здобуте тяжкою, мозольною працею й ощадністю. Та на це нема ради, ні порятунку. Бо і то ще якимось перенеслося б, але особисту зневагу і особисту та духову неволю тяжко переживати і зносити. Кожна людина, багата чи бідна, вчена чи неграмотна проти такої неволі протестує цілою своєю істотою і з неутасним обуренням реагує проти такого негідного поступовання і проти тих, що називають себе освободителями і оборонцями покривджених! На ділі є це чорна, диявольська і пекельна брехня, безмірна брехня.

В наслідок цієї брехні виростає ще більша ненависть, недовір'я, жажда пімсти-відплати при найближчій нагоді. І так між людьми не має місця ні правдива приязнь, ні довір'я, а про любов ближнього нема ані мови. Бо якраз завданням большевицько-комуністичного режиму є сіяти незгоду і взаємне недовір'я навіть між найближчими в родині. Допроводжують до того, що родичі не довіряють дітям і навпаки, діти стають зрадни-

ками власного гнізда. Брат братові, сусід сусідові, товариш товаришеві не довіряє. І ось, так виглядає життя під комуністичним режимом, що не узнає Господа Бога ні жадної релігії ані етики і допче християнські засади життя, гідність людини рівняє з звіриною. Чи може бути понад це ще щось гірше? Отже з уваги на це, є гірке заключення, що в наших часах цілими державами і народами управляє пекольний ворог при помочі дияволів у людськiм тілі. Цього ми свідки і болуче відчуваємо цей пекольний режим, не тільки на тілі, але ще більше в душі. Бо злоба цього ворога пхає свої пазурі до дна нашої душі і старається видерти з неї все, що є Боже і шляхетне. До цього свого негідного діла уживає ще негідніші способи. Що воно так є, це потверджують в першій мірі наші мученики, ісповідники за віру, як єпископи, священники, монахи, монахині і тисячі та мільйони вірних, що стоять твердо при Христовій вірі. А ми самі ми того переконання, що Господь допускає це на нас для більшої прослави свого св. Імення. Бо не підуть надармо всі ці муки і терпіння, що переніє і переносить наш народ. Хто потрапить вчутися, вжитися в ці страшні муки, що їх завдав ворог нашому народові через десятки років? Хто ж позбирає ці сльози і кров пролиту за Божі справи? Ніхто з живучих, тільки один Бог — Пан неба і землі. Тільки Він один в силі заплатити за це вічною щасливістю в небі. Так, ми в це віримо і за це страждаємо. — В тому служать нам за взір наші мужні Архипастирі, що по-геройськи до кінця, мимо мук, витривали на своїх постах. Це є наші славні Мученики, за справи віри і Церкви, за справи повіреного стада. До цих наших правдивих героїв на першому місці зачисляю нашого бл.п. Кир Йосафата Коциловського, ЧСВВ, Єпископа, Ординарія Перемиського.

Тернистий шлях життя цього великого і Божого Мужа тривав довгими роками, можна сказати, від хвили, коли

Боже Провидіння поставило його за Архипастиря свого стада. І справді у кожній борбі з ворогом, що нападав на нашу віру і Церкву, він мужньо і відважно поборював його. А за вірність Апостольському Престолові був все готовий віддати своє життя. Що і в дійсності сталося.

Прийшла хвиля, коли Пан неба і землі зажадав доказів вірності і посвяти та геройської смерти від свого вірного Слуги. А до цього була якраз добра нагода по приході советської армії, що зайняла Галицькі Землі 1944 року. Перемишль зайняли совети в липні 1944 р. Трохи даліше буде мова про арештування Преосв. Кир Йосафата.

1. - ЗАЙНЯТТЯ ПЕРЕМИШЛЯ СОВЕТСЬКОЮ АРМІЄЮ

По одноквижневій боротьбі советські війська без ніякої трудности вступили до Перемишля дня 15.VII.1944 р. Ніхто ними не тішився, хіба поляки, бо їм совети обіцяли самостійну Польщу. А позатим ціле населення було стривожене і перейняте якимсь страхом.

Того ж дня до нашого дому загостили ці непрошені гості, то є совети, вчасним ранком, бо ще перед 5-тою годиною. У нас якраз кінчив відправляти Службу Божу Всеч. о. Мягкий, наш капелян, як на нашій вулиці далися чути дикі співи, вигуки, крики-свисти і раптовне дзвонення на фірті і сильне гримання до дверей, що були замкнені на ключ. Та, поки сестра фіртіянка зійшла, чи радше добігла на долину з першого поверху, фірта була вже відчинена під сильним натиском п'яної советської і польської банди. А, що в нашій домі містився « Повітовий Союз – Кооператив », маґазини були повні всякого добра, на що поляки накинупились і зачали виносити все, що попало їм під руки, навіть наші приватні речі з розмовниці. Советам, досить уже п'яним, не було нічого важнішого над « водку », бо лиш заєдно питали: « товаришко, маєш водку? давай водку, де водка? » Та на наше щастя не було водки в наших маґазинах. Дивлюсь, а тимчасом поляки виносять з маґазинів гарні і дорогі речі, а я ще все тіві доброї думки, що наші повернуться назад, та шкода, щоб так марно все пропадало. Звернулася я тоді до командира і сказала: « дивись, товаришу командир, як поляки виносять масток, за який ви проливаєте кров і віддаєте життя, то є все ваше, а не їхнє. Дай наказ і заборони виносити щонебудь з маґазинів. Нехай всі цивілі винесуться, бо як

бачу і наші речі забирають». Командир послухав мене, дав розказ, щоб всі крім красно-армійців опустили наш дім. Зграя не радо це вчинила і вигукували, що це є германські маґазини, а не українські, та вимахували в мою сторону кулаками і грозили відплатою... Я сама дивувалася, звідки взялася в мені така відвага протиставитися розгуканій і п'яній банді. Позістали красно-армійці ставились до нас чемно і прихильно. Всі речі відібрали від банди, віддали мені, титулюючи мене старшою монашкою, а один жидисько красно-армієць навіть титулував «ігуменя». Красно-армійцям не подобалося те, що Сестри були дуже бліді і перестрашені. Я їм пояснила, що ми через военні дії вже довший час не мали спокою ні вдень ні вночі, і тому так зле виглядаємо. Випадало мені при тім похвалити товариша командира і його хлопців, що вони, мимо цілонічних боїв були такі свіжі і бадьорі, та що так мужно боряться, та з кожним днем йдуть «вперйод». В цій першій ранійшій візиті було яких до 20 молодих хлопців від 15-20 літ, сам командир не мав більше як 20 років. Були досить порядно одягнені, в одностроях (Але не вся армія мала військові мундури).

При відході командир віддав мені ключі від маґазинів і заборонив когонебудь впускати; казав браму замкнути на ключ, аж доки їхня команда не перебере всі маґазини. І так першу ранішню візиту пережили ми досить щасливо, та з тривогою вичікували, що нам принесе решта дня. Поляки насилали до нас різних красно-армійців, які тільки за водкою питали; їм вона була важніша за поживу. Та слава Богу перший день щасливо закінчився. Та не знати, що нам ніч принесе. Мимо того, що ми були дуже перемучені і невиспані, однак не мали відваги кластися спати. І справді, що хвиля гримали до фірти совети і домагалися, щоб їм відчинити, але добрі наші сусіди відганяли їх і нас боронили від напастей. Та над ранком, коло 4-ої год. далися чути

важкі мужеські кроки кількох осіб і по хвилі сильне гримання до нашої брами. Відчиняю вікно на поверсі і питаю: хто там? та чого собі бажає?... На мій превеликий жах чую відповідь: «открой, тут є енкаведисті»... Кров у мені застигла на цю несподівану вістку. Біжимо враз з Сестрою фіртіянкою, щоб чим скоріше відчинити браму. Стоїмо бліді, як два трупи, не можемо з себе видобути живого слова, з великого перестрашу. Ця візита складалася з трьох озброєних красно-армійців і одного енкаведиста-жида в цивілю. Головну роль відгравав цей енкаведист, молодий жидок, більше не мав як 20-21 роки; правдоподібно перемиський, бо знав всю нашу інтелігенцію-духовенство, і де хто мешкає... Цей жидок шукав за одним нашим українцем, переконуючи нас, що того горожанина бачив вчора у нашім домі, рано, як перша советська патруля робила перегляд. Твердимо з Сестрою, що такого горожанина, якого він шукає, ми не знаємо і ніколи в нас не бував. А енкаведист з злістю каже до мене: «брешеш как собака»..., не повірив. Бере з собою одного красно-армійця і давай робити перегляд в цілім домі, бо був певний, що знайде того, за котрим глядав. Від кількох послідних тижнів деякі українські родини мешкали в нашім домі, а між ними і др. Старух з родиною. Цей енкаведист зараз пізнав др. Старуха і дуже ввічливо віднісся до нього, на наше щастя. Ту саму відповідь дістав від др. Старуха, що і від нас, що такого пана у нас не було. Вдоволений відповіддю, змяк жидок і дальшу переглядку робив зовсім спокійно, а навіть певного рода з ушануванням, бо до каплиці і клявзури не казав йти, мовляв: «тут манашкі моляться Богу». І так зачався другий день для нас в комуністичнім «раї». Скільки не помиляюся, то була п'ятниця. Питаємо одні других, а що ще ми не переживемо до вечора!? Про їжу ніхто і не думає, попросту жили страхом і непевністю, бо доносили нам різні тривожні вісті. Між іншими, що позіста-

лих наших горожан, особливо інтелігенцію, кличуть на переслухання на Енкаведе.

Ті, що були на переслуханні пережили смертельні страхіння, бо ніхто не був певний, чи вийде звідтам... Багато заплатило ці запросини здоров'ям, а деякі і життям. Один пан, наш знайомий, п. Лєльо в п'ятницю був на такім переслуханні в «Енкаведе», а в неділю рано заслаб на серце, і поки завізвали лікаря, був вже готовий — нагло помер! Була чутка, що жадали від нього таке, на що йому совість не дозволяла і з гризоти помер. Багатьох запрягли до своєї служби, попросту змушували. Але наш народ тримався, не піддавався, о скільки було мені відомо.

Жінка померлого п. Лєля не мала защо купити трумну і оплатити кошти зв'язані з похоронами. Про це довідався наш Впр. о. Барабаш, ЧСВВ, парох Засяня і ігумен монастиря, дуже радо прийшов з матеріальною поміччю, та щоб улекшити біль і жаль бідної вдови і сиротам, сказав ці незабутні слова: «Ваш батько заслужив у мене не на деревляну, але на золоту домовину-трумну». І поховав його так, як міг найкраще. Ця несподівана смерть зовсім здорової людини зробила на всіх позісталих в Перемишлі українців дуже пригноблююче враження...

В місті рух, на вулицях цивілів майже не видно, тільки крутяться красно-армійці. Деякі жиди повиходили з укриття, особливо старші виглядали радше на ходячі трупи ніж на живі істоти. Звичайно грілися на сонці. Військо советське займало всі шкільні будинки-бурси, Інститути, наш Духовний Семінар і інші великі будинки. В нашім Духовнім Семінарі зробили тюрму для українців, а в Дівочім Інституті поляки подібно зробили тюрму для поляків і німців у сутеринах, а решту будинку замінили на касарні. За пару місяців знищили будинок не до пізнання.

2. - ПОЧАТОК ПАНУВАННЯ КОМУНІСТІВ У ПЕРЕМИШЛІ

По кількох днях, по зайнятті міста Перемишля, новий комуністичний-польський уряд скликав мітінг, який відбувся на ринку. На цьому мітінгу промовляли по-польськи і по-українськи та по-російськи. В першій мірі накликували до спокою, взаємної згоди, запевняючи всім однакові права, без згляду на народність; всі є горожани однакові, як поляки так і українці та євреї. З початком шкільного року всі школи мають бути відчинені. А як кому буде діятися яка кривда, то має право віднести до Львова; ці слова були звернені в сторону українців. На початку показали дуже толерантними, а навіть дуже прихильними і зичливими. Здавалося не одним, що змінилися на ліпше, що комунізм стратив на своїй силі. До справ церковних і релігійних не мішалися, духовенство лишили в спокою. А ще до того, як кілька день перед Преображенням Господнім з'явилися два Отці Василіяни з Львова, які приїхали советським автотранспортом по нашого Єпископа Кир Йосафата, щоб його відвезти на відпуст до Жовкви; нам тяжко було повірити в це, щоб комуністи так змінилися. В початках так воно виглядало назовні, але в укритті пекельні слуги приготувляли загибель нашій гр. кат. Церкві й духовенству, та вірним її сином, як це показалося по кількох місяцях. По усталенню границі між советами, то є між Західньою Україною, а советською Польщею, Перемиську єпархію розділено; більша часть попалася під советський комуністичний режим, а решта, враз з владичим Престолом у Перемишлі, під Польшу. Перемиська бувша єпархія, що лишилася без архипастиря і

без єпископської столиці, дістала Генерального Заступника, якого Кир Йосафат був змушений назначити. На це так важке і відповідальне становище призначив Владика др. Мельника, бувшого професора моральної в Духовній Перемиській Семінарії. Тимчасом комуністи при співучасті о. дра Костельника, працювали над тим, щоб відірвати гр. кат. Церкву від злуки з Римом. В тій цілі отворили наразі так звану «Ініціативну Групу», на чолі з о. Костельником, який репрезентував Львівську єпархію і з о. Пельвецьким, що очолював Станіславівську єпархію, та о. Мельником, що заступав Перемиську єпархію, а зглядно вже Дрогобицьку. Ця нещасна акція почалася вже восени 1944 р. і продовжувалася та скріплялася даліше через 1945 рік. Наш Владика дуже терпів з того приводу, але ще не знав про те, що і о. Мельник, Генеральний Вікарій, заломався, та що пристав до о. Костельника. З розмислом крили перед Владикою про цей ганебний поступок о. Мельника, тому, що Владика був досить безсильний і слабкий, та й боялися наразити на ще більшу небезпеку його здоровля і життя. О. Костельник взивав всіх священників, щоб вступали до цієї «Ініціативної Групи» і єдналися всі разом. І до нас діставалися летючки і інші письма, що агітували за православ'єм, за «нашою прадідівською вірою». В тих письмах у страшенний спосіб, по просту по-диявольськи нападали на Св. Отця і на рим. кат. Церкву. Лячно було читати такі безбожницькі напади на св. Отця. – Оповідав мені один священник, як виглядали мітінги в справі єдинення Православної і Греко-католицької Церкви. Кожний священник діставав урядове візвання обов'язково явитися на мітінгу в Новім Самборі. Розуміється, що не всі були присутні на цьому зібранні, але було до 80 священників. Предсідником мав бути якийсь енкаведист, жид і до помочи мав 3 чи 4 красноармійців. Говорив по-російськи. Довгою промовою отворено мітінг-засідання (але я не пригадую собі перепо-

відженого мені змісту цієї промови). Досить, що на початку подано лісту, щоб кожний власноручно підписав свою присутність на цьому засіданні. Та багато священиків не підписались. Вислід був такий, що ті, що підписали, могли свobodно вертатися до дому, а інших задержано кілька днів у тюрмі. Цей священик, що мені про це розказував, підписався на листі, а, як зорієнтувався, яке значення мав такий підпис, зараз відкликав, але провідник мітингу казав йому йти до дому і добре надуматися. Бідний цей нещасний священик дістав великі викиди совісти і постановив чим скоріше дістатися через кордон на польську сторону до Перемишля. Такий перехід був дуже небезпечний і тяжкий, але грижа совісти, що зрадив свого Архипастиря, гнали його чим далі від місця зради. І цей факт крили перед Кир Йосафатом. В кожному разі цей священик за покуту відправив реколекції та мав ще й інші, також мені не відомі; досить, що плакав як мала дитина, бо не міг відправляти Службу Божу, доки не зняли з нього екскомуніки. Правда, то був целбс і навіть дуже ревний священик і ось попався в диявольські сіті. – Священиків позісталих під софетами стрінула різна судьба, в кожному разі незавидна доля.

3. - ПЕРЕСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ НА СХІД

Здавалося, що вже будемо спокійно проживати, бо виглядало війна скінчилася. Так, одна війна скінчилася, та зачалася друга на інший спосіб. Зачали можновладні ділитися вовнною добиччю, тобто совети і поляки. Поділилися Галичиною і то так, що східня Галичина зі Львовом дісталася під советський чобіт, а західня припала полякам. Поляки мали виселюватися із східних теренів на захід, а наш нарід на схід. З цією переселенчою акцією зачалася Голгота і то кривава Голгота для нашого народу. В тій цілі були уряджувані мітінгі по містах і селах, промовці накликували народ до добровільного переселення. Та звичайно ці мітінгі не мали жадного успіху, бо ніхто не хотів лишати своєї власної землі і стріхи. Та, щоб поставити на своїм, так совети як і поляки взялися до своїх нелюдських метод. Розуміється, що першою жертвою був наш Кир Йосафат, якого поляки намовляли, щоб виїхав на Схід, але Владика відразу відбив ці напади. Таксамо напастували і священників по парохіях, та ніхто не рухався. – Отже, після їхньої думки не помагав добрий спосіб, то давай братися до підпалів, мордів наших невинних людей. Насамперед нападали на багатших господарів і на священників, а потім нападали на цілі села, палили і мордували без різниці кожного, хто попав в їхні руки. Я пишу про ці справи загально, та я певна, що є такі, що докладно все нотують, поіменно кожне село і місто.

На саме Стрітєння Господнє 1945 р. замордували старенького о. Сорокевича і його жінку, в Ольшанах, Перемиського деканату. В тому самому часі замордували учительку Сенишин і її доньку Арету, ученицю гімназ.,

кількох селян, та тяжко поранено дві доньки о. Копилянського. Цей священник виїхав до Львова пізніше. Сам він розказував мені про ці страшні події. Він якось урятувався тим, що його не було вдома, підчас того, як п'яна польська банда напала на його дім. В селі Дрогоїв рівнож напали на священника, на багатших господарів і на захоронку СС. Йосифіток. О. декан Борисевич якось вийшов ціло з цього нічного нападу, але за це бандити поранили тяжко Сестру Настоятельку захоронки, яка по кількох годинах закінчила життя. – В селі Малковічах чи Мацьковицях на смерть замордували їмость Імитрасевичеву та багато людей в парохії. Такі нічні напади безнастанно повторялися. В наслідок цього ситуація по селах ставалася щораз грізнішою і деякі села голосилися на виїзд на Схід, між іншими і о. декан Борисевич та і другі священники з його деканату. Кожному було миле життя, але не милий виїзд. Терор не уставав ні в місті, ні по селах. Кликали людей на поліцію та до бюро переселеного та грозили різними карами за опір. Найбільше докучали Владикам, священникам, монахиням та Отцям Василіянам. Ці послідні зазнали немало страху. Через довший протяг часу вночі впадали до монастиря, ніби робити перегляд, а це робили, щоб стероризувати Отців і змусити до виїзду. І часто стріляли до вікон так, що дійсно Отці не мали іншого виходу, як забратися, або заплатити життям. І так, одні виїхали на Схід, а інші на Захід. Лишився тільки один отець Роман, за дозволом поліції, для обслуги мішаних родин, та і він не мав спокою.

4. - ПОЛЯКИ ПЕРЕСЕЛЮЮТЬСЯ З СХОДУ НА ЗАХІД

Переселення поляків відбувалося зовсім в інших умовах, як переселення нашого народу. Поляки радо повертали на свої відзискані землі, на заході. Ці транспорти, що переїздили через Перемишль, виглядали більше на весілля ніж на переселення. Вагони обмаєні, заквітчані, з яких розносився голос польських веселих і бадьорих пісень. А наш нарід обдертий з усього найконечнішого до життя, голий, босий і голоден з сльозами в очах, з роздертим і зболілим серцем, стероризований до крайності розставався з рідною хатою, з рідною землею, наче з рідною матір'ю, що прокормлювала його. Землю, що її зрощував своїм потом і обробляв своїми руками, а вона відплачувалася йому за це сторицею гарними плодами, садами і золотими овочами. І здавалося неодному, що ніяка врожа сила не зможе розлучити його з цією святою землею. Та доля показала що інше... Польські транспорти днями і ночами перевозили народ із Сходу на Захід. Між цими переселенцями, особливо в літніх місяцях, найбільше було священників, монахів і монахинь; багато з них задержувалися в Перемишлі.

По вивезенні товарів з магазинів « Пов. Союзу » з нашого дому до « Польського Кулка Рольнічого », наш дім стояв майже порожний і на наше щастя, в серпні 1945, польські Сестри Маріянки з Львова зголосилися до нас і ми їх радо прийняли, бо інакше були б нам всадили красноармійців. В тому самому часі монастир Отців Василіян зайняли СС. Йосифітки, так само із Львова. Церква ще була вільна, в якій відправлялися богослуження українські й польські. В нашій катедрі рівнож

відбувалися ще наші богослуження і торжественна архисрейська Служба Божа з нагоди великих свят. Та такий стан не тривав довго. При кінці серпня 1945 р. одним більшим транспортом приїхали до Перемишля польські єпископи, спеціальним поїздом. Виїзд цих польських Єпископів зі Львова, як мені переповідали Сестри, що їхали тим самим транспортом, так мав виглядати.

Совети поставилися до польських духовних достойників дуже чемно і з ушануванням та почеснями. Дали їм вагони-сальонки, літаки кружляли над поїздом цілий час, а советські генерали товаришували-супроводжали аж до граничної стації Медика. Могли забрати, що тільки хотіли, інвентар живий і мертвий, цілі урядження капличні, престоли, органи, все що було можливе до вивезення.

Наш Єпископ Кир Йосафат дуже занепокоївся, як йому розказала про приїзд польських єпископів зі Львова. І сказав між іншим: « їхній приїзд не приносить нам нічого доброго ». Та майже з болем і певного роду обуренням висказав ці слова: « Як вони могли так легкодушно покинути свої владичі престоли. Лиш Свята Столиця могла їх відкликати ».

Наш Владика був певний, що польські єпископи зложать йому візиту, та дуже розчарувався, коли ці достойники не сповнили свого обов'язку чемности і ушанування. Про це розказував мені Всеч. о. Канцлер Грицеляк, про це, певного роду, зігнорування, яке наш Єпископ дуже відчув і переболів. По кількох днях виїхали всі Львівські єпископи далше на Захід.

Напади і грабунки та морди по наших селах не уставали; хто ще урагував своє життя, цей так стероризований голосився на переселення. З міста рівнож на силу виганяли людей, заїжджало тягарове авто перед дім, та й на силу брали і вивозили. Наших українців в Перемишлі вже можна було на пальцях порахувати. Церкви були майже порожні. Одні виїхали, інші з страху не

приходили і серед такого напруження минали дні і місяці. Та все ішло до гіршого.

Аж вкінці напали і на нашого Єпископа, що був відмовився від переселення і wraz з катедральним парохом Всесв. о. Пралатом Гриником вивезли і посадили їх до тюрми в Ряшеві. Це сталося дня 21.IX.1945 р. в сам празник «Рождества Пресвятої Богородиці».

5. - АРЕШТУВАННЯ ВЛАДИКИ...

Вістка про вивезення нашого Владики і Прелата Гриника, катедрального пароха, рознеслася блискавкою по цілому місті та пригнобила кожне українське серце і наче чорна хмара зависла над Перемишлем і над доокочинними селами. Всі співчували з нашими достойними в'язнями та щиро молили Всевишнього про скоре їхнє висвободження. В тій цілі уряджували спільні молитви: Служби Божі, Св. Причастя, цілоденні пости, вервички, Хрестну Дорогу і т.п. Не лиш духовні особи але і світські дуже радо виконували ці жертви за теплячих наших дорогих в'язнів.

З єпископської палати довозили харчеві пакунки для Владики, однак не всі діставалися в цілості до їхніх рук. На особисті відвідини з Владикою тюремні власті не дозволяли.

Переселення нашого народу відбувалося даліше, та в щораз гірший і нелюдський спосіб. А знову польські переселенці зі Сходу привозили прикрі і неімовірні вісті про переслідування нашої гр. кат. Церкви, нашого духовенства і вірного народу советськими безбожниками, їхніми прислужниками в особі о. Костельника і іншими. Та між тими вістями приходили і ободрюючі та потішаючі вісті, що багато священиків і вірних, мимо переслідування, гарно і мужно стоять при своїй гр. кат. вірі і Церкві. Оповідали мені про одного священика, якого замкнули до тюрми за те, що не хотів перейти на православ'є, а жінка і осмеро дітей написали до нього листа: хай стоїть при своїй гр. кат. вірі мужно, ними хай не журиться, вони собі дадуть раду, Г. Бог їх не опустить. Призабула я прізвище цього священика з Львівської

епархії. Не тільки цей один випадок, але багато було таких священничих геройських родин по всіх наших епархіях.

Дуже пригноблююче вражіння зробила вістка про смерть Їх Екссцеленції Кир Андрея Шептицького, Митрополита всієї Галицької Землі.

В тому часі, як наш Кир Йосафат сидів у рясівській тюрмі, Примас краківський Сапіга одержав кардинальський капелюх з Риму. Деякі з нас цю вістку прийняли, мушу признатися, з болем серця. Бо наш Владика терпить за вірність Папі і Апостольському Престолові а також наше духовенство з вірними рівнож терплять по тюрмах за ці самі ідеї, а Архiepіскоп Сапіга дістає найвище церковне відзначення. На наш простий розум діялась кривда нашим вірним страдальцям і недоцінювання їхньої жертви і посвяти для Апостольського Престола. Ми всі чулися упосліджені. Певно, не нашим ділом було критикувати Святу Столицю, ми тільки висказували свої почування що відчували наші зболілі й осиротілі серця, і попри те ніхто нами і нашою долею не інтересувався.

Щоб позбутися цих чорних думок, що нуртували в мені, пішла я до Всч. о. Канцлера і висказала йому свою думку і почування, що коли наші терплять, караються по тюрмах, то римо-католиків наділюють гідностями і вивищенням в церковній ерархії. Всч. о. Канцлер, як все в таких справах духовно зрівноважений, дав мені успокоюючу і правдиво християнську відповідь: « Ми є люди і по людськи судимо, але є Бог, що по божому судитиме. Ми не можемо і не сміємо вмішуватися в Його справи; ми віримо, що всі терпіння будуть щедро нагороджені у вічному царстві, а на цьому світі ми не повинні очікувати від людей нагороди. Покищо спомагаймо себе молитвою і стараймося бути вірними Богові і св. Церкві ».

Та так, то є правда і найважніший наш обов'язок

як християн-католиків, як Господь того зажадає, щоб ми своїм життям і кров'ю запечатали свою вірність Богові і Церкві. А ще таке пригадав мені о. Канцлер: «Таж знаєте, що наш Владика Кир Йосафат готов іти слідами свого іменника св. священномученика Йосафата і віддати життя за справу Божу, віри і єдність католицької Церкви». Так, це є незаперечна правда, що наш Преосвященний Владика був рішений і готовий в кожній хвилині терпіти і віддати життя за справи Божі і спасіння душ.

Зима досить люта, а наш Архисрей сидить в неопаленій тюрмі; не мали посіпаки зглядів на старенького і навіть дуже хворого та передусім невинно терплячого Єпископа. Бо лиш тому замкнули, що він гр.-кат. єпископ, що не хоче підчинитися комуністичним властям, то є прийняти православіє, покинути дотеперішню свою владичу столицю і виселитися на Схід. Цего не могли знести ні совєтські ні польські безбожники. А наш Владика твердого характеру і сильної волі не дався застрашити нічим. Ця сама поведінка була в тюрмі: Не підкоритися за ніяку ціну.

Уже ми, слава Богу, дочекалися і Різдв'яних Свят з різними немилими пригодами. А по селах все ще не лишали народу в спокою та дальше змушували до переселення.

В цій самій тюрмі і в тому самому часі були замкнені, може, до п'ятнадцять наших визначніших перемиських горожан. Між іншими, я собі запам'ятала п. Заразку, пукорника, п. Мельничина, торговця вугіллям, здається що і п. радника суду Підлуського, директора «Народної Торговлі», директора української Гімназії (за цих двох я не певна). П. Мельничин лиш децю виявив, як з ним обходилися в тюрмі. Казав, що їх не били, але за це самі в'язні мусіли бити інших в'язнів на розказ тюремного урядника і били того, кого він призначив на цю немилу операцію. Але в'язні понайбільшій часті не ви-

конували цей поганий розказ, а особливо, як призначили яку чесну людину, поважного горожанина на таке ганебне карання. А що між в'язнями находилися і «хруні», як їх називав п. Мельничин, то такого не щадили. Перемишляки сиділи всі в одній камері і всі солідаризувались і гідно держались. Правда цю групу випустили досить скоро, але Владика і Всч. о. Каноніка Гриника тримали довше. Не вільно їм було говорити з Владикою ні з о. Гриником при стрічі в часі проходу по тюремному подвір'ї. П. Заразку, звільнивши з тюрми, відразу відтранспортували на Схід, не дозволили навіть попрощатися з жінкою і дітьми та забрати найколючіші речі до щоденного вжитку. Склеп - цукорню і робітню зліквідували ошікуни з «двойки». Я випадково зайшла до склепу-цукорні у хвили, коли міліція забирала все, що було в крамниці; випросивши гостей, замкнула склеп і запечатала двері. Мельничин рівнож мусів опустити Перемишль і виїхати на Схід, а його жінка з дітьми лишилася. П. Заразкова знову з дітьми виїхала до мужа. І потроху опорожнювався Перемишль - місто і Засяння.

Міліція часто впадала до домів Сестер Служебниць і гнала під ескортою на міліцію на переслухання, при чому домагалися, щоб Сестри опустили Перемишль і виїхали на Схід. Та що часто ті напади відбувалися, а до того ще забрали дім Сестер і отворили в нім польську народну школу, Сестри стероризовані, деякі з них виїхали на Захід, а декілька ще лишилися в Перемишлі. Так само і до нас часто навідувалася міліція і кликала Сестер на переслухання, але мені, яко югослов'янській горожанці, завжди удавалося оборонити Сестер. Але одного разу таки мусіли явитися на міліції. При переслуханні Сестер урядник спитав при якій вулиці мешкають, а Сестри з страху забули, не пам'ятали ні назви вулиці ні номеру дому. Розуміється, що урядник не по-

вірив у те, в злості вигнав Сестер, і на тому скінчилося переслухання.

В цих і подібних неприємностях і переживаннях надійшли і Різдвяні Свята та Новий Рік. Свята були сумні, нікому не було весело серед таких переживань. Не було чути нігде наших традиційних колядок, бо і не було кому співати. Всюди царила гробова тиша з жалю і зо страху та тривоги. А що найважніше, що ще нашого Преосвященного Владика дальше тримали в тюрмі. Можна собі уявити, що переживав сам Владика підчас цих Свят. Звичайні люди дуже болючо і щиро відчули цю неприявність любого Владика на святочних торжествах, тим більше, що всі були свідомі цього, що Владика невинно терпить за Божу правду, Божу науку і за свою вірність Апостольському Престолові. При стрічі перше питання ставили одні-одним: а що чувати з нашим Єпископом, коли вже їх випустять? Та на це не було потішаючої відповіді, бо, по правді, і хто міг це знати. Були чутки, що його вивезли на Захід, а інші твердили, що на Схід, і ніхто не знав правди.

Минули свята з сумними споминами і надійшов Новий Рік та Йорданські свята зближалися. Не пригадую собі точно, чи то було 16 чи 17 січня, як до нашої фірти зрання задзвонила якась незнайома пані і принесла нам ранішню новину, що український біскуп Коциловський та катедральний парох о. Гриник є на стації і що їх обох везуть на Сибір. Ми всі, що то чули, з страху і жалю задеревіли, та й в плач... Хтось сказав, що плач є ознакою слабости і безрадности, а ми мусимо бути мужні і на все готові ради Христа і все перепести мужно за Божі справи.

Ця вістка про вивезення наших дорогих в'язнів на Сибір рознеслася блискавкою по місті. Для нас українців це був великий удар, бо всі були свідомі, що така сама доля, яка стрінула Архипастиря, чекає і овечок. Тут якраз слова Христові мали влучне примінення.

Як Різдво так і Йордан ми стрічали ще з більшим смутком. До тепер ми мали бодай ще крихітку надії, що чейже випустять з тюрми старенького і схорованого та недужого Владику, та ця наша дитинна надія зовсім згасла, як не дозволили ні Владиці ні о. Гриникові зійти з вагону і піти домів попрацатися і взяти найпотрібніші речі на таку далеку дорогу. Нам знову не лишилося нічо інше, тільки плач і зідхання та гарячі молитви до Всевишнього за нашого Владику.

Вивезли Владику, то певно котрогось першого-ліпшого дня вивезуть і все наше духовенство з Перемишля, на чолі з Преосв. Кир Григорієм. Водосвяття відбулося тихо по церквах, бо на Сян не було безпечно йти з процесією, бо так поляки як і совети однаково ворожо наставлені до нашого бідного народу.

День 20 січня був для нас перемиських Українців справді днем невисказаної радості, пам'ятний день для всіх, бо цього дня несподівано повернувся наш достойний Владика до своєї палати. Цю вістку наш нарід прийняв з великою радістю і всі спішили до єпископської палати привітати геройського В'язня, з поклоном спішили не лиш ми, але і цивілі, а навіть і жидівський Кагал з жидами цивілями. Не відвідувало тільки польське духовенство.

Я з своїми Сестрами щойно третього дня зложила поклін і привіт нашому Архипастиреві і доброму нашому духовному Батькові і славному в'язневі. Які почування втіхи і радості наповнили наші серця, коли цілували благословенну правицю Архисрея – В'язня – Мученика і Страдалця! Це може відчуті і зрозуміти лише цей, хто сам того досвідчив і пережив. Декому може видаватися пересадою, але треба зрозуміти страшні переслідування і терпіння, що їх наш народ під цю пору переходив.

Думаю, що всім буде цікаво знати, як виглядав Владика по повороті з тюрми. Одним словом — повалений

дуб! Вдвоє зігнений, змалілий, немічний, слабкий, шкіра і кістки, не до пізнання. Держитесь силою волі. Лиш борода нагадувала давнішого мужнього Владика. Хотят на ній відбився кримінал, бо ще білішою, хоч рідшою стала. І я, як подивилася на нього, що ледве на ногах держався, подумала собі, що в'язничні урядники-бандити і безбожники сподівалися, що Владика готов в тюрмі вмерти і тому його випустили. Та з тої самої причини певно і совети його випустили. На тілі був зломаний наш дорогий Батько, але духово був сильний і готовий до борби з Божим і людським ворогом. Духово не дав зломатися ніякими погрозами ні жорстоким та нелюдським поступованням і трактуванням. Преосвященний раз якось сказав, що начальник тюрми то був воплощений диявол, безбожник, без всякої етикетки та інтелігенції, одним словом злобний простак. Дуже погано обходилися з Владикою; правда не били його, але ці кпини, висмівання усього, що в Боже і релігійне та неприличні слова більше боліли Владика ніж би завдавали йому фізичних знущань. Казав, що погані диявольські слова виговорювали проти Бога і Божої Матери, хіба лиш диявол може на таке здобутися. Єпископ просив, щоб дозволили йому відправляти Службу Божу, але начальник, безбожний комуніст поляк, не дозволив, іще в додатку висміяв Владика та кпинами і ображаючи Г. Бога і Владика арогантно відправив з нічим. А для Владика було це найбільшою карою. Кажуть до нас: «Подумайте, яка то була велика кара для мене Владика тільки місяців не відправляти Служби Божої, хоч я мав все, що до того потрібне, а диявол не допустив, щоб я приніс Безкровну Жертву. Я терпів і страдав душевно і молився за навернення того безбожника. Кілька разів сідав і писав подання про звільнення мене з тюрми і доказував, що мене неслухно тут в криміналі тримають. Та по довшій роздумі подер, що написав. Ні, не буду їх просити, бо виглядало б, що я

ім підкорююсь; ні, ніколи того не зроблю, нехай згину, а не буду просити їх про ласку змилювання. Всю надію і своє положення віддав в руки Божого Провидіння».

«Десь то було в грудні я довідався, що Архисп. Сапіга одержав номінацію на кардинала і написав гра-туляційну телеграму і хотів вислати, а цей безбожний урядник не дозволив. Він хотів, щоб я особисто його попросив про вислання, а я ні. Я єпископ буду кланятися безбожникові, ні. Я свою повинність зробив, а за решту нехай відповідає цей начальник».

«Взяли мене на переслухання і при цій нагоді я сказав їм, що кожний польський єпископ є заприсяжений звернути увагу польській Державі, Урядові, як завважить, що на його думку діється щось таке, що державі приносить шкоду, або нечесть, то має донести до державного Уряду. За це, що ви мене неслухно, без ніякого обвинувачення держите в тюрмі, приносите своїй державі нечесть, а тим самим і шкоду. І правдоподібно це зрозумів той урядник, що мене переслухував, бо ось, як знаєте, без ніякого суду нас випустили, не даючи при тому ніякої посвідки чи письма. Випустили на вулицю і ідьте куди хочете. Ми з о. каноніком відразу на станцію і хочемо купити білети до Перемишля, аж тут совет-енкаведист забирає нас на потяг і ніби везе до Перемишля. Посадили нас обох з о. каноніком на вагон, що на ньому везли вугіль, значить на рольках без даху. Але ми були вдоволені і з того, бо до Перемишля дістанемося за кілька годин і вдома за все забудеться. Та як зачали тими вагонами шибувати по всіх рейках, то думали, що з нас душу виженуть, поки наставили тягаровий потяг на властиві шини. Та немила колісанка відбувалася майже цілий день. Те саме повторялося майже на кожній стації, поки над раном заїхали до Перемишля. Та з однієї сторони було це і добре, що були в русі, бо інакше були б на віки позамерзали. А

ще поки мали мали опустити тюрму, о. канонік хотів всі харчі залишити тамошнім в'язням, а я кажу о. канонікові: візьміть бодай сухого хліба, бо хто знає куди нас повезуть. І добре зробили, бо справді так і сталося. Привезли до Перемишля і ми втішені хочемо сходити, а енкаведист каже: «батюшка, нельзя виходить». Я йому кажу, що це вже Перемишль, а він відповідає: да, да Перемишль, але ви поедете до Рассі, да, на Сибір». О. канонік Гриник, як почув цю немилу вістку від енкаведиста, розплакався. «Божа воля, отче канонік, бодрімся, Господь жадає від нас цієї жертви»...

Деякі з горожан, як довідалися, що наші достойні в'язні на стації, поспішили їм на стрічу, та дарма, нікого не допустили, тільки о. Грициляка, ординарїатського канцлєра. Повезли їх у далеку невідому, тяжку і непевну путь.

Дальше продовжує Ексцелєнція про свою дорогу до Медики, пограничної стації між Польщею і Західною Україною. Там на стації довший час держали їх і не позволяли висісти. Народ скоро довідався, що Владика на стації як в'язень і чекає на дальший транспорт на Схід, поспішив зараз на стацію, але не з порожніми руками. То було якраз навечеріє (вілія) перед Богоявленням і народ приготівся до «святої вечері» і що мали найкращого і найліпшого, це принесли на стацію, всякої всячини. Майже з сльозами в очах розказував Владика про цю милу подію і стрічу з своїми вірними овечками; по кількамісячній тюрмі вперше стрінувся з ввічливими і прихильними людьми.

«По якимсь часі позволили нам висісти і піти до міста, хоч від стації не було так далеко. На щастя з'явилася якась фірчина сільська, попрохали фірмана, щоб завіз їх до міста і фірман радо згодився, але заявив, що він з сусіднього села і що до міста від стації дорога замкнена і що мусить їхати пільною дорогою, а це буде дальше. Ми згодилися і посідали разом з о. каноніком.

Присів до нас і наш конвоір та ще якийсь підозрілий молодий мужчина. Їхали ми і їхали, а дорозі нема кінця. При розстайній дорозі цей непевний мужчина хотів висідати і ніби іти в це село і протягнув руку за валізкою, а я крикнув: гов, це моя валізка і цей, нібито помилувався, нехотючи замість своєї хотів забрати мою. Але по тім усім таки їхав з нами дальше. Ми попросту були неспокійні, бо до міста ще далеко, не дай Боже якого нападу, а оборони нема. І стривожені вкінці заїхали ми на команду міліції, а цей осібняк з нами. На міліції знов пробував потягнути мою валізку, а тоді енергійно звернувся я до команданта, нехай прожене звідси того чоловіка, бо то якийсь злодій, що вже два рази намагався взяти мою валізку. В цій валізці були мої ризи і прибори до Служби Божої. Командир дав розказ і вигнали того злодійчука.

«Товариш-Начальник міліції був у ранзі офіцера і військовий чоловік, дуже ввічливий і надзвичайно чемний, не такий, як ці у Ряшеві бандити, дав нам осібний покій, лазничку до купання і прийняв гарним обідом і разом з нами їв при столі. По купеллі я віджив, бо в тюрмі не було нагоди купатися. По тім ми поклялися спати, а над раном збудили нас дзвони, бо ж Йордан, та й скликають народ на богослуження до церкви. – Ми з о. каноніком дивимося через вікно, як народ у святочнім убранні спішить до церкви. Ми навіть не сміємо просити командира, щоб нам позволив піти так само до церкви, щоб не стягнути на пароха і на людей якої біди.

« Народ, як народ, у своїй простодушності відважився прийти на 'енкаведе' з проханням, щоб нас обох пустили до церкви на Богослуження, але командир збував народ відмовою і тягнулося це до десятої години, як процесія вирушила на водосвяття, тоді командир сказав: « Може батюшка йти до церкви работать ». – Ми

оба з о. каноніком відслужили Службу Божу і ще проповідь мали, а народу було повніська церква. Це була перша Служба Божа по кількох місяцях.

« Начальник енкаведе прийняв нас гарним обідом, а по обіді сам привіз нас до Перемишля у своїй прекрасній лімузині, ми його тут також погостили. Виглядав на дуже елґантного і чесного чоловіка, мабуть офіцер з бувших царських часів ».

Це все я чула з власних уст Їх Ексцелснції Кир Йосафата кілька днів по їхньому повороті з тюрми до Перемишля.

Преосвященний був такий слабенький і безсильний, що, щоб зробити пару кроків від бюрока до столика та щоб сісти на фотель, мусів держатися бюрока а опісля фотеля, в двоє згорблений і мізерний — шкіра і кості, аж жаль було дивитися на нього... Такий був щирий і батьківський, про все нам розказував, що йому долягало. В тюрмі було зимно і там перестудив собі нирки і тому вночі мусів часто йти до умивальні, яка була на самім кінці в'язничного коридора. Ця недуга цілком його знищила.

Заки ще його вивезли до тюрми, то др. Старух його доглядав, а по повороті з тюрми вже не застали др. Старуха, бо виїхав на Схід. Рад-не-рад мусів виїхати, бо часто впадали до його помешкання салдати і польська міліція та все за чимсь чи кимсь шукали. То знов кидали каміннями до вікон, а навіть і стріляли. Стероризований до краю рішився виїхати. То було в осени 1945 р. В тому часі багато наших перемиських горожан з болем серця покидали Перемишль. Та поки виїхали, мусіли цілими тижнями чекати на стації на ваґони, під шатрами, як справжі цигани. Та, хоч і ваґони дістали і заладували свою мізерію, ще їх держали на стації лиш тому, щоб мучити народ і держати в непевності. То питома большевицько-комуністична тактика: Мучити народ всіми можливими способами. До своєї неволі і

муки мусіли ще давати і хабарі ненасиченим людомордовцям!

Про це, що слідує, оповідав мені вже о. канцлер Грицеляк. Ексселенція Кир Йосафат мав звичай часто постити так, що через кілька днів не уживав жадних страв, хиба гарячого чаю або чорної кави раз на день. В тюрмі придержувався цього і так само ніщо не їв кілька днів. Послугача з їдою відправляв, раз і другий. Ця поведінка заінтригувала начальника, він думав, що Владика розпочав голодівку, на знак протесту про своє ув'язнення. Владика збував їх мовчанкою і вони не знали, що мають з тим фактом робити, були збентежені. А Владика своє далі кінчав, так, як був постановив. Служба в'язнична виражалася з великим ушануванням про заховання Владики в тюрмі. Не хотів прийняти ніякого вийнятку і цим будував усіх, що з Владикою мали стичність, за вийнятком цих бандитів, що сиділи на судейських стільцях; це були безбожні слуги диявола. І їм колись відчиняться очі, але буде запізно. – Наш Архисрей-Мученик певно молиться за своїх катів перед престолом Всевишнього словами Спасителя: « Отче, відпусти їм, бо не знають що творять ».

6. - ГОТУВАННЯ ДО ЛІКВІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕМИШЛЯ

Польська міліція і енкаведе часто відвідували єпископську палату, при чому намовляли Владика, щоб виїхав на Схід. Але Владика рішуче відповідав: « ні ». Я добровільно не опушу свій єпископський престіл. Бісові сини не давали Владиці спокою.

Владика поволі набирав сил, стільки, що міг вдержатися на власних ногах. Мав надію, що вже його лишать в спокою на місці, ба, старався про відібрання єпископського маєтку у Валяві, що йому неправдо сконфіскував польський комуністичний уряд зараз по арештуванні і вивезенні до ряшівської тюрми.

Серед такого напруження прийшли і Великодні Свята (1946). На нашу превелику радість і щастя наш дорогий Владика сам відправив великодні торжества, а народу було майже повнісінька катедра, бо з усіх сусідніх сіл і з передмість народ був присутній на цих Богослуженнях так, як би відчував, що останній раз бачить свого духовного Батька і Архипастира. Ще на щастя під цю пору були кільканадцять богословів, що мешкали в Капітулі, і вони асистували Владиці під час архиерейської Служби Божої.

На третій день Великодних Свят знакоми наші люди донесли нам переражаючу і по просту неімовірну вістку: а це, що в Негрибці польська розбишацька банда замордувала о. Петра Войтовича, пароха і містодекана та його жінку, сина богослова і сестру Отця. Цю сумну вістку потвердили і самі поляки, наші знайомі, при чому твердили, що знають хто брав участь в тім убійстві. Отця пароха, їмость і сина замордували на смерть, а сестра Отця чудом уратувалася. Дотяглася під ліжку,

як дістала кілька ударів і причаїлася, гейби мертва і була наочним свідком, як мучили її родину. Крім биття поломали їм руки і ноги і змасакували смертельно. Отець і їмость благали посіпаків, щоб пощадили бодай сина і дарували життя, але ці благання були даремні. Про цю нелюдську подію розповіла сестра Отця. Вона пізнала деяких з товпи, поляків, що походили з того самого села. Було їх до сорок люда. Мудріші поляки дуже гостро осудили таке страшне бандитство, та це ніщо не помагало, бо такі криваві напади повторялися раз-у-раз по наших селах.

Совсти, wraz з поляками, дальше провадили переселенчу акцію, змушували народ терором до виселення на Схід. Годі мені описувати спротив і самооборону народу проти такої напасти, бо забрало б багато часу, та зрештою я певна, що ці події глибоко записані в серцях і умах тих усіх, що переходили ці страждання і перекажуть грядучим поколінням. Такі події писані людською кровю і сльозами мають невмиручу силу і глибоко врізуються в кожне шляхетне серце, що щиро любить свій народ і свій рідний край, рідну землю, свою батьківщину.

Ще одна не менш жахлива й кривава подія, що мала місце в парохії о. Демянчика в Скопові біля Дубецька. Тут рівнож місцеві поляки вимордували цілу священичу родину, а це старенького о. Демянчика, його зятя - священика, три доньки і дві служниці; в однім домі сім осіб. Наразі в селі нікого з людей цим разом не замордували. Одна дівчина з того села, а наша добра знайома, бувша кандидатка до монастиря, що якраз в тому часі перебувала в нас у Перемишлі, бо поляки грозили їй, що її забють, як довідалася про ці страшні морди, сейчас пішла піхотою до Скопова, віддаленого до 25 км. від Перемишля, не зважаючи на небезпеку, яка їй самій грозила. По повороті оповідала нам, який жахливий вид застала в кімнаті, де лежали трупи. Всі були не-

милосерно змасакровані, голови порозбивані, а решта членів покалічені. З цієї масакри ніхто живий не вийшов. Крови було по кістки. Загріла в кітлі воду, пообмивала всі трупи і уложила всіх на двох великих столах. Священиків убрала в священничі ризи, з церкви принесла свічки і засвітила та й клякла і молилася, а радше плакала. Деся опустив її всякий страх, була готова і чекала лиш, коли бандити на неї нападуть. Та не треба було довго ждати, з'явилося кілька молодих мужчин у військових односроях, з великою лютістю поздирали з священників ризи і заборонили занести трупів до церкви і справити похорон. Підчас того з'явився случайно о. Куляса, вертаючи з Перемишля поступив по дорозі відвідати старенького о. пароха, не знаючи про це, що за страшна трагедія стрінула цілу священничу родину; і цей священник відправив панахиду над помордованими і тільки всієї було відправи. Кількох господарів збили паки з дощок і так всіх в однім гробі поховали, без священника і без участі парохіян. Не вільно було дзвонити за померлих і так поховали і закопали гейби бездушну скотину. Такого негідного злочину на невинних людях допустились поляки собі на більшу ганьбу і встид перед цілим світом, а перед Богом стягнули на себе велику відповідальність і строгий засуд за такі злочини. По кількох тижнях по цих мордах в домі о. Демянчика, п'яна польська і советська банда однієї ночі напала і на людей в селі. Виганяли з домів, били, стріляли, палили дома і обійстя. Народ перестрашений тим нападом втікав, лишаючи все, щоб лиш рятувати життя. А не всі могли втікати, як старші особи і мами з дітьми, особливо малими. Таких забивали, стріляли і в огонь кидали ранених. Народ рятувався як міг, але багато згинulo при тому. Опущені господарства займали поляки.

Хто остав при житті ратуєчись утечею, задержувався в Перемишлі, де знаходилася Переселенча Комісія при вул. Дворського. Совети і поляки були з цього раді, що

народ голосився виїжджати на Схід, потішаючись, що чейже совети не є такі жорстокі як поляки, та між своїм народом все буде лекше і безпечніше. Та їм не лишалось ніщо кращого до вибору в такій кривавій ситуації. При тому повторяли: який дїтько такий і чорт. Радне-рад, з кривавим серцем опускали свої віковічні прадідні гнізда і їхали на непевне, бо ворог і там на них чигав, як вовк чи яструб на свою безборонну жертву.

Один знайомий пан Новак зі Скопова при втечі не міг з собою забрати майже нічого, крім діточок і це, що на собі мав. По кількох днях вибрався до Скопова по корову і по деякі свої речі, та вже звідтам живий не вернувся. Зарубали його поляки сокирами. А треба додати, що це був сильний мужчина, бувший австрійський жандарм, а не міг оборонитися перед вооруженою бандою. Малолітні діти лишилися круглими сиротами без батька і матері, яка перед роком померла. Дітьми заопікувалися совети і вивезли на схід і певно віддали їх до комуністичних виховавчих домів. Їхні родичі походили з Угнова. Може там де відшукають яку свою рідню. Тяжко повірити, щоб совети випустили з рук свої жертви.

Совети і поляки не спускали з очей Нашого Владика і дальше настоювали і змушували його до опущення Перемишля. Скільки собі пригадую, не боронили йому виїхати на захід, щоб лиш не був у Перемишлі. Навіть польські єпископи жертвували йому приміщення у своїх резиденціях, але наш Владика, майже образений тим, відкидав такі пропозиції. Одна особа, полька, говорила мені про це, а знала вона те все від польських єпископів, при тім сказала: « ваш єпископ є дуже упертий ». Наш єпископ не був упертий, але сталий і вірний своєму обов'язкові і мужно боронив свої єпископські права і не уступав добровільно перед всякого рода нападами і напастями на його особу і на його владичий уряд. Таку відповідь і пояснення дала я тій польці.

7. - ВИВЕЗЕННЯ ВЛАДИКИ ЙОСАФАТА...

По цій розмові, за кілька днів мала я бути у Преосвященого Владика і йому все розповісти, що чула, бо він радий був, як йому донеслося подібні говорення, що стосувалися його особи. Та на мій превеликий жаль я вже не мала змоги бачитися з ним. Дня 26.VI. це була середа, о скільки не милося, того дня я якраз вибиралася до Владика, була певна, що мене прийме, бо все дуже радо це чинив, та мусіла занехати свій намір на страшну для мене вістку, що палата окружена військом і вулиці, що провадили до палати рівнож були обставлені військом, а мені українці, греко-католицькій монахині було небезпечно наражатися на всякого рода неприємності. Могла я пошкодити не лиш собі, але і своїм Сестрам, а Владиці не принесла б ніякої помочі.

Всеч. о канцлер Грицеляк особисто розказував нашим паням і іншим особам про перебіг арештування Владика. Пам'ятного дня 26.VI.1946 р. вчасним ранком, о год. 4-ій, узброєна банда, що складалася з польських і советських вояків під проводом польських і советських старшин напали на єпископську палату і старенького Владика, наче на якого дуже небезпечного бандита. Не дозволили відправити Служби Божої ні єпископові ні о. канцлерові. Військо розбіглося по всіх сальонах і покоях, все грабувало і нищило та десь кудись повними вантажними автами вивозили деякі речі і зараз за безцін на ринку продавали. Вивезли багато свічок і службового вина, що було призначене для цілої Перемиської єпархії. О. Канцлер бачучи, що діється, ледви випросив, щоб йому дозволили спожити Найсвятіші Тайни з кивота, бо боявся неминучої зневаги і страшної профа-

нації. До Владики військові старшини уживали різних способів, щоб його змусити опустити палату, але Владика твердо і рішуче стояв при своєму, що ніяк не уступить з свого посту і так цілий день відбувалася ця трагікомедія, якої допускалися поляки. Били по лиці, тягнули за бороду, на силу тягнули, та все надармо, Владика не здавався ворогам. Ще зазначив о. Канцлер, що п'яні поляки були б може покінчили на місці з Владикою, але старшина советський не дозволяв знущатися над Владикою. Певно йому залежало, щоб живого завести до советського раю. І ця препогана дія з Владикою в палаті покінчилася о годині 6-ій вечером. Опришкам залежало на тім, щоб того дня цю справу покінчити, тому не уступали з своїх бандитських намірів і кинулися юрбою на Єпископа і так силоміць його тягнули, а Владика здобувся на останки сил, уперся ногами так, що не могли його рушити з місця. Один з жовнірів підсунув фотель, а інший вдарив Владика по під коліна. Цей стратив рівновагу і упав на фотель і так його винесли без черевиків лиш в пантофлях, без капелюха і без загортки. Польський офіцер давав йому загортку і капелюх, але Владика це відкинув, не прийняв. І так вкинули на просте тягарове авто, де вже на нього чекали озброєні багнетами, наставленими проти достойної особи, проти безборонного старушка-Владика. Єпископ сидів на долівці, а військо на лавках, авто було накрите, щоб народ не звертав уваги, бо ця подія з нашим Владикою рознеслася блискавкою по цілому місті. Деякі поляки дуже осуджували таке поступовання, а більшість з них була рада тому і тішилася, що очищують свою землю від гайдамаків і від української банди. З Єпископом всів до авто о. Канцлер, пан Подляшецький, сестрінок Преосвященного і портієр п. Пирожинський, о скільки не милося що до прізвища останнього. Всіх їх відвезли до граничної стації Медики. В Медиці вже чекало на Владика люксусове авто і гото-

вий заграничний паспорт. Як оповідав о. Канцлер, Владика на силу впхнули до авта і погранична сторожа дала паспорт, Владика однак не прийняв цей паспорт, тоді совети кинули йому на коліна і замкнули двері від авта. О. Канцлерові, п. Подляшецькому і Пирожинському казали повертатися до Перемишля і там чекати на свій виїзд. Отже ці віродостойні особи були свідками всіх цих подій, про які я вище написала. Того ж самого вечора всі три повернулися до Перемишля.

Наступного дня то є 27.VI, в четвер, посіпаки продовжали дальше своє ганебне діло. Знов військо обступило капітульний будинок і катедру. Так само в ранніх годинах вдерлися силою до помешкання Преосвященного Григорія і капітульних Отців-каноніків. Від цього насильства урятувалися лиш о. канонік Гриник, катедральний парох, о. др. Граб, о. кан. Денко. Ці послідні три виїхали ще скоріше до Кракова, а о. кан. Гриник переховувався у своїх парохіян, а по якомусь часі виїхав на захід. Військо на силу виносило хатню обстановку так Преосвященного як і Отців каноніків і вивозило на стацію і вантажило до тягарових вагонів, що були до цього призначені. Служба Преосвященного Йосафата рівнож була змушена того дня вивезти деякі речі нібито для Владики. Не мали вже що вивозити, бо попереднього дня майже все вивезло військо, що було цінніше. Між цими речами дозволено службі забрати і корови. Палату зайняло військо і зробило собі касарні, знищило прекрасну палату за один день до непізнання. Ординаріятський архів забрала польська парохія, а Капітульний Архів, була чутка, що вивезли до Варшави з іншими цінностями і історичними пам'ятками. Забрано і корону Короля Данила.

Всіх Отців каноніків враз з Преосвященим Григорієм і о. канцлером Грициляком силою відставили на стацію, де чекали кілька днів на виїзд в далекий Сибір. Лишився лиш Всесв. о. мітрат Пинило, тяжко хворий.

В короткому часі Отці Кармеліти з Львова зайняли капітулу і катедру. Отці Кармеліти заопікувалися хворим о. мітратом. Совети і поляки багато разів хотіли вивезти о. мітрата, але Настоятель Кармелітів потрапив нападників відправити з нічим.

По вивезенні наших найвищих церковних достойників вірні лишилися як вівці без пастиря, як бідні сироти без батьків. Всіх, що ще лишилися в місті опанував сум, жаль і непевність про свою долю, бо кожний сподівався, що завтрашній день принесе йому цю саму недолу.

А ще повідали таке. О. Канцлер стояв перед капітулою і безрадно, але зрівноважено приглядався, як його речі з його помешкання на другім поверсі військово викидало через вікно на авто. Навіть і пса мали викинути через вікно на авто. Таке варварське, нелюдське і дике поступовання, зовсім незгідне з культурою двадцятого віку, ні з католицьким світоглядом, яким поляки хваляться перед цілим світом. Всім можуть замилити очі і обдурювати в свою користь, але Г. Бога не обманять, бо лиш один Бог знає дійсну правду і ті, що зазнали від поляків тяжкої кривди. Можна сказати, що весь наш народ зазнав найбільші кривди від поляків і то на полю церковнім як і політичним. Не раз, не два чула я на свої уха, як між собою говорили, що українців треба вирізати до ноги. Чи таке говорення гідне культурної людини? Та коби по тім не слідували каригідні діла, то можна б байдуже махнути рукою, та на жаль є такі, що говорять, а ще більше таких, що діють. От і ціла трагедія в тому для нас; та можна сказати, що кожна акція викликає реакцію.

Слід згадати про одну важну і жакливу подію, що сталася зараз по вивезенні наших владик і о. каноніків. Це збулося при кінці того тижня, в якому вивезено їх до совствів. В ночі з п'ятниці на суботу польське військо, кілька соток люда, виручило з Перемишля про-

ти українських партизанів, які мали осідок в лісах Перемишля і інших довколишніх повітах. Польським військом проводили советські старшини, та так попроварили нападом, що самі на себе з протилежного боку напали і майже до ноги вистріляли, до останку думаючи, що борються з партизанами. Аж над ранком побачили свою велику страшну в наслідках помилку. Були сотки побитих і сотки ранених. Самі поляки оповідали мені про цю подію і приписували, як наглядну кару Божу за кривду, яку заподіяли старенькому єпископові викиненням його до советів. Поляки, опановані ненавистю до українців, використали цю подію, приписуючи її партизанці, знов кинулися на народ і давай нищити і палити позісталі ще села і виселювати народ. Їх можна порівняти до того сотворіння, що само квичить і само мішок дре. Деякі села коло Перемишля мали надію, що їх лишить польський уряд у спокою; та цей невдалий напад на партизанку спричинив, що опинилися на заході в найгірших і в найбідніших теренах і в крайній нужді. Поляки нічого доброго для себе не зискали, нашим зробили невіривняну кривду, що кличе до Бога про пімсту.

Наші богослуження в катедрі вже не відправляються, лише польські. Для українців лишилася церква на Засяні і на Болоню. На Засяні о. Роман, ЧСВВ, а на Болоню о. Яворський відправляли всі богослуження на всі свята. Крім цих двох були ще о. Василькевич, о. Мягкий, о. Крупа і о. Прокопів. Народ з околичних сіл, що ще позістав і був зданий на ласку і неласку, пониження і великі данини перемиського повітового Уряду, зачали переходити на польське і вже менше брали участі в богослуженнях, по просту з страху перед владою.

На Засяні о. Роман у василіянській церкві відправляв богослуження по новому стилю для мішаних родин і щоб не дразнити поляків та, щоб охоронити перед переслідуванням і виселюванням рештки нашого народу.

Навпаки, на Болоню уперто держалися старого стилю, в наслідок цього зайшли непорозуміння і суперечки між Отцями завідателями цих двох церков. о. Роман твердив, що Староство зажадало від нього, щоб відправляв богослуження після нового стилю, щоб тим відвернути від себе увагу советів, які слідили за кожним кроком і порухом українців, а особливо ця ціла їхня негідна поведінка була спрямована проти нашої гр. кат. Церкви. Знаю напевно, що о. Роман в цій справі їздив до Варшави, до бл.п. кардинала Гльонда, якому Св. Столиця поручила гр. кат. українців в Польщі. Здавалося, що тим осягнено бажані наміри і народ зачав численніше учащати до церкви. Правда, що між польськими урядниками були і некомуністи, та ці не мали додатнього впливу в користь нашого народу і Церкви. Та ми всі знаємо, що поляки на першому місці є польськими патріотами і шовіністами, а потім щойно християнами-католиками. Отже не треба було довго ждати на нелюдські і в своєму роді дикі наслідки. о. Роман був певний свого становища, від поліції одержав свідоцтво льяльности і від міністерства позволення залишитися в Польщі для обслуги мішаних родин; а до помочі призначено чи признано двох помічників, а це о. Василькевича і о. Мягкого. Так Отці як і народ були дуже вдоволені з цієї так добре упорядкованої ситуації та й кожний лекше віддихнув по дотеперішнім напруженні. Хоч були деякі особи, що з боку приглядалися цій грі поляків з українцями, які остерігали о. Романа, щоб занадто не вірив полякам, але він мав у руках всі можливі запевнення на письмі від міністерства, отже не було чого боятися.

Я ще хочу тут згадати про деякі дрібнички; але тому, що вони є зв'язані з достойною особою нашого Архирея, є вони важні і заслуговують на згадку та годі їх оминути мовчанкою.

Одного дня зголосилася до нашої фірти незнайома,

одна полька, з вигляду інтелігентна пані, що з зворушеним поглядом і дрижучим голосом, майже близька плачу, з ушануванням подає мені червону шапочку, це є пюску нашого Страдалця - Владики. І коротко оповіла, звідки попалася до її рук ця річ. Військо, що грабувало єпископську палату, вивозило все пограбоване на торговицю і там продавало все за безцін. Між цим була і ця шапочка, яку подарували хлопчиськам для негідної забавки. Я певна, що ця шапочка є вашого єпископа і певно буде для вас цінною пам'яткою — сказала. Не з меншим зворушенням прийняла я від незнайомої пані справді дуже цінну пам'ятку по великим Архиреї і Ісповідникові. Хоч таких шапочок мала я більше, бо сам Владика дав мені, щоб їх вичистити, то ця остання була для мене найціннішою, бо враз з своїм властителем зазнала зневаги.

Одного разу купила я м'ясо, яке завинено в папір, що на ньому було написано по-українськи. Повернувши до дому я розвинула уважно папір, виняла м'ясо і дивлюся та читаю. З змісту бачу, що це є Ординаріятські урядові акти купна і продажі «віллі в Жегестові». Якийсь час я тримала цей папір у себе лиш тому, що це було зв'язане з нашим Ординаріяттом, хоч була я певна, що воно не причиниться до відзискання втраченого маєтку.

Оскільки собі пригадую, то цей советський старшина, що був присутний в єпископській палаті враз з польським військом цього дня, як викидали Єпископа і він мав для себе забрати найкращий сервіс-столове начиння. Він мешкав тоді вдома одної української родини (не пригадую собі прізвища) і тим чванився. Тогож вечора о годині дев'ятій вдоволено заявив цій родині, що по телефону одержав вістку з Львова, що Владика є в безпечному місці і що здоров і щасливо заїхав. Мені про це розповідала п. Проців Леся зараз наступного дня, бо знала, що мене цікавить про вивезеного владика.

Ця вістка не принесла нам нічого потішаючого, а навпаки, ще більший огорнув нас (всіх позісталих) сум і тревога про власну долю і непевне завтра. Ми були безсильні і безборонні, здані на ласку цих, що нас ненавидять. Вся наша розрада і підтримка була в гарячій молитві і здачі на Божу волю.

Ще одно. Преосвященний Владика старався відібрати будинок Духовної Семинарії, але про це поляки не хотіли і чути. Властиво цей будинок мали до своєї розпорядимости совети. В сутеринах і в пивницях зробили кримінал для непокірних українців і советських «граждан», що не хотіли вертатися «на рідину». По поверхах мешкали військові, одним словом цілий гарний будинок перетворили в советські касарні.

Будинок Дівочого Інституту забрали знова поляки, а згідно військова власть на військові цілі, а це на касарні і військовий кримінал-в'язницю. Там попадалися і наші партизани та невинний народ під закидом, що помагав партизанам доставуванням харчів, убрання і т.п. Так перший як і другий будинок виглядав дуже знищений, що жаль було дивитися. І що злого вчинили їм ці прекрасні і величаві будинки? Бо це була гордість нашого народу і доказ духової культури, де виховувалася еліта нашого народу і вірні її сини та доньки. Отже, ці свідки нашого минулого, сьогочасного і майбутнього мусіли бути знищені від ненависних і завзятущих ворогів, ворогів нашої Церкви і народу. Взагалі всі будинки, що були власністю українських установ чи заведень, а навіть і приватні власності забрала держава.

Такі то наслідки приносить кожна війна, а що історія народів повторяється, то можна сподіватися, що по пару роках знова відбудуватимуться криваві розрахунки покривджених. Так, як знаємо, то не лише поляки, але всі сильні держави допустилися і допускаються великого злочину зглядом слабших і завойованих народів.

Жажда слави, багатств і панування є причиною, що людина двадцятого віку, високої культури і неімовірних винаходів сталася дуже некультурною, неморальною, безбожною, бездушною, дикою і жорстокою звірюкою на двох ногах. Не людиною, але карикатурним звірем з людською мовою, відповідальною за свої вчинки, а заравом безсильним, обмеженим єством супроти Всемогучого Бога. Бо і найсильніші і наймудріші і найбагатші і найвідважніші цього світу, всі вони однаково кінчать смертю, супроти неї є безрадні, безсильні. Всім прийде кінець, то пощо видумувати всякого рода карі смерті? Це свідчить лиш про великий нерозум тих, що їх називають великими умами, а властиво вони зовсім не мають ні розуму, ні доброго розсудку. Це є таке ясне і таке правдиве, як сонце на небі. Чи не краще було б виужити геніяльні помисли і здобутки на те, щоб улекшити людині це коротке життя і уприсмнити, заки неумолима смерть спрятає її в сиру могилу? Коби то так звані « великі » цього світу над тим застановлялись і добре роздумали перед Богом і собою і вдумалися глибоко в цю правду, незмінну правду, що хто раз родився і раз мусить вмирати, то світ не знав би війни і не потребував би жахатися воєнних наслідків, ні ненависних окупантів. На світі панував би спокій, лад, порядок, довір'я і взаємна любов і шана. Та, на жаль, мало на світі таких людей, які так думали б; ще менше є таких, що хотіли б так поступати.

8. - ОСТАННІ СМУТКИ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕМИШЛЯ

Серед різних турбот і неспокоїв надійшла і осінь і то досить непривітна, дощева і холодна. Нам, що сидимо вдома то не найгірше, але народ вигнаний з довколишніх сіл з своїм дорібком і дрібними дітьми під голим небом на слоті чекає по станціях на тягарові вагони, щоб заладувати свою мізерію і йти чи їхати в незнаний світ і в непривітний світ, та що вдіють безборонні! Доки могли, боролися і відганяли нічні напади з польської сторони та вкінці вичерпалися засоби оборони, а більше не можна було ні звідки роздобути. І так Валява, Дусивці, Торки, Болестрашичі і інші, змушені були опустити свої дома і землю. А сталося це в той спосіб. Коло год. 8-мої рано з'явилося військо в селі і розійшлося по хатах. Ніхто не міг збагнути, в якій цілі прийшло військо та й різно собі поясняли. Аж коло год. 12-ої військовий старшина оголосив, що до другої год. всі мусять бути спаковані і вибратися з села на станцію в Журавиці і там чекати на дальший транспорт. Хто мав свої коні, цей міг дещо більше забрати, але було багато таких, що не мали коней і таких ладували на тягарові військові авта по кілька родин до купи. Відразу всі зістали обдерті жebraки. Увесь терен коло станції і поле було заповнене фірами, які були покриті плахтами, веретами, диванами, щоб захиститися перед дощем і вітром. Виглядали як справжні циганські шатра. Серце з болю краялось дивлячись на цю нужду і на цей жахливий вид. Куди оком глянеш, далеко і широко розтягається цей образ, жахлива картина.

І так кілька тижнів на слоті, в голоді, в холоді, а

в серці з чорними думками вижидали на рішення « власть імущих », куди їм їхати? на схід чи захід. І ненадійно заладували і повезли на захід, на Шлеськ. О скільки приходили, по якомусь часі, відомості не дуже потішачючі, бо призначили їм найгірші терени і найгірші дома і помешкання та убогі занедбані або війною знищені господарства. Як прикро і болючо мусіли це відчутти наші поважні газди, цю дрантиву заміну за їхні гарні дома, імпозантні господарські будинки і добре та старанно оброблену землю та квітучі сади, одним словом прекрасні господарства і гарні села! Бо треба знати, що українське село в Перемищині під оглядом культурним, господарським та національним стояло на дуже високому рівні. Так само було дуже прив'язане до своєї віри і Церкви та з великою шаную відносилося до свого духовенства і до визначних провідників народу. Це все найкраще показалося в часі тяжкої загальної проби і досвіду, що допустило на нього Боже Провидіння. Отже в терпінні пізнається силу духа і моральну вартість людини. І опустілі наші села стояли гейби цвинтарі, без руху, без життя. Та і в місті зараз дався відчутти брак, особливо ринок виглядав дуже пустий, бо не стало наших господиць з яриною, набілом, овочами і т.п. Навіть самі поляки, розуміється не всі, жалували за нашим народом, а відказували на своїх співродаків, називаючи їх безличними лінюхами; це я чула на свої власні вуха. Я часто їздила до Варшави, бо що три місяці мусіла відновляти свій паспорт, а при тім відвозила деякі речі наші, Сестер Служебниць та Отців Василіян. Ми сподівалися, що нам треба буде опустити Перемишль скорше чи пізніше. Хотяй о. Роман запевнював нас, що можемо бути спокійні, бо ця справа є поладнана в нашу користь, але приватно від прихильних нам поляків ми довідувались чогось зовсім противного.

В церкві на Засянні і на Болоню відбувалися нормально богослуження без ніякого спротиву з боку по-

ляків. І здавалося, що о. Роман має слухність. Щоб богослуження були кращі, ми, Сестри Василіянки і СС. Служебниці, сходилися разом до о. Романа на проби церковного співу. Не було дяків то цей обов'язок спочивав на нас. Ми радо це робили для хвали Божої. Народ горнувся, що ще позістав у подальших селах, а де вже не було нашого священика, особливо на великі свята спрагнені свої відправи приходили численніше, як на Христове Різдво, Новий Рік, Йордан і на Великдень. Так само до св. сповіді приступали часто і до приймання Найсв. Тайн. Потайки брали шлюб у церкві.

Як я вже згадала, ми на Засянні в церкві Отців Василіян святкували після нового стилю, а цю практику впровадив о. Роман якраз з Різдвяними святами. Це було дуже побажане через мішані родини і ніхто не потребував критися чи стягати підозріння з боку неприхильних поляків, бо в тій самій церкві відбувалися і римо-кат. богослуження.

Тогорічне Христове Різдво відсвяткували ми дуже торжественно і в спокою, так само і Новий Рік 1947-ий. Але зайшла одна подія, а це наш о. Роман, по відправленні тихої Служби Божої, мусів піти негайно до шпиталю. Дістав запалення внутрішнього уха, що спричиняло великі болі і високу температуру. О. М'який і о. Василькевич так само відслужили лиш тиху Службу Божу, бо зараз слідувала польська співана Служба Божа.

о. Василькевич заступав о. Романа в його неприсутности. Тому, що це було тяжке запалення, мусів о. Роман перебувати в лічниці. Серед того надійшли і Йорданські свята, Богоявлення.

о. М'який досі кожного дня відправляв в нашій каплиці Службу Божу в означеній годині. Одного дня, по наших ранішних молитвах, замість Отця приходив пані М'ягка бліда і зворушливим голосом тихо каже: «Отець не прийде на Службу Божу, бо його забрала поліція, може пізніше прийде, якщо його випустять».

Мені і на гадку не прийшло, щоб і хворого о. Романа могли забрати з шпиталю до в'язниці. Та мимо моїх добрих думок сталося щось інше. Бо я собі думала, що добре є, що о. Роман у лічниці то уникне в'язниці, а що найменше немилих допитів. Хлопець, що носив Отцеві снідання, вернувся з усім, бо вже не застав Отця і його хворого забрали мимо протесту лікаря, що його лічив. Ми всі зажурилися тим несподіваним арештуванням тим більше, що зима і морози були дуже сильні. В теплій хаті відчувалося зимно, а що тоді відчував хворий в зимній неопаленій в'язниці? Ми робили всі можливі старання, щоб наших отців видобути з-під опіки так званої «двойки» і якось по тижневі наших в'язнів змізерованих випустили. Так як оповідали, то тримали їх не в келіях, але десь під сходами в комірчині, де був заразом і отвір до каналу. Не мали настільки місця, щоб бодай випростуватися, ні віконця, щоб вдихнути свіжого повітря. Серед страху і непевности навіть і не дуже відчували зимно. Ми старалися достарчити поживи і теплого убрання, але в перших днях в'язничний заряд з обуренням це все відкидав, не дозволяв на ніяку поміч. Нам не лишилося ніщо інше лиш молитися і молитися та просити у Господа змилювання. Старалися ми і у впливових поляків про поміч та щоб вставилися у властей і висднали звільнення. Чи якраз це помогло, годі твердити, бо вкінці, більше як по тижневі, випустили наших в'язнів на волю. Так як несподівано їх замкнули та і несподівано їх випустили. Не брали їх на переслухання і не робили їм ніяких закидів, тримали під ключем невинних, не знати на чий розказ і для чибі приемности. Здається, що це було потрібне деяким урядникам до авансу; ми всі були тої думки. Та слава Богу, що наші Отці вже на волі, бо ми за цей час були позбавлені відправи наших богослужень. І тепер знов зачалось ніби нормальне життя та обманювали самі себе, що певно на тому буде кінець, бо властиво ніщо

не закидали Отцям, тож не було причини інакше думати.

Десь в половині лютого помер у Отців Реформатів законний братчик українського походження і Отці Реформати запросили о. Романа до участі в похоронах. о. Роман прийняв це запрошення з тим, що відправить панахиду в церкві чи пак костелі ОО. Реформатів і візьме участь у похоронній процесії на цвинтар і рішучо зажадав від нас, Василіянок і Сестер Служебниць, щоб ми співали. Ми дуже противилися тому, бо сподівалися, що тим нашим публичним виступом стягнемо на себе ще більшу ненависть і переслідування. І справді по відспіванні панахиди деякі польки відразу виявили своє обурення і непогамований шовінізм словами: « дивись, що за безличність, в нашім костелі дозволили собі по-гайдамацьки співати, а скільки їх ще є! » На нашу адресу сипалися епітети, яких мені годі тут наводити. Та були і такі, що були вдоволені з цієї нашої послідньої прислуги, яку по-християнськи віддали ближньому. Певно і Отці Реформати мусіли мати неприємности з тої причини, що запросили зненавиджених українців. Рівнож з Староства, з « Уряду Безпеки » переказували до о. Романа і до нас, щоб ми не афішувалися ніде публично, бо це нам пошкодить і потягне за собою немилі консеквенції. Однак о. Роман не вірив і не брав собі до серця ці перестороги. І дальше відправляв явно-славно наші богослуження. Крім того дав видруковати український молитовник, а може він вже був видрукований, а о. Роман при помочі деяких знайомих поляків відістав з нашої Консисторії і лиш дав оправити, а потім розпродував. Полякам це не було до смаку ні до вподоби і тим самим о. Роман стягав на себе більшу увагу і ненависть. І до певного часу його толерували.

В тому часі совети, wraz з поляками, знов насилу домагалися вивезти Всв. отця мітрата Пинила, та і цим разом Настоятель Кармелітів потрафив відправити напасників з нічим. Та вневдовзі, бо десь прикінці березня

чи з початком квітня, Предобрий Бог змилювався над своїм вірним слугою і забрав його до свого вічного царства, де є щасливе життя в Бозі і де нема ворогів, що чигають на душу і життя людини. « Де нема ні болізни, ні печалі, но жизнь безконечная ».

Так, як мені оповідали наочні свідки, ОО. Кармеліти справді по-християнськи і з належними почестями поховали, можна сказати многотрадального, бл.п. о. др. мітрата Василя Пинила. Поховали покійного в гробівці капітульним на цвинтарі при Добромильським тракті. Полякам дуже не подобалося, що з такою парадю ховали покійного. І завізвали Настоятеля Кармелітів на поліцію до відповідальности за це, що нарушив публичний порядок. Та видно, що вмів цей священник добре боронитись, бо на тому ця афера скінчилася. Та можна примінити до цього цю пословицю: крук крукові ока не видовбає.

Цей сам о. Кармеліт дуже високо цинив покійного о. мітрата за його святе і праведне життя.

Надійшли Великодні Свята, які ми відсвяткували по новому стилю дуже торжественно. Церква Отців Василян була переповнена нашими вірними від вчасного ранку. Сповідалися і причащалися на всіх Службах Божих. А на перервах між богослуженнями співали щиро і побожно воскресні пісні. Без ніяких перешкод відсвяткували ми ці наші свята, але разом з внутрішнім неспокоєм.

Наші тривожні почуття вкоротці знайшли своє джерело і причину.

Так, як я вже згадала вище, в Перемишлі на Болоню, де завідував о. Яворський, святкували Великодні Свята по старому стилю, з чого поляки були невдоволені і ворожо наставлені так, що зробили велику і немилу несподіванку о. Яворському і всім там присутнім Отцям і вірним та Сестрам Служебницям, що брали участь в богослуженнях. Всіх мужчин, що входили до церкви,

вилегітимували військові, що стояли при вході до церкви, а інші обступили церкву і дім Сестер Служебниць та чекали аж скінчиться відправа в церкві. По богослуженні, всі присутні зачали виходити з церкви, так священники як і вірні та, на велике здивування бідних людей, військо, що обступило церкву, не пускало нікого до дому, крім кількох старших жінок і дітей, та попроварили під багнетами до криміналу при вул. Красінського на Засянні. Сестрам і Отцям дозволили з'їсти сніданок, взяти дещо з найпотрібніших речей. За час, як Сестри і Отці їли, зграя міліціантів перебушували цілий дім Сестер. По сніданні вирушив сумний похід під охороною багнетів на вул. Красінського, де урядувала «двойка». З великим гуком замкнулася в'язнична брама, позбавляючи наших дорогих свободи й денного світла. Одна особа, яку теж стрінула ця доля, оповідала, що ув'язнена молодь, особливо хлопці, на весь голос виспівували воскресні пісні, так що мимо закау в'язничних урядників спів не переставав лунати по в'язниці. Сторожа була безрадна супроти в'язнів, що були готові й життя віддати за віру і за народ.

о. Роман хоча не брав участі в богослуженнях на Болоню то й його стрінула ця сама доля. Того ж самого дня, о год. 10-ій перед полуднем, з'явилися советські салдати в помешканні о. Романа й зажадали, щоб він пішов з ними на міліцію перевірити свої особисті документи, з тим, що на полудне вернеться домів. Чи їм повірив чи ні, але мусів з ними піти. Та, на жаль, вже більше не вернувся по нинішній день. Отця Мягкого і паню Мяжку так само арештували того дня і прилучили до групи з Болоня. – Ми лишилися без священників і були змушені ходити на рим.-кат. богослуження. Найгірше було з св. сповіддю та і це треба було перенести.

Наших в'язнів тримали під стислою контролею, нікого до них не допускали. Ми старалися про звільнення їх при допомозі польських визначніших осіб, та це не

приносило ніяких позитивних успіхів. Що ми тоді переживали, то один Господь знає, наражуючи і себе на небезпеку. Це тягнулося цілий тиждень та здавалося роками. Несподівано в суботу рано, коло 6 год., одна знайома пані полька дала нам знати, що вчасним ранком наших в'язнів з вул. Красінського попровадили залізничною штрекою через залізничний міст на станцію і певно повезуть даліше у незнаний світ. Ця пані мешкає недалеко залізничного шляху і це бачила як міліція провадила в'язнів під строною ескортою. Видко що ця пані добре знала наших арештованих Отців і Сестер і тому дала нам знати, щоб ми знали, що з ними діється, та на випадок вивезення їх в дальшу невідому дорогу передали їм харчів, білля і убрання.

При тому розповіла, що пані Мягка хотіла зійти з штреки в діл, щоб повернутися до дому, але польський поліцай брутально її шарпнув і копнув ногою і не позволив віддалятися від групи в'язнів. А о. Роман неспокойним і переляканим зором дивився на всі боки, гей би шукав якесь знайоме і зичливе лице, та на жаль на вулицях в ранніх годинах мало було прохожих в тій частині міста, хіба могли це бачити мешканці з приватних домів, як це зауважила вище згадана пані.

Хоча польська міліція старалася неспостережено впровадити ув'язнених залізничним шляхом, та це їм не вдалося. Бо люди бачили як провадили невинних жертв з одного пекла до другого. Запровадили всіх на двірць, де мали чекати на дальші зарядження.

Наочні свідки оповідали нам, як советські салдати з наставленими машиновими автоматами та з остро наставленими крісами привітали безборонних, вимучених, стероризованих в'язнів. Силоміць гнали їх до вагонів, що вже чекали на них на станції.

Велике число народу з цікавості зібралось на станції, а міліція була дуже розлючена й багнетами розганяла зібрану товпу. Та це мало що помагало, громада

цікавих з години на годину збільшалася, так що органи безпеки мусіли додати більше число озброєних міліціантів, які обступили глядачів і під ескортою всіх попровадили на поліційний постерунок при вул. Дворського. Більшу частину випустили аж вечером, а деяких аж по пару днях, а декого, що видавався їм підозрілим, зовсім не пустили до дому. Ми ужили всіх можливих засобів, щоб врятувати нещасних, та все було даремне.

Панове, від котрих залежала доля і недоля наших дорогих в'язнів, покликувалися на Варшаву. Ніби то від них не вийшло це арештування, лиш на розказ даний з Варшави. Отже гинь, попадай! Варшава далеко, а Пан Біг високо. Цим разом не хотіли навіть слухати наших благань і прохань про звільнення арештованих. Ми не жаліли ні труду, ні грошей, щоб лиш висвободити нещасних та дорогих Отців і Сестер. Ми з ними цілою душею співчували та ще більше жаль огортав наші серця, що ми не могли їм нічим улекшити ці прикрі переживання. Нам лишилися лиш гаряча молитва і гіркі сльози.

Пробували ми подати їм пакунки з харчами, біллям та убранням, та міліція все із злістю відкидала. Не дозволила навіть чистої води подати, якої в'язні безупинно просили. День був незвичайно гарячий і в'язні так з гарячі, як і з духоти омлівали. Вагони були кінські без вікон, а двері зачинені, а до того надмірне число людей, так що справді тяжко було видержати цю спекоту і спрагу, яку побільшало виснаження і непевність, та вже само положення і обставини нищили і найсильніші нерви і ломали волю. Ті, що ближче були до вагонів, говорили, що бачили, що о. М'який три рази зомлів поки увійшов до вагону. І так наших в'язнів вивезли в напрямі Медики, граничної станції між Польщею і Західньою Україною.

По вивезенні останніх наших священників: Василькевича, Мягкого, Яворського, Прокопова і о. Романа Юстина, ЧСВВ, лишилися вірні без духовної опіки, як вівці без пастиря. Справді лишився ще о. Крупа і о. мітрат Пинило. Перший не міг відправляти публічно богослуження, а останній лежав смертельно хворий і небавом помер (пор. више). Отці Кармеліти, а передовсім о. Настоятель дуже високо цинив покійного о. мітрата та признавали йому високий ступінь святости. Про це мені говорили такі поляки, що ближче жили з ОО. Кармелітами. В недовзі по смерті бл.п. о. мітрата Пинила, о. Настоятель одної неділі в часі проповіді згадував про чесноти покійного і виявив, що о. мітрат перед смертю предсказав деякі тайни і що, як це сповниться, то на правду можна буде цю праведну душу проголосити святою. До кого і до чого відносилися ці тайни, він прилюдно цього не сказав. Про це говорили мені ті, що це чули з уст самого о. Проповідника. Цією справою можуть зацікавитися ці священники, що ще залишилися в Польщі. Я переповідаю те, що чула від достовірних старших польських монахинь. Не мала я причини не вірити в те, що мені розказували.

По арештуванні наших Отців і Сестер Служебниць я часто їздила до Варшави і вивозила деякі вартісніші і потрібніші речі ОО. Василіян, СС. Служебниць, як рівнож і наші. Так відносини укладалися, що і нам треба було десь схоронитися перед ворожо до нас наставленими поляками, чи радше адміністраційною владою міста Перемишля. Ми уважали, що краще буде для нас, якщо добровільно виїдемо на захід. Це і сталося.

З М І С Т

о. Марко М. Дирда, ЧСВВ:	
<i>«Шляхом священика: 1933-1946»</i>	5
о. Авксентій Бойчук:	
<i>«Мої переживання під більшевиками: 1939-1940»</i>	105
С. Василя Сивч, ЧСВВ:	
<i>«Останні дні українського Перемишля: 1944-1947»</i>	157

16. Аллярд П., *Св. Василій Великий*. Пер. о. Теопо-
рович П., Рим 1968, ст. 200. \$ 3.00
17. ПЕКАР А., *Досконалий Християнин*. Чернечий
Ідеал Св. Василя В., Н. Йорк 1968, ст. 224. \$ 2.50
- 18-24. Великий А., *З Літопису Християнської
України*, т. 1 (IX-XI ст.), стор. 278; т. 2 (XII-XIV
ст.), стор. 278; т. 3 (XV-XVI ст.), стор. 278;
т. 4 (XVI-XVII ст.), стор. 280; т. 5 (XVII ст.),
стор. 290; т. 6 (XVIII ст.), стор. 286; т. 7
(XVIII-XIX ст.), стор. 280, Рим 1968-1975;
по 5 дол. том, \$ 35
- 25-26. Великий А., *З літопису Християнської
України*, т. 8 (XIX ст.), стор. 280; т. 9 (XX
ст.), стор. 280, Рим 1975-1976 по 5 дол. за том, \$ 10
27. ТРУХ А., *Світила Сходу*. Життєписи визначні-
ших Святих Східної Церкви, стор. 296, Пруден-
топіль 1968. \$ 2.50
28. НАЗАРКО І., *Царське Священство*. Проблеми Жит-
тя і Праці Священика, Рим 1969, стор. 204. \$ 2.00
29. Великий А., *Світла і Тіні Української Історії*.
Причинки до історії української церковної дум-
ки. Стор. 220, Рим 1969. \$ 3.50
30. Великий А., *Українське Християнство*. Причин-
ки до історії української церковної думки. Стор.
224, Рим 1969. \$ 3.50
31. ІВАНІВ М., *Свята Місія*. Всі місійні Проповіді
в історичним введенням. Стор. 372, Пруденто-
піль 1969. \$ 3.50
32. МУДРИЙ С., *Недільна Благовість*. Недільні Радіо-
проповіді в Ватикану. Стор. 300, Рим 1970. \$ 5.00
33. «*Достойно всть...*». Антологія новішої Марій-
ської поезії, Рим 1971. \$ 2.50
34. ТЕСНЮК Я., *На Божих стежках*. Оповідання і
нариси, стор. 304, Рим 1971. \$ 3.00
35. ДИРДА М., *Ясна Гора в Гошеві*, стор. 144, Нью Йорк
1972. \$ 3.00
36. Священики, «*Символ віри*». Катехитичні Радіо-
проповіді в Ватикану, стор. 252, Рим 1972. \$ 4.00

37. *Печерський патерик*. Давнє джерело староукраїнської духовності. Пер. А. Г. Великий, Рим 1973, стор. 280. \$ 3.00
38. Шимчій Д., *Блискавки на олив'яному обрії*, Апостолес 1973, стор. 192. \$ 2.00
39. Куаст Мішель, *Шлях до успіху*, Пер. о. Л. Гайдуківський, стор. 242, Рим 1974. \$ 4.00
40. Дирда М., *Бог, Церква і олодь*, стор. 232, Нью Йорк 1974. \$ 4.00
41. ТЕСНЮК Я., *Жменька розсипаних перлин*. Оповідання і нариси, стор. 308, Рим 1975 \$ 5.00
42. КОРЧАГІН К.О. *Благовість спасіння*. Роздумування над Євангелією, Рим 1975, стор. 264. \$ 5.00
43. Священики, *Заповіді Божі і Церквіні*. Недільні Радіоповчання, Рим 1976, стор. 254 \$ 4.00
44. ІВАНІВ М.М., *Ріки Води Живої*. Проповіді про святі Тайни, Прудентопіль 1976, ст. 192 \$ 3.00
45. КАТРИЙ Я.Ю., *Пізнай Свій Обряд!* Літургійний Рік Української Католицької Церкви, Торонто 1976, ст. 212 \$ 4.00
46. ЮНИК С., *Поворот до Христа* (5-денні реколекції), Апостолес 1972, стор. 88. \$ 2.00
47. ЮНИК С., *Пізнай себе!* (Катехизм у прикладах і доказах), Буенос Айрес 1976, стор. 96. \$ 2.00
48. ГРЕФ Р., «*Так, Отче!*» – *Щодня з Богом* (з нім. переробив о. І. Назарко), Торонто 1977, стор. 98. \$ 3.00
49. САВОЛ С., *Переслідування Греко-Католицької Церкви у Чехословаччині*, Торонто 1978 (у друці).
50. ШИМЧІЙ Д., *Апологетично-катехитичні проповіді про віру*, Прудентопіль 1978 (у друці).
51. ЗБІРКА: *На Христовій ниві – Спромини*, Нью Йорк 1978, стор. 208. \$ 5.00

Можна замовляти в нашому Видавництві:

ANALECTA OSBM

Via S. Giosafat, 8 - 00153 Roma (Aventino) - Italia